

Brussel, 22.2.2017
SWD(2017) 67 final

WERKDOCUMENT VAN DE DIENSTEN VAN DE COMMISSIE

Landverslag België 2017

bij

**MEDEDELING VAN DE COMMISSIE AAN HET EUROPEES PARLEMENT, DE
RAAD, DE EUROPESE CENTRALE BANK EN DE EUROGROEP**

**Europees semester 2017: beoordeling van groei-uitdagingen, preventie en correctie van
macro-economische onevenwichtigheden en resultaten van diepgaande evaluaties
ingevolge Verordening (EU) nr. 1176/2011**

{COM(2017) 90 final}
{SWD(2017) 67 final - SWD(2017) 93 final}

INHOUD

Samenvatting	1
1. Economische situatie en vooruitzichten	5
2. Voortgang met de landspecifieke aanbevelingen	14
3. Hervormingsprioriteiten	18
3.1. Overheidsfinanciën en belastingen	18
3.2. Financiële sector	26
3.3. Arbeidsmarkt, onderwijs en sociaal beleid	28
3.4. Concurrentievermogen en investeringen	37
A. Overzichtstabel	62
B. PMO-scoreboard	71
C. Standaardtabellen	72
Referenties	78

LIJST VAN TABELLEN

1.1. Belangrijkste economische, financiële en sociale indicatoren – België	13
2.1. Overzichtstabel inzake de beoordeling van de landspecifieke aanbevelingen van 2016	16
3.2.1. Indicatoren financiële soliditeit (in %)	26
3.3.1. Omvang van geselecteerde doelgroepen (totale bevolking x 1000)	31
B.1. PMO-scorebord	71
C.1. Indicatoren financiële markten	72
C.2. Arbeidsmarkt- en sociale indicatoren	73
C.3. Arbeidsmarkt- en sociale indicatoren (vervolg)	74
C.4. Indicatoren voor de prestatie van productmarkten en beleidsindicatoren	75
C.5. Groene groei	76

LIJST VAN GRAFIEKEN

1.1. Uitsplitsing van bbp-groei	5
1.2. Uitsplitsing van potentiële groei	5
1.3. Samenstelling van de investeringsuitgaven (% van het bbp)	6
1.4. Consumentenprijsinflatie	6

1.5.	Faillissementen en daaruit voortvloeiend banenverlies	7
1.6.	Groei van de werkgelegenheid (verandering in % op jaarbasis; zelfstandigen & werknemers)	7
1.7.	Mensen die in een huishouden met een zeer lage arbeidsintensiteit leven (% van de totale bevolking jonger dan 60)	8
1.8.	Uitsplitsing van het saldo van de lopende rekening (% bbp)	9
1.9.	Kredietgroei (op jaarbasis): niet-financiële ondernemingen (links) en hypotheekleningen (rechts)	10
1.10.	Niet-zakelijk onroerend goed	11
1.11.	Waarderingskloven: prijs/inkomen, prijs/huur, en het model op basis van fundamentals	11
3.1.1.	Begrotingstekort: nominale en structurele ontwikkelingen (% bbp)	18
3.1.2.	Tendensen in de overheidsschuld	19
3.1.3.	Overheidsschuld: prognose en scenario's op middellange termijn (% bbp)	20
3.1.4.	Lagelonenval voor tweede verdiemers, 2015	24
3.3.1.	Verschillen in werkgelegenheidsgraad en werkloosheidsgraad (15-64 jaar) op regionaal niveau tegenover het Belgische gemiddelde	28
3.3.2.	Verdeling van de bevolking (0-59 jaar) volgens arbeidsintensiteit in het huishouden - 2015	29
3.3.3.	Relatieve spreiding van werkgelegenheidsgraad naar onderwijsniveau, 2010, 2014 en 2015	30
3.3.4.	Doorstroming volgens arbeidsstatus	32
3.4.1.	Verschil cumulatieve (kern)inflatie en nominale loonkosten per eenheid product tussen België en de buurlanden	37
3.4.2.	Inflatie, inflatie tegen constante belastingtarieven en kerninflatie - België en de eurozone (januari 2005 - december 2016)	38
3.4.3.	Bijdrage van de belangrijkste productgroepen aan het inflatieverschil tussen België en zijn belangrijkste buurlanden	39
3.4.4.	Loonkosten per eenheid product per sector	40
3.4.5.	Arbeidsproductiviteit in EU-28 (2006-2015) — gemiddelde jaarlijkse procentuele wijziging	43
3.4.6.	Aandeel van de exportwaarde per kwaliteitsranking, België	45
3.4.7.	Aandeel van het aantal verschillende uitgevoerde producten van topkwaliteit, EU-28 landen plus Japan, V.S. en China	45
3.4.8.	Europees innovatiescorebord - afstand ten opzichte van de innovatieleiders in de EU en het EU-gemiddelde	46
3.4.9.	Efficiëntie van overheidsfinanciering voor particuliere O&O-uitgaven	47
3.4.10.	Aandeel toegevoegde waarde en aandeel werkgelegenheid - vrije beroepen, wetenschappelijke, technische, administratieve en ondersteunende dienstverlenende activiteiten	50
3.4.11.	Efficiëntie-indicator van de goederenmarkt, 2016	50
3.4.12.	Gemak van het zakendoen (afstand ten opzichte van toonaangevende goede praktijken), 2017	51
3.4.13.	Gemak van het zakendoen en aantal hervormingen, 2010-2016	51
3.4.14.	Restrictiviteitsindicator 2016, België en de EU	52

3.4.15. Ondernemingen met een hoge digitale intensiteit - Detailhandel, met uitzondering van motorvoertuigen en motorfietsen (2015)	53
3.4.16. Bruto-investeringsquote van niet-financiële vennootschappen (2000-2015)	54
3.4.17. Bruto-investeringen in vaste activa per soort actief – evolutie 2000-2007 en 2008-2015 (% van kettingindexcijfers volume 2010)	55
3.4.18. Lopende uitgaven t.o.v. bruto-investeringen in vaste activa, 2015 (% van het bbp)	56

LIJST VAN KADERS

2.1. Bijdrage van de EU-begroting aan structurele verandering in België	17
3.1.1. In de kijker: de Belgische pensioenhervorming	22
3.4.1. Uitdagingen op het gebied van investeringen en hervormingen in België	57

SAMENVATTING

In voorliggend verslag wordt de economie van België beoordeeld in het licht van de jaarlijkse groeianalyse van de Commissie die op 16 november 2016 is gepubliceerd. In de groeianalyse roept de Commissie de EU-lidstaten ertoe op hun inspanningen sterk op te voeren met betrekking tot de drie elementen van de heilzame driehoek van economisch beleid — het stimuleren van investeringen, het doorvoeren van structurele hervormingen en het zorgen voor een verantwoordelijk begrotingsbeleid. De lidstaten moeten daarbij focussen op het vergroten van de sociale rechtvaardigheid om meer inclusieve groei te realiseren.

De economie zal in een gestaag tempo blijven groeien. De economie is in 2016 met 1,2 % gegroeid, waarbij de binnenlandse en de buitenlandse vraag ongeveer gelijk tot de algemene groei hebben bijgedragen. De binnenlandse vraag werd de jongste jaren door investeringsgroei aangejaagd. De bedrijfsinvesteringen steunden zowel op aanmoedigende financieringsvoorwaarden als op overheidsmaatregelen. De investeringen in de bouw zijn eveneens toegenomen vanwege woningbouw- en publieke-infrastructuurprojecten. De banencreatie was breed gespreid over de private sector als gevolg van verlagingen van de belastingen op arbeid en loonmatiging, waardoor ook de arbeidskostencompetitiviteit van de Belgische ondernemingen is verbeterd. De consumptieve bestedingen zullen naar verwachting in de periode 2017-2018 aantrekken onder invloed van niet aflatende banen- en loongroei. De loongroei steunt op overheidsmaatregelen om de beschikbare inkomens te verhogen, met name de lage en middeninkomens. Naar verwachting zal de economie groeien met 1,4 % in 2017 en met 1,6 % in 2018. Deze vooruitzichten van relatief lage groei houden verband met relatief lage ramingen voor potentiële groei.

België heeft problemen gehad met het consolideren van de overheidsfinanciën in de nasleep van de financiële en economische crisis. Het nominale tekort is in 2016 opnieuw toegenomen, tot 2,9 % van het bbp. Het zal naar verwachting afnemen tot 2,2 % in 2017 en rond dat niveau blijven in 2018 tenzij extra begrotingsmaatregelen worden genomen. Met een geraamd structureel tekort van 2,5 % in 2016 blijft er een grote kloof bestaan met de

middellangetermijndoelstelling van het land van een begroting die structureel in evenwicht is. De overheidsschuld heeft naar schatting gepiekt op bijna 107 % van het bbp in 2016.

In het algemeen heeft België enige voortgang gemaakt bij het aanpakken van de landspecifieke aanbevelingen van 2016. Er is beperkte voortgang gemaakt bij het verdelen van de begrotingsdoelstellingen over de verschillende beleidsniveaus op een wijze die kan worden afgedwongen. Er is enige voortgang gemaakt bij de hervorming van het belastingsysteem. Er is substantiële voortgang gemaakt bij de herziening van de wet van 1996 tot bevordering van de werkgelegenheid en vrijwaring van het concurrentievermogen. De herziening beoogt het veiligstellen van de recente loonmatiging en de geleidelijke verkleining van de resterende arbeidskostenkloof met de buurlanden. Er is ook enige voortgang wat betreft de werking van de arbeidsmarkt, met name in termen van activering, en wat betreft de hervormingen van beroepsopleiding en onderwijs, ook ten aanzien van achtergestelde groepen. Een hogere pensioenleeftijd en verdere beperkingen van het gesubsidieerd vervroegd pensioen hebben oudere werknemers aangemoedigd om aan het werk te blijven of weer aan het werk te gaan. Budgettaire prikkels ten gunste van arbeid en gericht op de lage inkomens hebben bijgedragen tot de verhoging van de arbeidsparticipatie van kwetsbare groepen, door het verminderen van de werkloosheidsvallen. Er is evenwel beperkte voortgang gemaakt met betrekking tot sectorregelgeving. Sommige netwerksectoren, vrije beroepen en tot op zekere hoogte ook de kleinhandel blijven afgeschermd van concurrentie. De impact van recentelijk genomen maatregelen om de innovatiecapaciteit van ondernemingen te stimuleren, zal pas na enige tijd merkbaar worden. De bijzonderheden van het nationaal pact voor strategische investeringen moeten nog worden aangekondigd.

Wat betreft het halen van zijn nationale doelstellingen in het kader van de Europa 2020-strategie is België in het algemeen op weg om de doelstellingen voor O&O-intensiteit te halen, de schooluitval te verminderen en het percentage afgestudeerden in het tertiair onderwijs te verhogen. Daarentegen is er een risico dat de doelstellingen inzake broeikasgasemissies,

hernieuwbare energie, energie-efficiëntie en armoedebestrijding zullen worden gemist. Ondanks substantiële banencreatie ligt de doelstelling van een arbeidsparticipatie van 73,2 % nog steeds buiten bereik.

De voornaamste bevindingen van voorliggend landverslag en de gerelateerde beleidsuitdagingen zijn als volgt:

- De recente pensioenhervorming was een belangrijke stap naar het aanpakken van de langetermijnkosten van de vergrijzing. Niettemin houden de langetermijntrends van zowel de pensioenen als de langdurige zorg nog steeds zeer significante risico's voor de houdbaarheid van de overheidsfinanciën in. De geplande invoering van een publiek pensioensysteem op basis van credits beoogt bij te dragen tot de verbetering van de budgettaire houdbaarheid op lange termijn, omdat er automatische aanpassingsmechanismen zijn ingebouwd om in te spelen op structurele demografische of economische ontwikkelingen. De kortetermijnrisico's van budgettaire stress lijken onder controle. De hoge overheidsschuld geeft aan dat de economie kwetsbaar blijft.
- **Afgezien van de huidige taxshiftmaatregelen vertoont de opzet van het Belgische belastingstelsel nog steeds een aantal tekortkomingen.** Het grote aantal vrijstellingen, economische verstoringen en negatieve fiscale prikkels creëert inefficiënties en leidt tot hoge wettelijke tarieven. Er worden geen kansen aangegrepen om de belastingen groeivriendelijker te maken, bv. door het „vergroenen” van het belastingstelsel. Sommige elementen van het Belgische belastingstelsel blijven gevoelig voor internationale initiatieven in de strijd tegen belastingontwijking.
- **De banencreatie was robuust, maar de algemene arbeidsparticipatie wordt gedrukt door de lagere prestaties in specifieke groepen.** Deze omvatten laaggeschoolden, jongeren, oudere werknemers en mensen met een migrantenachtergrond. Zij zijn grotendeels een afspiegeling van de groepen met het hoogste risico op armoede of sociale uitsluiting, omdat armoede onder de Belgische huishoudens voornamelijk te verklaren is door werkloosheid. Dit risico wordt echter aanzienlijk beperkt door belastingen en inkomensoverdrachten. Hoewel de algemene mismatch tussen vraag en aanbod op de Belgische arbeidsmarkt voor een groot deel op de discrepantie tussen gevraagde en aangeboden vaardigheden is terug te voeren, kunnen andere factoren zoals lage geografische en beroepsmobiliteit en taalvaardigheden het probleem groter maken.
- Er zijn aanhoudende en toenemende verschillen in langdurige werkloosheid en inactiviteit tussen regio's, en het percentage langdurig werklozen dat terugkeert op de arbeidsmarkt is laag. Hoewel de aan de gang zijnde regionale hervormingen van de arbeidsstimuleringsstelsels beogen het systeem te rationaliseren en op maat te snijden, is voortdurende monitoring van de kosteneffectiviteit van de gemaakte beleidskeuzes gerechtvaardigd. Met name kunnen bepaalde ontwerpkenmerken van het doelgroepenbeleid buitenkans- en verschuivingseffecten hebben. Bovendien kunnen fiscale repercussies en intrekking van sociale uitkeringen bij toetreding tot de arbeidsmarkt of verhoging van het aantal gewerkte uren inactiviteits- en lagelonen vallen creëren, vooral voor tweede verdiemers, alleenstaanden en eenoudergezinnen.
- **Ondanks goede gemiddelde prestaties op het gebied van onderwijs zijn belangrijke uitdagingen de onderwijsongelijkheid en de dalende trend van het percentage best presterende leerlingen.** Hoewel het percentage best presterende leerlingen in de leeftijdsgroep van 15 jaar nog steeds boven het OESO-gemiddelde ligt, neemt dat percentage significant af. Ondertussen neemt het percentage slecht presterende leerlingen toe. De prestaties van leerlingen, vooral die met een migrantenachtergrond, zijn sterk gerelateerd aan hun sociaaleconomische achtergrond. Het aanpakken van onderwijsongelijkheid zal aldus een brede beleidsrespons vereisen die verder gaat dan het onderwijssysteem. De sterke demografische druk, met name onder achtergestelde groepen, dreigt, met name in de

grote steden, infrastructuurtekortkomingen en lerarentekorten te verergeren.

- **Het inflatieverschil dreigt competitiviteitsverbeteringen teniet te doen.** De algemene en onderliggende inflatie zijn structureel hoger dan in de buurlanden. De cijfers brengen vooral stijgende prijzen van elektriciteit en diensten, gedeeltelijk onder invloed van administratieve beslissingen, tot uitdrukking. Verstoringen op de goederen- en arbeidsmarkten hebben het verschil vergroot. Minder intensieve concurrentie in afgeschermd niet-verhandelbare sectoren verklaart waarom stijgende arbeidskosten gemakkelijker konden leiden tot hogere dienstenprijzen, ook al hield de productiviteitsgroei geen gelijke tred met de lonen. Omdat bovendien loonindexering de gangbare praktijk is, leidt oplopende inflatie gemakkelijk tot loongroei. Dit dreigt zich te vertalen in een neerwaartse impact op de tewerkstelling van minder productieve werknemers, die mettertijd vaste voet aan de grond kan krijgen. Bovendien dreigen prijsverhogingen te zullen worden doorberekend in verhandelde goederen en invloed te zullen hebben op de concurrentiekracht van sectoren die niet afgeschermd zijn.
- **Een aantal bottlenecks drukt op het Belgische groeipotentieel.** Ondanks de budgettaire prikkels voor onderzoeksactiviteiten en octrooiregistraties en niettegenstaande de aanwezigheid van een hooggekwalificeerde beroepsbevolking ligt de technologische inhoud van de Belgische uitvoer achter op die van zijn partners. Zijn kwalitatief hoogwaardig publiek onderzoekssysteem heeft niet geleid tot een overvloed van snel groeiende ondernemingen in innovatieve sectoren. Stimulering van de invoering van digitale technologieën en hogere accumulatie van menselijk kapitaal zouden de productiviteitsgroei verder kunnen ondersteunen. Bovendien participeren nieuwe sectoren die binnenlandse toegevoegde waarde kunnen creëren niet voldoende, waardoor, ook met betrekking tot de werkgelegenheid, multipliereffecten worden misgelopen, met name in de diensten. Afgezien van downstreamdiensten zoals distributie is dit een gemiste kans voor een opwaartse verschuiving in de productieketen, naar waar de marges groter zijn en de eindproducten meer gedifferentieerd, vooral via diensten zoals R&I, design en branding.
- **Hoge regelgeving in de netwerksectoren en bepaalde vrije beroepen beperkt de concurrentie.** Er zijn hoge regelgevingsbarrières op het gebied van openbare nutsvoorzieningen, zoals postdiensten, openbaar vervoer, energie- en drinkwatervoorziening en telecommunicatie. Een aantal regels belemmert ook de marktmechanismen voor vrije beroepen. Er zijn nog steeds grote toegangsbelemmeringen, met name vereisten voor de oprichting van een praktijk, zoals een specifieke juridische of ondernemingsstructuur. Naast het dienen van de belangen van de consumenten zouden betaalbaardere diensten bijdragen tot groei en banen. In de kleinhandel gelden nog steeds significante operationele en vestigingsbeperkingen.
- **Onvoldoende investeringen in infrastructuur, met name in energie, onderwijs en vervoer, en een laag niveau van overheidsinvesteringen in het algemeen beperken de productiviteitsgroei.** Tekorten aan investeringen in infrastructuur, met name in het vervoer, en resterende negatieve fiscale prikkels verergeren de verkeerscongestie. De bedrijfsinvesteringen daarentegen waren veerkrachtig en steeds meer gericht op immateriële activa in de dienstensector. Toch blijven er nog een aantal uitdagingen op het gebied van ondernemerschap. Lange termijnen en een grote last aan administratieve en regelgevende vereisten — en de onvoorspelbaarheid ervan — bijvoorbeeld met betrekking tot de registratie van eigendommen, arbeidswetgeving en bouwvergunningen, belemmeren de oprichting en uitbreiding van ondernemingen.
- **Het milieu- en klimaatbeleid in België, dat weliswaar op sommige gebieden (afvalbeheer, circulaire economie) goed presteert, blijft onvoldoende effectief om de plaatselijke luchtverontreiniging en emissies**

van broeikasgassen te bestrijden. Een klimaatbeleidsvisie op lange termijn ontbreekt nog steeds. De milieuvoordelen van de geplande wijziging in het systeem van bedrijfswagens dreigen zeer beperkt te zullen zijn. België blijft Europa's meest dichtgeslibde land in termen van in het verkeer verspilde uren en vertragingen, en het is onwaarschijnlijk dat dit op korte termijn zal veranderen, voor een deel vanwege het feit dat verschillende belangrijke openbare-infrastructuurprojecten veel vertraging hebben opgelopen. Ten slotte vereist de hoge en groeiende energie-intensiteit van de industrie extra energie-efficiëntie en kosteneffectieve hernieuwbare energie.

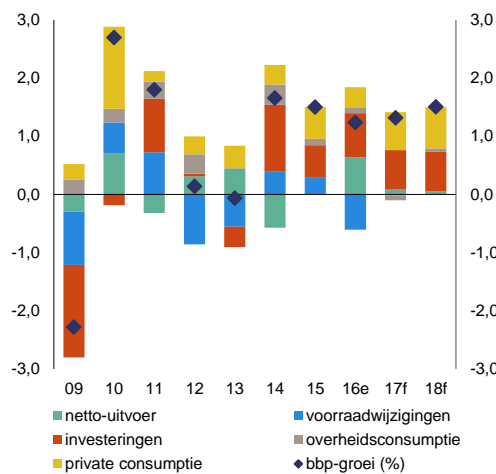
1. ECONOMISCHE SITUATIE EN VOORUITZICHTEN

Economische groei

De Belgische economie is vrij veerkrachtig gebleken in de nasleep van de globale economische recessie in 2009. Het bbp kwam snel weer op niveaus van voor de crisis dankzij de sterke economische groei in 2010 en 2011 (grafiek 1.1). Die herstelperiode werd gevolgd door stagnatie, met een vlakke groei in 2012 en 2013. In 2014 en 2015 veerde de economische activiteit weer op met respectievelijk 1,7 % en 1,5 % groei.

Volgens de winterprognoses 2016 van de Commissie is de economische groei vertraagd tot 1,2 % in 2016. De groei zou versterken tot 1,4 % in 2017 en de economische activiteit zal naar verwachting met 1,6 % toenemen in 2018. De vertraging van 2016 valt tot op zekere hoogte samen met de terroristische aanslagen van maart en de gevolgen daarvan. De impact van de gebeurtenissen van maart wordt niettemin beperkt geacht en is naar verwachting van voorbijgaande aard.

Grafiek 1.1: Uitsplitsing van bbp-groei

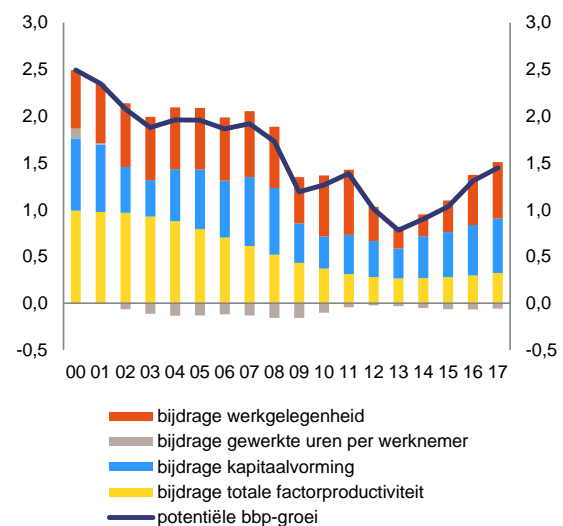

Bron: Europese Commissie

De vooruitzichten van bescheiden groei houden verband met eerder lage ramingen voor potentiële groei. De daling vergeleken met de ramingen van vóór 2009 voor potentiële groei is breed (grafiek 1.2). In de eerste plaats is dit een afspiegeling van de voortzetting van een langetermijntrend van dalende verhogingen van de totale factorproductiviteit, die zich naar schatting op een laag niveau heeft gestabiliseerd de afgelopen jaren. In de tweede plaats is de bijdrage

van arbeid gedaald als gevolg van een tragere groei van de bevolking in de werkende leeftijd zonder enige wijziging van het gemiddeld aantal gewerkte uren. In de derde plaats was de kapitaalaccumulatie iets lager dan in het verleden. De negatieve outputkloof, een indicator van economische vertraging, is in 2015 gedaald tot -0,4 % na het laagtepunt van -1,5 % in 2013. Hij zal naar verwachting in de periode 2016-2017 weer enigszins stijgen omdat de groei onder zijn potentieel blijft.

Grafiek 1.2: Uitsplitsing van potentiële groei

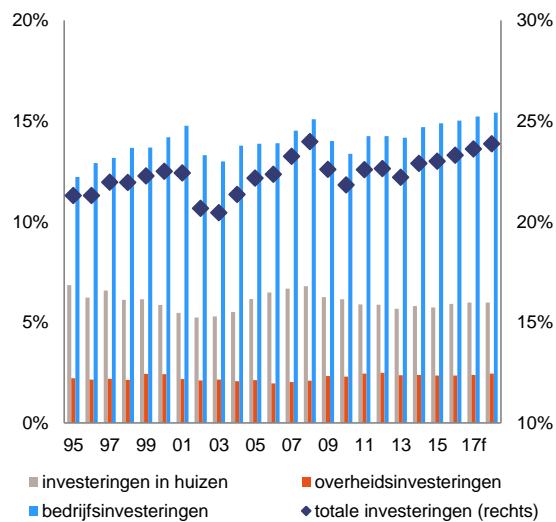
Bron: Europese Commissie

De binnenlandse vraag was de belangrijkste motor van groei de jongste jaren, met een extra impuls van de investeringen. Deze hebben, anders dan in andere lidstaten, goed standgehouden in België (grafiek 1.3). De investeringsquote bedroeg 22,6 % in de periode 2009-2016, tegenover 22,1 % in 2000-2008. Zij zal naar verwachting stijgen tot ongeveer 23,3 % in de periode 2017-2018. De investeringen groeiden in de meeste sectoren; de bedrijfsinvesteringen gingen hierbij voorop.

De bedrijfsinvesteringen worden ondersteund door aanmoedigende financieringsvoorwaarden en door overheidsmaatregelen ter verbetering van de relatieve arbeidskostenpositie van Belgische ondernemingen. Deze maatregelen hebben geleid tot een gestage stijging van de winstmarges. De risico's van de positieve

vooruitzichten vinden hun oorzaak vooral in het externe klimaat.

Grafiek 1.3: Samenstelling van de investeringsuitgaven (% van het bbp)

Bron: Europese Commissie

De investeringen in de bouw waren eveneens levendig dankzij woningbouw- en publieke-infrastructuurprojecten. Historisch lage hypotheekrenten en relatief lage rendementen op alternatieve investeringsactiva hebben het pad geëffend voor ononderbroken investeringen in woningbouw. Tegelijkertijd zal de investeringscyclus van de lokale overheden in de aanloop naar de lokale verkiezingen in 2018 naar verwachting de overheidsinvesteringen aanjagen in de periode 2017-2018. De overheidsinvesteringquote van ongeveer 2,4 % zal niettemin tot de laagste in de EU blijven behoren (zie punt 3.4).

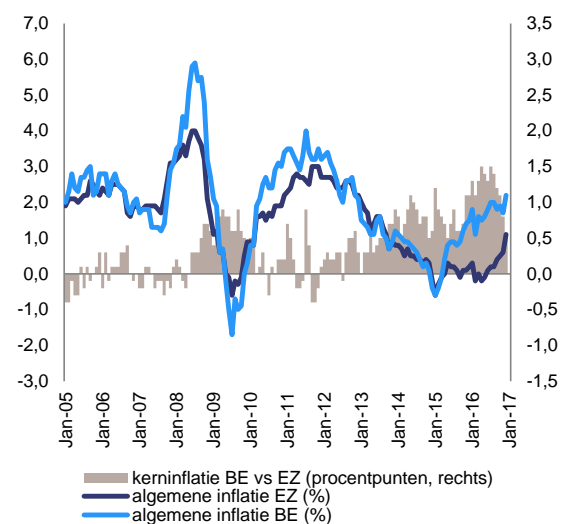
De consumptie van de huishoudens zal naar verwachting in de periode 2017-2018 vaart meerderen als gevolg van banen- en loongroei. De particuliere consumptie nam in de periode 2011-2016 met gemiddeld 0,7 % toe, dit is de helft van het gemiddelde van 2000-2011. Deze trend is in lijn met matige stijgingen van het reële beschikbare inkomen tot 2015, die op hun beurt een afspiegeling zijn van een volgehouden inspanning door achtereenvolgende regeringen om de loongroei te matigen om te corrigeren voor geleden verliezen aan kostencompetitiviteit. De inkomensgroei trekt sinds 2016 aan. De lonen worden weer gecorrigeerd voor de kosten van

levensonderhoud na een opschorting van de loonindexeringssystemen. Bovendien mogen de reële lonen weer wat stijgen, terwijl sedert 2016 ook verlagingen van de inkomstenbelasting zijn doorgevoerd in het kader van een meerjarige fiscale hervorming (zie punt 3.1). Een relatief sterk presterende arbeidsmarkt draagt bij tot groei van de koopkracht van de huishoudens. In het algemeen is de consumptie van de huishoudens naar schatting gegroeid met 0,7 % in 2016 en zou zij stijgen met 1,4 % in 2017 en 1,5 % in 2018.

Inflatie

De consumentenprijsinflatie is in 2016 met 1,8 % gestegen, de grootste stijging in de eurozone, waar het gemiddelde 0,2 % bedroeg. De prijzendruk zal naar verwachting vaste voet aan de grond krijgen, hetgeen een afspiegeling is van ontwikkelingen in de prijs van ruwe olie, de tijdelijke stijging van de prijzen van onverwerkte levensmiddelen vanwege het slechte weer en het feit dat de aantrekkende loongroei de diensteninflatie aanwakkert. De inflatie blijft naar verwachting in het algemeen op hetzelfde niveau in de nabije toekomst en zal 2,0 % en 1,9 % bereiken in 2017 respectievelijk 2018. Dit houdt in dat het verschil met de eurozone verkleint.

Grafiek 1.4: Consumentenprijsinflatie

Bron: Europese Commissie

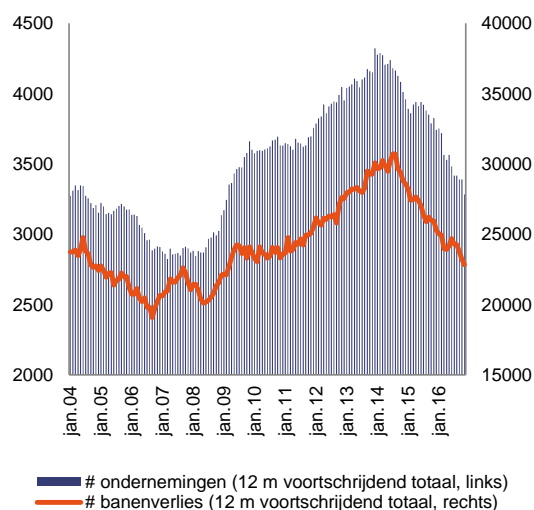
Relatief hoge inflatie is een steeds terugkerend verschijnsel in de Belgische economie. Tussen 2012 en 2016 was de algemene inflatie gemiddeld 0,4 procentpunt hoger in België dan in de eurozone

als geheel. Voor de kerninflatie — dit is exclusief energiedragers en onverwerkte levensmiddelen — bedroeg het verschil over dezelfde periode zelfs 0,7 procentpunt (zie grafiek 1.4). De aanjagers van dit structurele verschil worden besproken in punt 3.4.

Arbeidsmarkt- en sociale ontwikkelingen

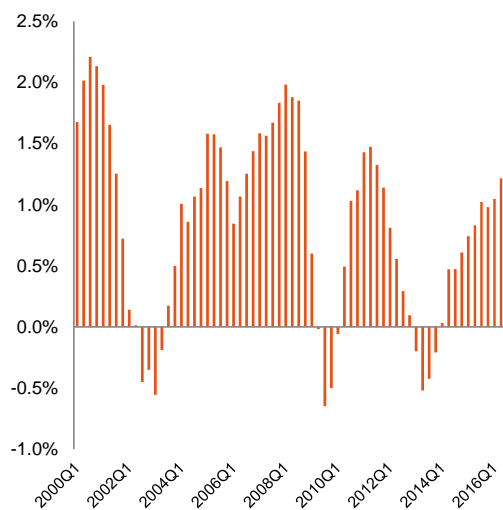
De Belgische arbeidsmarkt bevindt zich in een fase van cyclische expansie. Het aantal faillissementen en daaruit voortvloeiend banenverlies is teruggevallen tot een zevenjarig laagtepunt (zie grafiek 1.5). De nettowerkgelegenheid is naar schatting gestegen met 1,3 % in 2016 en zal naar verwachting in de periode 2017-2018 met 0,9 % per jaar blijven groeien. Dit maakt de economische groei relatief arbeidsintensief. Alle private sectoren hebben bijgedragen tot de banencreatie; de afgelopen kwartalen is zelfs in de industrie voor het eerst in vijf jaar een aantal nieuwe banen gecreëerd. Dit wijst erop dat de groei van de werkgelegenheid baat vindt bij verbeterde kostencompetitiviteit.

Grafiek 1.5: **Faillissementen en daaruit voortvloeiend banenverlies**

Bron: Europese Commissie

Grafiek 1.6: **Groei van de werkgelegenheid (verandering in % op jaarbasis; zelfstandigen & werknemers)**

Bron: Europese Commissie

De werkgelegenheid in de private sector zal verder groeien dankzij niet aflatende economische groei en toekomstige verlagingen van de socialezekerheidsbijdragen voor werkgevers. De werkgelegenheid in de overheidssector is ruwweg gelijk gebleven de afgelopen jaren en zal naar verwachting dalen in de periode 2017-2018. Dit verklaart mede waarom de totale groei van de werkgelegenheid niet de percentages heeft bereikt die economische oplevingen in het verleden te zien hebben gegeven (zie grafiek 1.6). Bovendien was in het verleden de groei van de werkgelegenheid in de private sector voor een niet te verwaarlozen deel het gevolg van gesubsidieerde arbeid, waaraan grenzen zijn. In het algemeen zal de werkloosheid naar verwachting dalen van een piek van 8,5 % in 2015 tot 7,6 % in 2018.

De recente goede prestaties op het vlak van banencreatie verhullen evenwel een aantal tekortkomingen. Er blijft bijvoorbeeld substantieel onaangeboord potentieel bestaan als gevolg van lage arbeidsparticipatie in bepaalde groepen. Dit heeft geresulteerd in een arbeidsmarkt die is verdeeld tussen insiders en outsiders, wat bijvoorbeeld blijkt uit het feit dat het aantal mensen dat leeft in huishoudens met een zeer lage arbeidsintensiteit een van de hoogste is in de EU (zie grafiek 1.7), terwijl hooggeschoolde arbeid volledige werkgelegenheid dicht benadert. Dit en

andere structurele problemen op de arbeidsmarkt worden besproken in punt 3.3, waarin nader wordt ingegaan op regionale verschillen en de effectiviteit van activeringsbeleid.

Stijgende werkgelegenheid en arbeidsparticipatie is belangrijk voor het verder verminderen van de houdbaarheidsrisico's voor de overheidsfinanciën als gevolg van de vergrijzing. Het gemiddeld werkzaam leven in België is een van de kortste van alle lidstaten: 32,6 jaar, tegenover 35,4 jaar in de EU28 in 2015. Overheidsmaatregelen om de toelatingsvoorwaarden voor vervroegd en prepensioen te verstrengen hebben niettemin geleid tot een opwaartse trend.

De inkomensongelijkheid blijft relatief laag en stabiel ten opzichte van de EU-gemiddelden ⁽¹⁾. Sinds 2012 heeft het laagste inkomensdeciël meer van licht betere inkomensontwikkelingen geprofiteerd dan het mediane huishouden en is de vorige trend gekeerd. De kloof met de mediaan is kleiner dan in veel andere EU-landen ⁽²⁾. Voorts verminderen sociale overdrachten de inkomensongelijkheden in België meer dan het EU28-gemiddelde ⁽³⁾. De vermogensongelijkheid ⁽⁴⁾ was hoger dan de inkomensongelijkheid, maar lag binnen de band die in andere EU-landen waarvoor in de periode 2013-2014 gegevens werden verzameld is waargenomen (ECB, 2016). Er zijn echter tekenen dat de financiële situatie van de huishoudens met een lager inkomen is verslechterd in de periode 2015-2016. Uit enquêtegegevens blijkt een stijging van de financiële nood — de noodzaak om gebruik te maken van spaargeld of om schulden aan te gaan

⁽¹⁾ De Gini-index van beschikbaar inkomen is van 26,6 in 2010 tot 26,2 in 2015 en de income quintile share ratio van 3,9 tot 3,8 gedaald. De EU-gemiddelden in 2015 bedroegen respectievelijk 31,0 en 5,2.

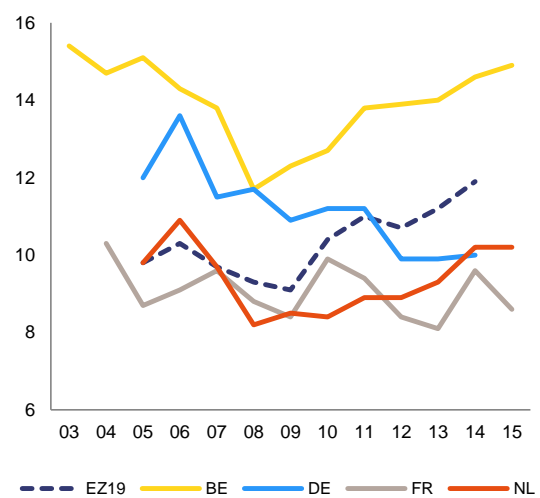
⁽²⁾ Het reële inkomen van het laagste inkomensdeciël is tussen 2000 en 2012 feitelijk gedaald, terwijl het reële mediane inkomen is gestegen. Het is echter sinds 2012 opnieuw in een sneller tempo dan het reële mediane inkomen aan het stijgen. Voor het laatste beschikbare jaar ligt de S50/S10-ratio onder het EU-gemiddelde.

⁽³⁾ In 2015 bedroeg de Gini-coëfficiënt 48. Hij bedroeg 26,2 na inaanmerkingneming van belastingen, sociale overdrachten en pensioenen — een kloof van 21,8. Deze kloof, die meet hoe effectief het systeem van belastingvoordelen de ongelijkheid vermindert, ligt boven het EU-gemiddelde van 19,9.

⁽⁴⁾ Verschil tussen totale activa en totale passiva.

om lopende uitgaven te dekken — van het armste kwartiel in België (ESDE Quarterly Review, 2017). Bovendien ligt voor het armste inkomenskwintiel het percentage zelfgerapporteerde onvervulde behoeften voor medisch onderzoek vanwege de kosten ervan boven het EU28-gemiddelde en is het toegenomen ⁽⁵⁾.

Grafiek 1.7: Mensen die in een huishouden met een zeer lage arbeidsintensiteit leven (% van de totale bevolking jonger dan 60)

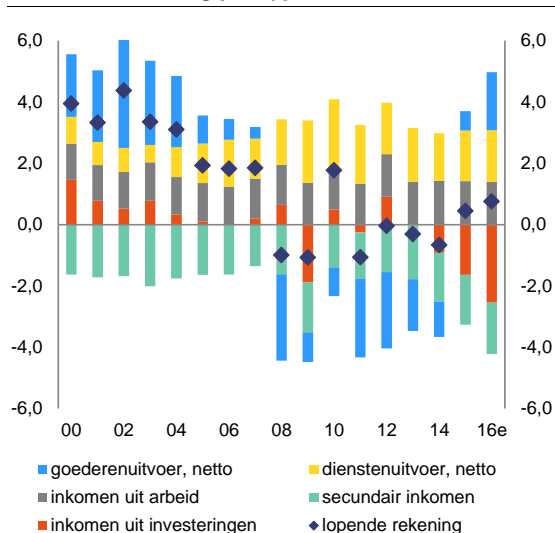
Bron: Europese Commissie

Externe positie

In 2016 zal de lopende rekening naar verwachting voor het tweede jaar op rij een overschot vertonen. Van een tekort van 0,7 % van het bbp in 2014 verbeterde zij tot een overschot van 0,4 % in 2015 en tot naar schatting 0,7 % in 2016 (zie grafiek 1.8). De recente verbeterende trend — alsook de verslechterende trend in het verleden — komt primair tot uiting in het handelssaldo. De goederenuitvoer was de meest volatiele component; de dienstenuitvoer vertoonde over de jaren een in het algemeen stabiel overschot. De neerwaartse ontwikkeling van de rekening van het inkomen uit investeringen, het resultaat van het feit dat externe passiva in het algemeen meer opbrengen dan externe activa, kon een versterking van de algemene externe positie niet voorkomen.

⁽⁵⁾ Het bedroeg 7,1 in 2014, een stijging ten opzichte van de 4,1 in 2011. Het EU28-gemiddelde van 2014 bedroeg 5,1. Bron: EU-SILC, 2014.

Grafiek 1.8: Uitsplitsing van het saldo van de lopende rekening (% bbp)

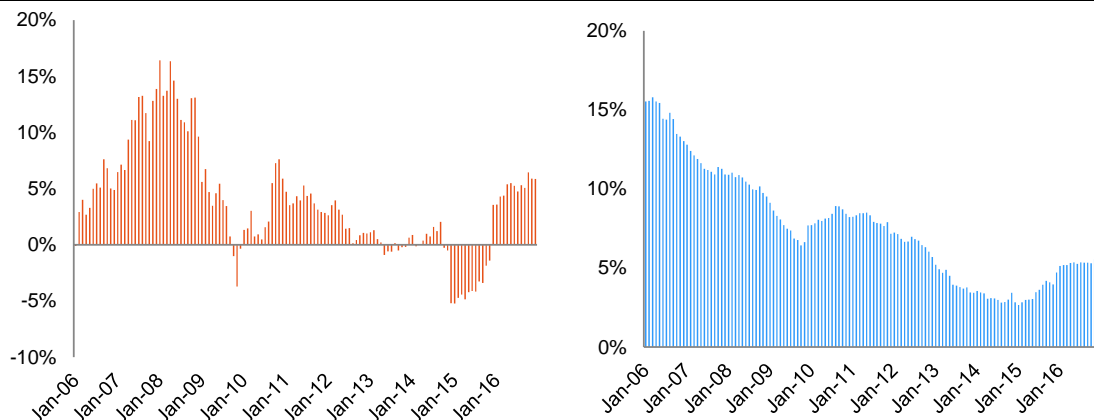
(1) BPM5-methodologie tot 2007, daarna BPM6
 (2) 2016 op basis van de eerste negen maanden

Bron: NBB

Nadat zij zeven jaar een tekort vertoonde, is de goederenrekening in 2015 weer positief geworden; dit overschot zal naar verwachting in 2016 verder gestegen zijn. Hoewel de ontwikkelingen van de goederenrekening voor een groot deel te verklaren zijn uit wijzigingen van de olieprijs, speelt er ook een uitgesproken volume-effect. Na een gestage daling van de mondiale uitvoermarktaandeelen naar volume stegen deze de jongste jaren.

België behoudt een solide nettocrediteurpositie ten opzichte van de rest van de wereld. Het saldo van externe financiële activa en passiva bedraagt rond de 60 % van het bbp, een van de hoogste in de EU. Dit overschot wordt veroorzaakt door de private sector, meer in het bijzonder de Belgische huishoudens, die eigenaar zijn van — buitenlandse en binnenlandse — bruto activa die ongeveer 240 % van het bbp vertegenwoordigen.

Grafiek 1.9: Kredietgroei (op jaarbasis): niet-financiële ondernemingen (links) en hypotheekleningen (rechts)

Bron: NBB

In 2016 is het krediet aan niet-financiële ondernemingen met 5,1 % gegroeid, tegenover - 3,1 % in 2015 en 0,1 % in 2014 (grafiek 1.9).

Private schuldenlast

De private schuld is relatief hoog, met name voor niet-financiële ondernemingen. De schuld cijfers voor de ondernemingen zijn echter opgeblazen door wijdverspreide groepsinterne leningen, zoals besproken in vroegere landverslagen. Deze praktijk werd gestimuleerd door de notionele-interestaftrek, een aftrek in de vennootschapsbelasting die berekend wordt op het eigen vermogen van een onderneming. De toename van de passiva als gevolg van groepsinterne leningen drijft de schuldquote op, hoewel tegenover deze passiva extra activa staan zodat de verhouding tussen de schulden en de financiële activa een betere maatstaf vormt van de financiële situatie van ondernemingen. Deze verhouding blijft sinds 2010 in geconsolideerde termen rond de 50 %, waardoor zij gunstig afsteekt bij andere lidstaten.

De toegang tot financiering voor ondernemingen en de daaraan verbonden voorwaarden lijken de Belgische ondernemingen niet op enige wijze te beperken. De percepties van kredietbeperkingen bevinden zich op of in de buurt van een laagtepunt voor ondernemingen van elke grootte. Volgens de meest recente enquêtes worden de financieringsvoorwaarden gunstig beoordeeld door ondernemingen in de industrie, zakelijke dienstverlening en bouw. De lusteloze tot negatieve kredietgroei de jongste jaren lijkt aldus het resultaat te zijn geweest van een zwakke vraag.

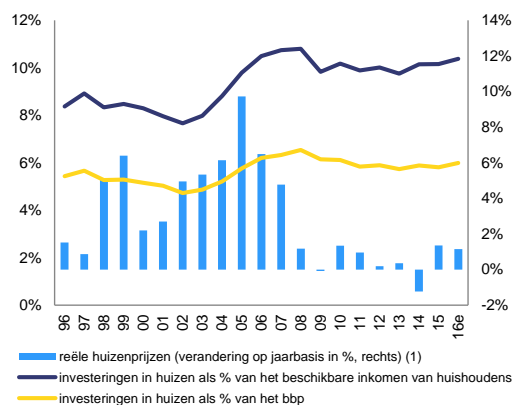
De schulden van de huishoudens zijn weliswaar gestegen van 40 % van het bbp in 2000 tot 60 % in 2016, maar de verhouding tussen schulden en activa is nog steeds zeer laag en brengt de gunstige vermogenspositie van de huishoudens tot uitdrukking. In termen van beschikbaar inkomen is de schuld van de huishoudens gestegen van ongeveer 60 % aan de eeuwwisseling tot naar schatting 104 % in 2016. Deze stijging wordt veroorzaakt door de hypotheekleningen, die de jongste jaren een sterke groei lieten zien dankzij de scherpe daling van de rentevoeten (grafiek 1.9) en ondanks het feit dat hypotheekleningen nu fiscaal minder gunstig worden behandeld.

De huizenprijzen waren vóór 2008 scherp gestegen in reële termen. Zij waren met ongeveer 70 % gestegen in de periode 1997-2008 of 5 % gemiddeld per jaar (grafiek 1.10). Zij zijn sedertdien over het algemeen vlak gebleven en gemiddeld met 0,5 % per jaar gestegen. De Belgische huishoudens investeren een groter deel van hun beschikbaar inkomen in een woning dan in het verleden het geval was. Dit verklaart mede de reeds vermelde bescheiden groei van de consumptie van de huishoudens.

Waarderamingen op basis van structurele ratio's wijzen op enige overwaardering van Belgisch vastgoed. Omdat de huizenprijzen sneller gegroeid zijn dan het inkomen en de huurkosten, zijn de verhoudingen prijs/huur en prijs/inkomen

gestaag gestegen. De kloof met hun langetermijngemiddelde wijst op een overwaardering van 20-25 % en er hebben zich de jongste jaren geen correcties voorgedaan (zie grafiek 1.11). Wanneer echter andere relevante variabelen in aanmerking worden genomen, blijkt echter dat de prijzen beter afgestemd zijn op de fundamentals en het waarderingsverschil sinds 2009 is verkleind als gevolg van de sterke daling van de hypotheekrente. Massale herfinanciering van hypothecaire leningen en de sluiting van nieuwe leningen tegen lagere tarieven hebben ertoe geleid dat de rentebetalingen, die ca. 3 % van het beschikbare inkomen uitmaakten in 2007-2008, de jongste jaren tot minder dan 1 % zijn gedaald. Hoewel ondersteunende financieringsvoorwaarden aldus een correctie van de woningprijzen lijken te hebben voorkomen, wijst dit er ook op hoe stijgende rentetarieven de huizenprijzen onder druk kunnen zetten.

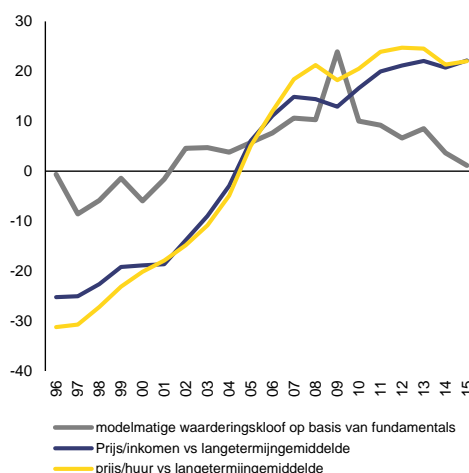
Grafiek 1.10: **Niet-zakelijk onroerend goed**

Gedefleerd met de consumptie van de huishoudens; 2016 op basis van 9 m

Bron: Europese Commissie

Grafiek 1.11: **Waarderingskloven: prijs/inkomen, prijs/huur, en het model op basis van fundamentals**

- langetermijnwaarden worden berekend over de periode 1995-2015

- voor de modelmatige waarderingskloof worden vijf variabelen voor de fundamentals gebruikt: de relatieve huizenprijs, de totale bevolking, de reële investeringen in woningen, het reële beschikbare inkomen per hoofd van de bevolking en de reële langetermijnrente.

Bron: Europese Commissie

Als gevolg van de snelle toename van de schuldenlast van de huishoudens en prijsontwikkelingen heeft het Europees Comité voor systeemrisico's (ESRB) gewaarschuwd voor kwetsbare plekken op middellange termijn in de Belgische sector van het niet-zakelijk onroerend goed ⁽⁶⁾. Ondanks het feit dat de schuld van de huishoudens slechts ongeveer 20 % van de totale activa van de Belgische huishoudens bedraagt (14 % in 2000) zijn er aanzienlijke zwakke punten. Specifieke groepen huishoudens met een hoge schuldenlast i) hebben een hoge hypotheeklening in verhouding tot de waarde van hun onroerend goed, ii) besteden een groot deel van hun inkomen aan de schuldendienst of, iii) hebben een laag netto financieel vermogen ten opzichte van hun schuldenlast (ESRB, 2016). Dit kan risicoconcentraties opleveren bij een economische recessie, met secundaire gevolgen voor het inkomen. Een dergelijk scenario zou kunnen leiden tot kredietverliezen voor de banken, vooral als dit gepaard gaat met een daling van de huizenprijzen. De Nationale Bank is van plan een opslagfactor voor de kapitaalvereisten voor leningen die 80 % van de aankoopprijs van het onroerend goed

⁽⁶⁾ Het ESRB heeft waarschuwingen afgegeven voor acht lidstaten.

overschrijden in te voeren in 2017, bovenop de algemene opslagfactor die in 2013 is ingevoerd. Het ECSR heeft erop gewezen dat maatregelen om kwetsbaarheden rechtstreeks aan te pakken vanwege de grote schuldenlast van de huishoudens echter niet zijn genomen, en dat de verscherping van de kredietvoorwaarden in de afgelopen jaren een halt lijkt te zijn toegeroepen. De financiële sector wordt behandeld in punt 3.2 van dit verslag.

Overheidsfinanciën

De consolidatie van de Belgische overheidsfinanciën verliep langzaam, deels vanwege de langere perioden van politieke impasse. Het begrotingstekort is teruggelopen van een dieptepunt van 5,4 % in 2009 tot 2,5 % in 2015. In 2016 zal het echter naar verwachting opnieuw toegenomen zijn tot 2,9 % van het bbp. De meest recente verslechtering werd vooral door de ontvangsten aangejaagd en was het gevolg van een in het algemeen teleurstellende belastinginning en maatregelen aan de ontvangstenzijde die niet aan de verwachtingen voldeden. Omgekeerd zijn beperkingen van de uitgaven gedwarsboemd door tijdelijke stijgingen van de uitgaven in verband met de instroom van asielzoekers en de veiligheidssituatie alsook hoge inflatie, waardoor de ambtenarensalarissen en de sociale uitkeringen sneller werden geïndexeerd dan eerst verwacht. Volgens de meest recente prognoses van de Commissie zal het tekort afnemen tot 2,2 % van het bbp in 2017 en, bij ongewijzigd beleid, opnieuw stijgen tot 2,3 % volgend jaar.

De overheidsschuld is met 20 procentpunten van het bbp gestegen sinds 2008. Zij heeft naar schatting gepiekt op bijna 107 % van het bbp in 2016 en zou gaan dalen vanaf 2017 dankzij de terugkeer van een primair overschot en een negatief „sneeuwbaaleffect” aangezien de rente-uitgaven dalen terwijl het nominale bbp sterker groeit. De overheidsfinanciën worden besproken in punt 3.1.

Tabel 1.1: Belangrijkste economische, financiële en sociale indicatoren – België

	2004-2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Prognose		
									2016	2017	2018
Reëel bbp (op jaarbasis)	2,5	-2,3	2,7	1,8	0,1	-0,1	1,7	1,5	1,2	1,4	1,6
Particuliere consumptie (op jaarbasis)	1,6	0,5	2,7	0,3	0,6	0,7	0,6	1,1	0,7	1,4	1,5
Overheidsconsumptie (op jaarbasis)	1,6	1,1	1,0	1,3	1,4	0,1	1,4	0,5	0,0	-0,2	0,3
Bruto-investeringen in vaste activa (op jaarbasis)	5,1	-6,6	-0,8	4,2	0,2	-1,5	5,1	2,4	2,3	2,3	2,9
Uitvoer van goederen en diensten (op jaarbasis)	4,8	-9,4	10,3	6,7	1,8	0,8	5,1	4,3	5,5	3,9	4,3
Invoer van goederen en diensten (op jaarbasis)	5,3	-9,1	9,6	7,3	1,4	0,3	5,9	4,3	4,7	3,6	4,3
Outputgap	1,5	-1,6	-0,2	0,2	-0,7	-1,5	-0,8	-0,4	-0,5	-0,5	-0,2
Potentiele groei (op jaarbasis)	1,9	1,2	1,3	1,4	1,0	0,8	0,9	1,1	1,3	1,4	1,3
Bijdrage aan groei van bbp:											
Binnenlandse vraag (op jaarbasis)	2,2	-1,1	1,5	1,4	0,7	0,1	1,8	1,2	0,9	1,2	1,5
Voorraden (op jaarbasis)	0,4	-0,9	0,5	0,7	-0,9	-0,6	0,4	0,3	-0,5	-0,1	0,0
Netto-uitvoer (op jaarbasis)	-0,2	-0,3	0,7	-0,3	0,3	0,4	-0,6	0,0	0,8	0,3	0,1
Bijdrage aan potentiële groei van bbp:											
Totale arbeid (uren) (op jaarbasis)	0,5	0,3	0,6	0,7	0,3	0,2	0,2	0,3	0,5	0,5	0,4
Kapitaalopbouw (op jaarbasis)	0,6	0,4	0,3	0,4	0,4	0,3	0,4	0,5	0,5	0,5	0,6
Totale factorproductiviteit (op jaarbasis)	0,7	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4
Saldo lopende rekening (% van bbp), betalingsbalans	1,6	-1,1	1,8	-1,1	-0,1	-0,3	-0,7	0,4	.	.	.
Handelsbalans (% van bbp), betalingsbalans	1,7	1,1	1,3	-0,7	-0,8	0,1	0,4	2,3	.	.	.
Ruivoet van goederen en diensten (op jaarbasis)	-1,0	3,1	-1,6	-1,2	-0,2	0,1	0,4	1,0	0,2	-0,1	0,0
Saldo kapitaalrekening (% van het bbp)	-0,3	-0,2	-0,2	-0,1	0,6	-0,1	-0,3	0,0	.	.	.
Netto internationale investeringspositie (% van het bbp)	39,6	57,5	65,2	60,9	51,8	52,0	59,3	61,2	.	.	.
Netto verhandelbare externe schuld (% van het bbp) (1)	23,7	36,5	43,7	43,5	37,7	33,6	25,9	25,3	.	.	.
Bruto verhandelbare externe schuld (% van het bbp) (1)	265,0	238,7	216,6	212,7	197,4	169,9	185,1	181,0	.	.	.
Exportprestaties t.o.v. ontwikkelde landen (% verandering over 5 jaar)	0,1	-1,3	-4,2	0,8	-5,4	-4,7	-5,5	-9,40	.	.	.
Exportmarktaandeel, goederen en diensten (op jaarbasis)	-2,3	1,0	-6,6	-2,5	-6,1	1,4	1,4	-5,7	.	.	.
Nettostromen BDI (% van het bbp)	-0,4	-12,4	-10,7	-6,1	5,5	0,8	1,2	2,0	.	.	.
Spaarquote van huishoudens (nettopaartegoed als % van netto beschikbaar inkomen)	9,2	11,3	8,1	6,6	5,7	4,9	4,6	4,2	.	.	.
Particuliere kredietstromen, geconsolideerd (% van bbp)	10,7	6,2	3,2	21,2	14,4	9,4	0,9	4,5	.	.	.
Schuldenlast particuliere sector (geconsolideerd, % van bbp)	132,2	164,8	161,6	174,1	186,7	163,9	163,5	166,3	.	.	.
waarvan schuld huishoudens (geconsolideerd, % van bbp)	44,1	51,0	51,9	53,6	54,6	55,7	57,6	58,6	.	.	.
waarvan schuld niet-financiële vennootschappen (geconsolideerd, % van bbp)	88,0	113,8	109,7	120,5	132,1	108,2	105,9	107,7	.	.	.
Vennootschappen, nettofinancieringsoverschot (+) of -tekort (-) (% van bbp)	1,3	1,4	4,9	2,2	4,8	2,9	2,0	2,3	2,7	2,6	2,6
Vennootschappen, bruto-exploitatieoverschot (% van bbp)	24,7	23,7	25,5	25,5	24,5	24,3	24,9	25,7	25,9	26,1	26,5
Huishoudens, nettofinancieringsoverschot (+) of -tekort (-) (% van bbp)	2,6	4,7	2,7	2,1	1,6	1,2	0,7	0,4	0,9	0,4	0,4
Gedefleerde huizenprijsindex (op jaarbasis)	5,6	-0,1	1,4	1,0	0,2	0,3	-1,3	1,3	.	.	.
Wooninvesteringen (% van bbp)	6,0	6,1	6,1	5,8	5,9	5,7	5,9	5,8	.	.	.
Bhp-deflator (op jaarbasis)	2,1	0,8	1,9	2,0	2,1	1,2	0,7	0,9	1,6	1,7	1,8
Geharmoniseerde consumentenprijsindex (HICP, op jaarbasis)	2,6	0,0	2,3	3,4	2,6	1,2	0,5	0,6	1,8	2,0	1,8
Nominale beloning per werknemer (op jaarbasis)	2,9	1,1	1,4	3,1	3,2	2,5	1,0	0,0	0,1	2,0	1,9
Arbeidsproductiviteit (reëel, per werknemer, op jaarbasis)	1,1	-2,1	2,0	0,4	-0,3	0,3	1,2	0,6	.	.	.
Loonkosten per eenheid product (ULC, totale economie, op jaarbasis)	1,8	3,3	-0,7	2,7	3,5	2,2	-0,2	-0,5	0,2	1,5	1,2
Reële loonkosten per eenheid product (op jaarbasis)	-0,3	2,4	-2,5	0,7	1,4	1,0	-0,8	-1,4	-1,4	-0,1	-0,6
Reële effectieve wisselkoers (ULC, op jaarbasis)	0,9	0,2	-2,8	2,0	-0,7	3,5	-0,8	-4,3	-0,1	0,6	-0,6
Reële effectieve wisselkoers (HICP, op jaarbasis)	0,8	0,5	-2,6	0,6	-2,3	1,5	0,2	-2,9	2,7	-0,6	.
Belastingtarief voor alleenstaande met gemiddeld loon (%)	42,1	42,0	42,1	42,2	42,7	42,4	42,4	42,0	.	.	.
Belastingtarief voor alleenstaande met 50 % van het gemiddeld loon (%)	26,0*	25,8	26,1	26,4	27,5	26,2	25,9	25,2	.	.	.
Totale verplichtingen van financiële sector, niet geconsolideerd (op jaarbasis)	10,0	-0,8	1,1	6,2	-5,1	1,8	3,5	-1,2	.	.	.
Tier 1 ratio (%) (2)	.	12,6	14,1	13,3	14,8	16,9	15,5	17,0	.	.	.
Rendement eigen vermogen (%) (3)	.	-8,0	10,8	-3,2	2,6	6,9	8,3	12,2	.	.	.
Bruto oninbare schuld (% van totaal schuldinstrumenten en totaal leningen en voorschotten) (4)	.	4,1	3,9	4,2	5,1	5,3	3,3	3,0	.	.	.
Werkloosheidspercentage	7,9	7,9	8,3	7,2	7,6	8,4	8,5	8,5	8,0	7,8	7,6
Langdurige werkloosheid (% van beroepsbevolking)	4,0	3,5	4,0	3,5	3,4	3,9	4,3	4,4	.	.	.
Jeugdwerkloosheid (% van beroepsbevolking in dezelfde leeftijdscategorie)	20,0	21,9	22,4	18,7	19,8	23,7	23,2	22,1	20,5	.	.
Arbeidsparticipatie (15-64 jaar)	66,5	66,9	67,7	66,7	66,9	67,5	67,7	67,6	.	.	.
Personen voor wie armoede of sociale uitsluiting dreigt (% van totale bevolking)	21,6	20,2	20,8	21,0	21,6	20,8	21,2	21,1	.	.	.
Personen die leven in een huishouden met zeer lage arbeidsintensiteit (% van totale bevolking van minder dan 60 jaar oud)	13,9	12,3	12,7	13,8	13,9	14,0	14,6	14,9	.	.	.
Overheidsaldo (% van bbp)	-0,7	-5,4	-4,0	-4,1	-4,2	-3,0	-3,1	-2,5	-2,9	-2,2	-2,3
Belastingquote (%)	45,3	44,8	45,2	45,8	47,0	48,0	47,7	47,2	46,5	46,7	46,3
Structureel begrotingssaldo (% van bbp)	.	.	-3,9	-4,0	-3,4	-2,7	-2,9	-2,6	-2,5	-2,0	-2,2
Bruto-overheidsschuld (% van bbp)	92,3	99,6	99,7	102,3	104,1	105,4	106,5	105,8	106,8	106,5	106,1

(1) som van portefeuilleschuldinstrumenten, overige investeringen en reserve-activa

(2, 3) binnenlandse bankengroepen en op zichzelf staande banken

(4) binnenlandse bankengroepen en op zichzelf staande banken, buitenlands (EU en niet-EU) gecontroleerde dochterondernemingen

en buitenlands (EU en niet-EU) gecontroleerde bijkantoren

(*) geeft BPM5 en/of ESA95 aan

Bron: Europese Commissie, ECB

2. VOORTGANG MET DE LANDSPECIFIEKE AANBEVELINGEN

Voortgang met de uitvoering van de aanbevelingen aan België in 2016 ⁽⁷⁾ moet worden gezien als onderdeel van een proces dat van start is gegaan met de invoering van het Europees semester in 2011. In de eerste plaats werd, tegen de achtergrond van een schuldquote van 106,6 % van het bbp in 2014 en vergrijzingskosten die naar verwachting de komende decennia aanzienlijk zullen stijgen, in 2014 besloten tot hervorming van het pensioensysteem. Hiermee wordt voortgebouwd op de eerste stappen die in de vorige jaren zijn genomen tot verhoging van de effectieve pensioenleeftijd. Er is nu wetgeving aangenomen voor het aanscherpen van de minimale leeftijds- en loopbaanvereisten voor vervroegde uittreding en het verhogen van de wettelijke pensioenleeftijd de komende jaren. Het gunstiger pensioensysteem voor ambtenaren onderging een hervorming vanaf 2016.

In 2015 heeft België maatregelen genomen gericht op loonmatiging en de zogenaamde tax shift, met het doel verhoging van de werkgelegenheid, versterking van de koopkracht en het keren van verliezen aan concurrentievermogen. In dit verband zijn maatregelen genomen om de belastingwig op arbeid te verminderen via stapsgewijze verlaging van de inkomstenbelasting en de socialezekerheidsbijdragen van de werkgevers, waarbij de lagere lonen meer dan proportioneel verlaagd zijn. Het aanpakken van de lage lonen is gunstig voor jongeren en laaggeschoolden, die vaak een lager loon hebben, maar ook de laagste arbeidsparticipatie kennen, en ondersteunt aldus de activering van sommige van de meest kwetsbare groepen. In het algemeen zullen er volgens ramingen van het Federaal Planbureau en de Nationale Bank van België 45.000 à 65.000 banen bijkomen tegen 2021. Nog meer positieve effecten worden verwacht van verlagingen gericht op kmo's en zelfstandigen. Al deze maatregelen moeten het scheppen van werkgelegenheid ondersteunen en een significante vermindering van de verwachte stijging van de economische kosten van de vergrijzing opleveren.

Investerings zijn eveneens van cruciaal belang in een langetermijnperspectief. Hoewel de algemene

investerings niet de scherpe daling hebben gekend als in andere landen in de nasleep van de financiële crisis is de situatie veel minder rooskleurig wat de overheidsinvesteringen betreft. Deze zijn al meerdere decennia structureel laag als gevolg van beleidskeuzes in een context van aanhoudende begrotingsconsolidatie. Volgehouden verlagingen van de investeringsbudgetten hebben geleid tot netto overheidsinvesteringen van gemiddeld nul sinds de jaren 1990 en hebben de kwaliteit van de openbare infrastructuur naar beneden gehaald (zie punt 3.4). Het politieke akkoord voor een nationaal pact voor strategische investeringen, de aankondiging van een interfederaal energiepact in 2017 en oproepen tot het afspreken van een interfederale mobiliteitsstrategie zouden een nieuwe impuls kunnen geven aan investeringen, ook in de energie- en vervoersinfrastructuur, maar details hierover moeten nog worden aangekondigd.

In het algemeen heeft België enige ⁽⁸⁾ voortgang gemaakt bij het aanpakken van de landspecifieke aanbevelingen van 2016. Daarin zijn verschillende prioritaire gebieden voor hervorming aangewezen, zoals verdere budgettaire consolidatie, de werking van de arbeidsmarkt en het loonvormingssysteem, onderwijs en beroepsopleiding, de innovatiecapaciteit van de economie, concurrentie in de zakelijke dienstverlening en de kleinhandel, en investeringstekorten. Sinds de publicatie van de landspecifieke aanbevelingen heeft de regering beperkte maatregelen genomen met betrekking tot de begrotingscoördinatie tussen de verschillende overheidsniveaus. Hetzelfde geldt voor de aanbeveling om het belastingsysteem te vereenvoudigen en aldus is beperkte voortgang gemaakt met betrekking tot landspecifieke aanbeveling 1). Er is substantiële voortgang gemaakt bij het hervormen van het loonvormingssysteem nu de regering onlangs een hervorming van de wet van 1996 heeft aangenomen waarbij een aantal cruciale wijzigingen van het kader voor loononderhandelingen van de private sector

⁽⁷⁾ Voor de beoordeling van andere in het verleden doorgevoerde hervormingen, zie met name punt 4.

⁽⁸⁾ Informatie over de mate van voortgang en de maatregelen die zijn genomen om het beleidsadvies in elk onderdeel van een landspecifieke aanbeveling aan te pakken, wordt gepresenteerd in bijlage A. Bij deze algemene beoordeling wordt niet nagegaan of het stabiliteits- en groeipact is nageleefd.

worden ingevoerd met betrekking tot kwesties zoals de berekening en de juridische status van de zogenaamde „loonnorm”, potentiële sanctiemechanismen voor schending van de norm en de mogelijkheid voor de regering om maatregelen te nemen in geval van buitensporige loongroei. Er is bovendien enige voortgang met betrekking tot de werking van de arbeidsmarkt en bij de hervormingen op het gebied van onderwijs en beroepsopleiding. Dit betekent dat substantiële voortgang met betrekking tot landspecifieke aanbeveling 2 is gemaakt. De voortgang inzake landspecifieke aanbeveling 3 is beperkt aangezien met sommige maatregelen die zijn genomen of aangekondigd de uitdaging niet volledig lijkt te worden aangegaan.

Tabel 2.1: Overzichtstabel inzake de beoordeling van de landspecifieke aanbevelingen van 2016

België	Algemene beoordeling van de voortgang met betrekking tot de landspecifieke aanbevelingen van 2016: Enige
Landspecifieke aanbeveling 1: Een jaarlijkse budgettaire aanpassing realiseren van ten minste 0,6 % van het bbp in de richting van de begrotingsdoelstelling op middellange termijn in 2016 en 2017. Meevallers gebruiken om de vermindering van de schuldquote van de overheid te versnellen. Overeenstemming bereiken over een afdwingbare verdeling van begrotingsdoelstellingen over alle overheidsniveaus.	Beperkte voortgang • Er is beperkte voortgang gemaakt richting een afdwingbare verdeling van begrotingsdoelstellingen over de verschillende overheidsniveaus. • Enige voortgang bij de hervorming van het belastingsysteem.
Landspecifieke aanbeveling 2: De voorgenomen herziening doorvoeren van de wet van 1996 tot bevordering van de werkgelegenheid en vrijwaring van het concurrentievermogen in overleg met de sociale partners. Ervoor zorgen dat lonen gelijke tred kunnen houden met de productiviteit. Zorgen voor een doeltreffend activeringsbeleid voor de arbeidsmarkt. Verder werk maken van hervormingen op het gebied van onderwijs en beroepsopleiding en voorzien in opleidingsondersteuning voor achtergestelde groepen, met name personen met een migratieachtergrond.	Substantiële voortgang • Er is substantiële voortgang gemaakt bij de hervorming van het loonvormingskader om de kostencompetitiviteit veilig te stellen. • Er is enige voortgang gemaakt met betrekking tot de werking van de arbeidsmarkt. • Er is enige voortgang gemaakt met betrekking tot de hervormingen op het gebied van onderwijs en beroepsopleiding.
Landspecifieke aanbeveling 3: Verbeteren van de capaciteit om te innoveren, met name door het bevorderen van investeringen in op kennis gebaseerd kapitaal. Vergroten van de concurrentie in de sector van de zakelijke dienstverlening en de detailhandelssector door het afschaffen van onnodige operationele restricties en vestigingsbeperkingen. Verhelpen van tekortkomingen op het gebied van investeringen in vervoersinfrastructuur en energieopwekkingscapaciteit.	Beperkte voortgang • Er is beperkte voortgang gemaakt bij het bevorderen van krachtiger investeringen in private immateriële activa, inclusief privaat O&O. • Er is beperkte voortgang gemaakt bij het verhogen van de concurrentie in de sector van de zakelijke dienstverlening en de kleinhandel. • Er is enige voortgang gemaakt bij het aanpakken van investeringstekorten.

Bron: Europese Commissie

Kader 2.1: Bijdrage van de EU-begroting aan structurele verandering in België

De totale toewijzing uit de Europese structuur- en investeringsfondsen (ESI-fondsen) in België bedraagt 2,7 miljard EUR onder het huidige financiële kader 2014-2020. Dit is gelijk aan ongeveer 3 % van de nationale overheidsinvesteringen.⁽¹⁾ België is voornemens ongeveer 98 miljoen EUR beschikbaar te stellen voor financiële instrumenten, waarmee voornamelijk kleine en middelgrote ondernemingen, energie-efficiëntie- en onderzoeks- en innovatieprojecten worden ondersteund. Op 31 december 2016 is reeds naar schatting 1,5 miljard EUR, dit is ongeveer 55 % van de totale toewijzing voor de ESI-fondsen, toegewezen aan concrete projecten.

De financiering in het kader van het Europees Fonds voor strategische investeringen (EFSD), Horizon 2020, de financieringsfaciliteit voor Europese verbindingen en andere rechtstreeks beheerde EU-middelen vormt een aanvulling op de ESI-middelen. Eind 2016 heeft België voor 417 miljoen EUR aan overeenkomsten ondertekend voor projecten in het kader van de financieringsfaciliteit voor Europese verbindingen. De door de EIB-groep in het kader van EFSD goedgekeurde financiering bedraagt 987 miljoen EUR, die naar verwachting in totaal ongeveer 4,8 miljard aan investeringen in gang zal zetten (eind 2016).

Alle noodzakelijke hervormingen die krachtens de ex-ante voorwaarden⁽²⁾ vereist zijn om voor een tijdig en efficiënt gebruik van de middelen te zorgen, zijn doorgevoerd. Daartoe behoorden de vaststelling van regionale strategieën voor slimme specialisatie en de desbetreffende beschikbare begrotingsmiddelen.

De relevante landspecifieke aanbevelingen die focussen op structurele problemen zijn in aanmerking genomen bij het opstellen van de programma's voor de periode 2014-2020. Voorbeelden zijn onder meer acties voor het verminderen van de emissies van broeikasgassen van niet onder de emissiehandelsregeling vallende activiteiten, met name wat betreft gebouwen en stedelijk vervoer, ondersteuningsacties op het gebied van werkgelegenheid, sociale inclusie en onderwijs en bijstand aan België voor het halen van zijn Europa 2020-doelstellingen in verband met vermindering van armoede, schooluitval en broeikasgasemissies en het realiseren van een participatiegraad van 73,2 % tegen 2020. In dit verband wordt, met name met de uitvoering van het jongerenwerkgelegenheidsinitiatief in Wallonië en in Brussel, specifieke aandacht besteed aan jongeren.

Met de ESI-fondsen worden ook bredere structurele hindernissen voor groei en concurrentievermogen aangepakt, inclusief de bevordering van een innovatievriendelijk ondernemingsklimaat door verbetering van het concurrentievermogen van kleine en middelgrote ondernemingen, verbetering van de prestaties op het gebied van innovatie en onderzoek en stimulering van de groei van de digitale economie. In deze context zal België focussen op de ontwikkeling van synergieën tussen ondernemingen, centra voor O&O en hoger onderwijs. Ongeveer 11 % van de totale ESI-middelen zal onderzoeks- en innovatieprojecten ondersteunen en 10 % van de totale ESI-middelen zal worden besteed aan acties op het gebied van een koolstofarme economie.

<https://cohesiondata.ec.europa.eu/countries/BE>

⁽¹⁾ Nationale overheidsinvesteringen wordt gedefinieerd als bruto-investeringen + investeringsbijdragen + nationale uitgaven voor landbouw en visserij.

⁽²⁾ Bij de goedkeuring van programma's moeten de lidstaten zich houden aan een aantal ex-ante voorwaarden, die gericht zijn op verbetering van de raam- en investeringsvoorwaarden voor de meeste gebieden van overheidsinvesteringen. Voor lidstaten die eind 2016 niet aan alle ex-ante voorwaarden voldoen, kan de Commissie voorstellen de tussentijdse betalingen geheel of gedeeltelijk op te schorten.

3. HERVORMINGSPRIORITEITEN

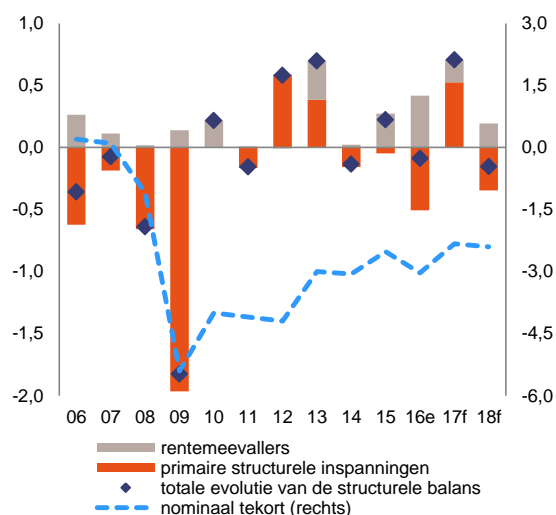
3.1. OVERHEIDSFINANCIËN EN BELASTINGEN

3.1.1. BEGROTINGSBELEID

De Belgische overheidsfinanciën dragen de sporen van de financiële en economische crisis

Het overheidssaldo kwam in 2009 uit op een groot tekort (zie grafiek 3.1.1). Sindsdien hebben de Belgische autoriteiten het moeilijk om opnieuw aan te knopen bij de situatie die aan de crisis voorafging, toen de begroting in grote lijnen in evenwicht was, en om de toename van de overheidsschuld te stuiten. Overeenkomstig de prognose van de Commissie, is het tekort in 2016 opnieuw gestegen, tot 2,9 % van het bbp, tegenover 2,5 % in 2015. Het zal naar verwachting afnemen tot 2,2 % in 2017 en enigszins stijgen in 2018 tenzij extra begrotingsmaatregelen worden genomen. Terwijl de in 2014-2016 opgelopen begrotingsachterstand vooral toe te schrijven was aan de daling van de ontvangstenquote, is de achteruitgang sinds 2008 het gevolg van een toename van de primaire uitgaven. Deze stegen van 46,3 % van het bbp in 2008 tot 52,4 % in 2013 en lagen de laatste jaren rond 51 %.

Grafiek 3.1.1: Begrotingstekort: nominale en structurele ontwikkelingen (% bbp)

Bron: Europese Commissie

Ook structureel zijn er bij de begrotingsconsolidatie slechts bescheiden vorderingen gemaakt. Terwijl het nominale saldo tussen 2009 en 2016 met 2,5 p.p. verbeterd is,

bedraagt de verbetering van het structurele saldo (dat rekening houdt met de invloed van de ondernemingscyclus en eenmalige begrotingsmaatregelen) in dezelfde periode slechts 1,5 p.p., waardoor er eind 2016 een structureel tekort van 2,5 % overblijft. Bovendien is de structurele netto-verbetering bijna volledig toe te schrijven aan rentemeevallers, waarbij de structurele primaire verandering tijdens de afgelopen jaren negatief uitvalt (zie grafiek 3.1.1). België heeft de gunstige omstandigheden voor begrotingsconsolidatie ten gevolge van de sterke daling van de rentevoeten dus niet ten volle benut. Voor schuldafbouw op lange termijn zijn opnieuw voldoende hoge primaire begrotingsoverschotten vereist. Het land heeft echter nog een lange weg te gaan voordat het zijn begrotingsdoelstelling op middellange termijn (MTD) in het kader van het stabiliteits- en groeipact, een bereiking die structureel in evenwicht is, kan bereiken. Door deze begrotingsdoelstelling op middellange termijn te bereiken en te behouden, zou het schuldniveau op een neerwaarts pad komen en zou een deel van de geraamde vergrijzingskosten geprefinancierd worden.

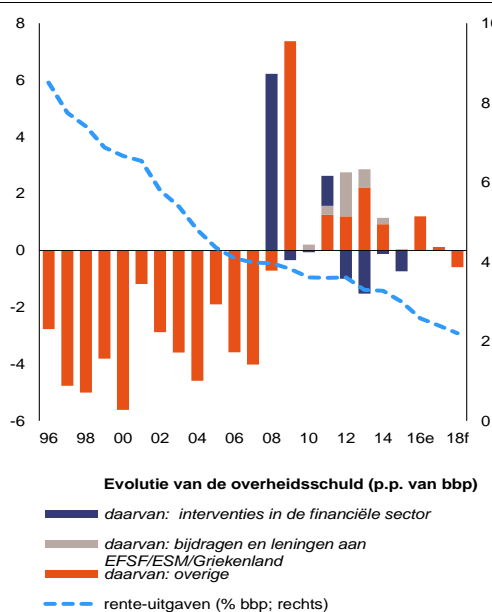
Begrotingstekorten in combinatie met f steun voor de financiële sector hebben de overheidsschuld opgedreven.

Volgens ramingen heeft de schuldquote in 2016 op bijna 107 % van het bbp gepiekt. Deze stijging van 20 procentpunt sinds 2007 staat in schril contrast met de periode van aanhoudende schuldvermindering die daaraan voorafging (zie grafiek 3.1.2). In de eurozone zijn de schulden sterker gestegen, maar de schuldquote van de eurozone bereikte een piek in 2014, terwijl de Belgische overheidsschuld naar verwachting pas vanaf 2017 zal beginnen dalen. De toename van de schuldquote is niet alleen te verklaren door de interventies in de financiële sector, maar gedeeltelijk ook door de leningen aan Griekenland en de bijdragen aan het Europees stabiliteitsmechanisme en de voorganger daarvan. Een gedeelte van de reddingsoperatie voor de financiële sector is weer goedgemaakt; wat tot een vermindering van de schulden leidt ⁽⁹⁾.

⁽⁹⁾ Niet alleen de verkoop van activa en de terugbetaling van leningen hadden een positieve invloed op het tekort, maar

De hoge publieke schuld wijst op aanhoudende economische kwetsbaarheid. In combinatie met een aanzienlijk begrotingstekort beperkt dit de manoeuvreerruimte van de autoriteiten voor anticyclisch of nieuw beleid op dit gebied wegens de schuldendienst voor de aanzienlijke uitstaande schuld. De geleidelijke opkomst van leeftijdsgerelateerde kosten (zie hieronder) maakt deze uitdaging nog groter.

Grafiek 3.1.2: Tendensen in de overheidsschuld

Bron: Europese Commissie

Tegelijkertijd lijken de kortetermijnrisico's in verband met een hoge overheidsschuld onder controle. De Belgische autoriteiten maken gebruik van de gunstige marktvoorwaarden om de uitstaande schuld tegen veel lagere rentevoeten gedurende aanzienlijk langere looptijden te herfinancieren. Daardoor konden de rente-uitgaven dalen hoewel de schuld niveaus zijn gestegen. De totale rentebetalingen daalden van 4,0 % van het bbp in 2008 tot 3,0 % in 2015 en 2,6 % in 2016. In de komende jaren wordt een verdere daling verwacht (zie grafiek 3.1.2). De gemiddelde looptijd van langlopende schulduitgifte steeg in 2016 tot 17,5 jaar (14,1 jaar in 2015 en 15 jaar in

2014) met een gewogen gemiddeld rendement van 0,8 % (0,9 % in 2015 en 2,2 % in 2014) ⁽¹⁰⁾.

Het aandeel van de kortetermijnschulden in de totale schuld is gedaald. Dit wordt weerspiegeld in de gemiddelde looptijd van de federale schuldportefeuille. Die is gestegen van ongeveer 6 jaar in de periode vóór 2009 tot 8 jaar tegen eind 2015 en tot 8,7 jaar eind oktober 2016, het langste gemiddelde tot nu toe. De langere gemiddelde looptijd is ook zichtbaar in de herzettingsrisico's op 12 maanden en op 60 maanden ⁽¹¹⁾. Wanneer de intrestvoeten stijgen, zou dit dus slecht langzaam doorwerken in de uitstaande schuld. Een lineaire stijging van de rentecurve met 100 basispunten zou een meerkost betekenen van 0,1 % van het bbp in 2017 en 0,3 % van het bbp in 2019, ten opzichte van een basishypothese van dalende interestuitgaven (Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers, 2016). Volgens de S0-indicator loopt België op korte termijn (d.w.z. binnen het jaar) geen significant risico van druk op de begroting ⁽¹²⁾. De onderliggende begrotingsindex van die S0-indicator overschrijft echter de kritieke waarde; dit wijst op enige risico's op korte termijn voor de begroting.

3.1.2. HOUDBAARHEID OP LANGE TERMIJN

De indicatoren voor de houdbaarheid op lange termijn schetsen een minder rooskleurig beeld waarbij België op middellange termijn (d.w.z. tot 10 jaar) met aanzienlijke houdbaarheidsrisico's kampt. Dat komt doordat de overheidsschuld bij ongewijzigd beleid naar verwachting 102 % van het bbp zal bereiken en omdat die gevoelig is voor eventuele schokken op het vlak van nominale groei en rentevoeten.

⁽¹⁰⁾ Gegevens afkomstig van het Belgische Federaal Agentschap van de Schuld, belast met het beheer van de federale staatsschuld, die 85 % van de totale overheidsschuld vertegenwoordigt.

⁽¹¹⁾ Het aandeel van de uitstaande schuld dat binnen een bepaalde periode vervalt of wijzigingen in de rentetarieven zal kennen wegens een variabele rentevoet. De herzettingsrisico's op 12 maanden en 60 maanden daalden van ongeveer 22 % en 60 % in 2010 tot ongeveer 19 % en 43 % eind 2016.

⁽¹²⁾ De S0-indicator is een samengestelde indicator voor begrotingsdruk op basis van 25 variabelen met betrekking tot begroting en macro-competitiviteit die in het verleden efficiënt gebleken zijn om situaties van begrotingsdruk op te sporen. Nadere informatie hierover kunt u vinden in de *European Commission Debt Sustainability Monitor 2016*.

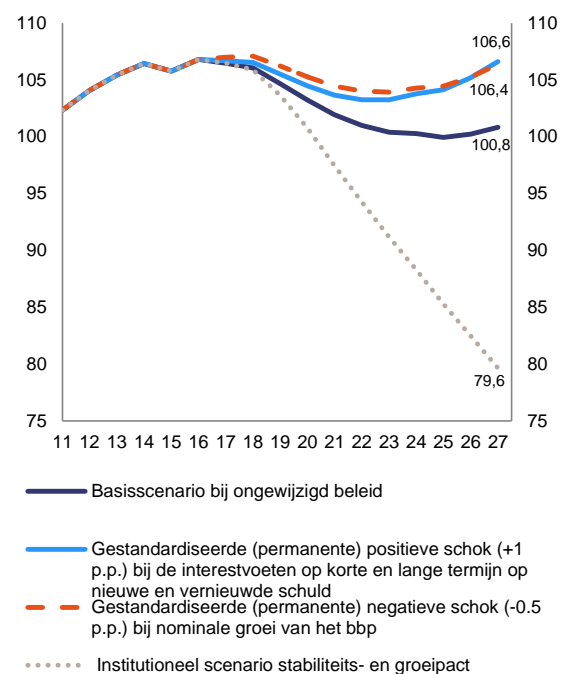
ook dividenden (BNP Paribas, Belfius),
garantievergoedingen en boetes.

Dergelijke schokken zouden het schuldniveau in 2027 tot 108-109 % van het bbp brengen (zie grafiek 3.1.3). Het benaderen van de begrotingsdoelstelling op middellange termijn, zoals vereist in het stabiliteits- en groeipact, en het behouden van een structureel evenwicht in de begroting, zou de schuld op een duidelijk neerwaarts pad zetten om tegen 2027 dan 80 % van het bbp te bereiken.

Gezien het geraamde structurele tekort van 2,5 % in 2016 zijn aanzienlijke inspanningen vereist om de begrotingsdoelstelling op middellange termijn te halen. Bovendien kunnen toenemende uitgaven ervoor zorgen dat aanvullende maatregelen noodzakelijk zijn eens de begrotingsdoelstelling op middellange termijn is bereikt. Dit risico wordt bevestigd door de S1-indicator voor de houdbaarheidskloof, die op grote risico's op middellange termijn wijst⁽¹³⁾. Die zijn voornamelijk toe te schrijven aan de afstand tussen de schuldquote en 60 % van het bbp. In mindere mate zijn zij ook afkomstig van de geraamde stijging van de vergrijzingskosten. Om tegen 2031 een schuldratio van 60 % te bereiken, zou de begroting tussen 2018 en 2023 met 4,1 p.p. van het bbp moeten worden bijgestuurd ten opzichte van het basisscenario bij ongewijzigd beleid.

⁽¹³⁾ De S1-indicator geeft aan welke bijsturing van de begroting tussen 2018 en 2023 nodig is om de overheidsschuldquote tegen 2031 tot 60 % van het bbp terug te brengen.

Grafiek 3.1.3: Overheidsschuld: prognose en scenario's op middellange termijn (% bbp)

Bron:

Europese Commissie (Debt Sustainability Monitor 2017)

De begrotingsrisico's op lange termijn worden middelmatig geacht. Om de houdbaarheid van de overheidsfinanciën op lange termijn te waarborgen, zou de begroting met 3 p.p. van het bbp moeten worden bijgestuurd. De risico's vloeien voort uit de geraamde stijging van de leeftijdsgelateerde uitgaven, zoals pensioenen, uitgaven voor langdurige zorg en - in mindere mate - voor gezondheidszorg. Bij deze ramingen is rekening gehouden met de pensioenhervormingen waartoe de Belgische autoriteiten in de afgelopen jaren hebben besloten en die in de vorige landenrapporten zijn besproken (zie kader 3.1.1). Het effect van de maatregelen op lange termijn is duidelijk zichtbaar in de meest recente prognoses van de Werkgroep "Vergrijzing": de pensioenuitgaven zullen naar verwachting tussen 2013 en 2060 stijgen met 1,3 p.p. van het bbp, ten opzichte van 3,3 p.p. vóór de meest recente hervormingen. Door deze lagere ramingen kon België zijn begrotingsdoelstelling op middellange termijn verlagen van een structureel overschot van 0,75 % van het bbp tot een structureel begrotingsevenwicht.

Extra pensioenhervormingen zouden de budgettaire houdbaarheid op lange termijn nog meer verbeteren. Het risico bestaat dat er een verschuiving optreedt van een vervroegde uittrekking via pensioen- en werkloosheidsstelsels naar een uittrekking via ziekte- en invaliditeitsregelingen, waardoor de verwachte winst van de hervorming lager zou uitvallen. De regering heeft zich voorgenomen om tegen het einde van haar legislatuur in 2019 de basis te leggen voor de invoering van een publiek pensioenstelsel op basis van punten. Zodra het stelsel in werking treedt, zou het voorzien in automatische aanpassingsmechanismen als antwoord op structurele demografische of economische ontwikkelingen. Een onderdeel daarvan is de afbakening van criteria voor veeleisende banen. Mensen met een dergelijke baan zullen na die hervormingen nog steeds vervroegd met pensioen kunnen gaan. De regering heeft de sociale partners verzocht deze criteria te bepalen. Het beschikbare budget voor de periode 2018-2021 is reeds door de regering vastgesteld.

De uitgavenprognoses voor langdurige zorg doen vragen rijzen wat de houdbaarheid op lange termijn betreft. Na de meest recente institutionele hervormingen zijn de gemeenschappen en de gewesten bevoegd geworden voor langdurige zorg. In 2013 vertegenwoordigden afhankelijke personen 7,7 % van de Belgische bevolking, dat is ongeveer hetzelfde cijfer in de EU. Toch kent België het grootste aandeel afhankelijke personen op de totale bevolking die langdurige zorg ontvangen. In 2013 besteedde België daardoor 2,1 % van het bbp aan langdurige zorg, dit is tweemaal het EU-gemiddelde. Hoewel het aandeel afhankelijke personen op de totale bevolking naar verwachting tegen 2060 minder zal stijgen dan het EU-gemiddelde (+1,5 p.p. tegenover +2,8 p.p.), zal de voor België verwachte stijging voor langdurige zorg toch 1,5 p.p. van het bbp bedragen, tegenover 1,1 p.p. van het bbp voor de gehele EU.

grootste gedeelte van de schuld en de meeste leeftijdsgerelateerde kosten kent) heeft geen wettelijke bevoegdheid om de gemeenschappen en gewesten begrotingsdoelstellingen op te leggen. Om de interne coördinatie te verbeteren en het Verdrag inzake stabiliteit, coördinatie en bestuur in de EMU (Begrotingspact) om te zetten, hebben de federale regering en de regeringen van de gemeenschappen en de gewesten een samenwerkingsakkoord gesloten in 2013. Volgens dat akkoord moet de Hoge Raad van Financiën bij de voorbereiding van het jaarlijks stabiliteitsprogramma voor elke regering doelstellingen voor de meerjarenbegroting vaststellen. Op basis daarvan moet de federale regering met de regeringen van de gemeenschappen en de gewesten tot een bindend akkoord komen over algemene en individuele meerjarige begrotingspaden. De Hoge Raad moet toezien op de naleving van de overeengekomen doelstellingen en wanneer deze significante afwijkingen constateert, moet de betrokken regering corrigerende maatregelen treffen; ook op die corrigerende maatregelen wordt toezicht gehouden. De federale regering treft maatregelen om de autonomie van de Hoge Raad en de onafhankelijkheid van de leden ervan te versterken.

3.1.3. BEGROTINGSKADER

In een federaal land als België is een doeltreffende begrotingscoördinatie essentieel. Een groot gedeelte van de bestedingsbevoegdheid is overgedragen aan sub-nationale regeringen. De centrale regering (die verantwoordelijk is voor het

Kader 3.1.1: In de kijker: de Belgische pensioenhervorming

Het Belgische pensioenstelsel staat net als zovele andere in Europa voor de dubbele uitdaging om de financiële en sociale houdbaarheid ervan te waarborgen. Het maximaliseren van de werkgelegenheid is een aanvullende doelstelling van het pensionerings- en uittredingsbeleid. Door de toenemende vergrijzing van de bevolking in de komende decennia zal de uitdaging om deze drie doelstellingen te halen op veel vlakken nog groter worden.

Daarom is eind 2011 het stelsel van vervroegd pensioen via het werkloosheidsstelsel voor ouderen vervangen door het zogeheten stelsel van "werkloosheid met bedrijfstoelage". Deze hervorming had tot doel oudere arbeidskrachten langer aan het werk te houden door geleidelijk de voorschriften inzake minimumleeftijd en loopbaanduur voor vervroegd pensioen van respectievelijk 60 en 35 jaar op te trekken tot 62 en 40 jaar, en de kloof tussen de daadwerkelijke en de wettelijke pensioenleeftijd te helpen verminderen.

Voor de langere termijn werd bij de wet van 10 augustus 2015 een ruimere pensioenhervorming goedgekeurd, die ten eerste de verhoging van de wettelijke pensioenleeftijd van 65 meebrengt (naar 66 tegen 2025 en naar 67 tegen 2030); ten tweede de verdere verhoging van de minimumleeftijd en van het vereiste aantal loopbaan jaren om voor vervroegd pensioen in aanmerking te komen (naar respectievelijk 63 tegen 2018 en 42 tegen 2019); en ten derde de verhoging van de minimumleeftijd voor het overlevingspensioen. Voorts werd er in 2016 een aanvullende hervorming van het pensioenstelsel voor ambtenaren ingevoerd: de studie jaren die meetellen voor de bovengenoemde loopbaanvoorwaarde voor vervroegd pensioen worden vanaf 2015 geleidelijk afgeschaft (in stappen van 4 tot 6 maanden per jaar). De regering heeft tevens initiatieven aangekondigd om de ontwikkeling van bedrijfspensioenregelingen ter aanvulling van het wettelijk pensioen aan te moedigen. Tot slot heeft de regering de overschakeling naar een op punten gebaseerd pensioenstelsel aangekondigd (dat vanaf 2030 moet worden ingevoerd) om de pensioenleeftijd sterker aan de levensverwachting te kunnen koppelen.

De pensioenhervorming van 2015 is een belangrijke stap om iets te doen aan de langetermijnkosten van de vergrijzing, zoals die terug te vinden zijn in de laatste prognoses van de Werkgroep "Vergrijzing" (EPC, 2015). Dankzij de hervormingen zullen de kosten van de vergrijzing op lange termijn veel minder snel stijgen: de jaarlijkse groei van de kosten van de vergrijzing, die momenteel 4-5 % per jaar bedraagt, zal naar verwachting halveren; tussen 2013 en 2060 zullen de pensioenuitgaven naar verwachting toenemen met 1,3 % van het bbp (van 11,8 % van het bbp tot 13 % van het bbp), tegenover 3,3 % vóór de hervormingen van 2015. Het verschil zit voornamelijk in de pensioenhervorming zelf (-1,6 p.p. van het bbp), terwijl ook andere maatregelen, zoals de tijdelijke opschorting van de indexering en de inkrimping van het overheids personeel als budgettaire consolidatiemaatregelen, de toename van de overheidsuitgaven zullen afremmen (-0,4 p.p. van het bbp).

Wat de begroting betreft, hebben de hervormingen eveneens bijgedragen tot een verbetering van de Belgische begrotingsdoelstelling op middellange termijn (MTD). De hervormingen moeten ervoor zorgen dat sneller vooruitgang wordt gemaakt met het verhogen van de werkgelegenheidsgraad (onder meer door de invoering van voordeligere regelingen voor personen die naast hun pensioen werken) en het optrekken van de daadwerkelijke leeftijd waarop mensen de arbeidsmarkt verlaten, die in 2014 de op een na laagste in de OESO was (60 jaar voor mannen en 59,3 jaar voor vrouwen).

De tenuitvoerlegging van het samenwerkingsakkoord van 2013 laat te wensen over. Zowel in 2015 als in 2016 slaagden de federale regering, de gemeenschappen en de gewesten er niet in om tot een akkoord te komen en zich formeel te verbinden tot het begrotingspad dat door de Hoge Raad van Financiën was

voorgesteld. Doordat intern onvoldoende wordt samengewerkt en lasten onvoldoende gedeeld worden, komt de haalbaarheid van het voor België in het stabiliteitsprogramma uitgestippelde pad naar de begrotingsdoelstelling op middellange termijn in het gedrang. Er werd een taskforce opgericht om iets te doen aan de factoren die bij de

voorbereidingen van eerdere stabiliteitsprogramma's de totstandkoming van een akkoord verhinderden. De belemmeringen lijken eerder politiek dan technisch van aard te zijn.

3.1.4. BELASTINGEN

De effecten van de lopende belastinghervorming beginnen zichtbaar te worden. De belasting op arbeid, met inbegrip van de sociale bijdragen, wordt tussen 2016 en 2020 in verschillende stappen verminderd, terwijl andere belastingen, voornamelijk belastingen op consumptie, werden verhoogd om op die manier de vermindering van de belasting op arbeid gedeeltelijk te compenseren. In het landverslag van vorig jaar zijn de maatregelen vooral vanuit het perspectief van de begroting en de arbeidsmarkt beoordeeld. De positieve gevolgen voor het concurrentievermogen, de werkgelegenheid en de groei zullen naar verwachting bijdragen aan de financiering van de belastingverminderingen, hoewel niet gegarandeerd kan worden dat de hervorming over de gehele lijn begrotingsneutraal is. Er worden aanvullende positieve effecten verwacht van belastingverminderingen die gericht zijn op kleine en middelgrote ondernemingen (kmo's) en zelfstandigen.

Niettemin blijft het Belgische belastingstelsel complex en worden de belastinggrondslagen uitgehold door talrijke vrijstellingen, aftrekposten en verlaagde tarieven. Die leiden tot inkomstenverlies, economische verstoringen en een zware administratieve last. Uit de meest recente cijfers voor de federale regering blijkt dat het totale bedrag aan belastinguitgaven (d.w.z. belastingverminderingen) aanzienlijk is, en dat het percentage van het bbp een aanhoudende stijgende trend vertoont⁽¹⁴⁾. Volgens een studie wordt de haalbare beleidskloof ("actionable policy gap") op het vlak van btw in 2014 op 15,9 % geraamd, boven het EU-gemiddelde van 14,9 %⁽¹⁵⁾. In sommige gevallen kunnen er goede redenen zijn

om bepaalde belastinguitgaven te behouden, zo worden via belastingverlagingen en belastingvoordelen op federaal en gewestelijk niveau innovatieve financieringsvormen voor startende bedrijven gestimuleerd. Niettemin is het gerechtvaardigd de opzet van het belastingstelsel grondig te herzien, aangezien de kostenefficiëntie van de verschillende vrijstellingen en verlaagde tarieven niet altijd duidelijk is.

De taxshift heeft slechts gedeeltelijk gebruikgemaakt van de mogelijkheden om belastingen te verschuiven naar een meer groeivriendelijke belastinggrondslag, waaronder milieubelastingen en de afschaffing van subsidies die schadelijk zijn voor het milieu. De meest positieve veranderingen in de afgelopen jaren waren de invoering van de kilometerheffing voor zware vrachtwagens in alle gewesten sinds april 2016 en de wijzigingen in de verkeersbelasting en de belasting op inverkeerstelling in Vlaanderen. Tot nu toe is er geen akkoord bereikt over de uitbreiding van de kilometerheffing naar personenvoertuigen (zie ook punt 3.5.2.). Uit een studie van het Federaal Planbureau blijkt dat een kilometerheffing voor zwaar verkeer alleen niet volstaat om een aantoonbaar resultaat te hebben op de verkeerscongestie tijdens de spitsuren.⁽¹⁶⁾ De belastinghervorming voorziet tevens in een bestendige stijging van de accijnzen op diesel en een daling van de accijnzen op benzine om tegen 2018 op hetzelfde niveau uit te komen. België is eveneens een van de weinige lidstaten die een indexering hebben ingevoerd op de milieubelastingen (accijnzen, verkeersbelasting en belasting op inverkeerstelling)⁽¹⁷⁾. Het Brussels Gewest heeft bovendien een belasting ingevoerd op parkeerplaatsen van kantoorgebouwen, met een ontradend effect dat van jaar tot jaar sterker zal worden.

Ondanks eerdere maatregelen om de belastinggrondslag voor bedrijfswagens verder af te stemmen op de CO₂-uitstoot, blijft het privégebruik zwaar gesubsidieerd. Dit belemmert verdere vorderingen in de strijd tegen verkeerscongestie, luchtvervuiling en

⁽¹⁴⁾ Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers, 2016. Inventaris 2014 van de vrijstellingen, aftrekken en verminderingen die de ontvangsten van de Staat beïnvloeden, bijlage bij het wetsontwerp houdende de middelenbegroting voor het begrotingsjaar 2016.

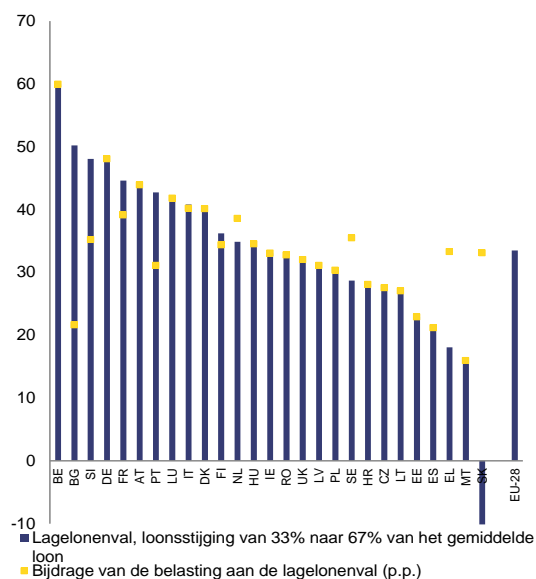
⁽¹⁵⁾ CASE, *et al.*, Study and Reports on the VAT Gap in the EU-28 Member States: 2016 Final Report, TAXUD/2015/CC/131.

⁽¹⁶⁾ Federaal Planbureau (2009), Analyse de l'impact de différents schémas théoriques d'une taxe routière en Belgique, Working Paper 14-09.

⁽¹⁷⁾ Europese Commissie (2015), Tax Reforms in EU Member States, Institutional Paper 008, blz. 68.

broeikasgassen. De federale regering heeft in haar ontwerpbegroting voor 2017 wijzigingen in het systeem van bedrijfswagens aangekondigd. Ten eerste krijgen werkgevers die een tankkaart toekennen vanaf 1 januari 2017 voor alle kosten in verband met bedrijfswagens een minder voordelige belastingaftrek. Ten tweede kunnen werknemers met een bedrijfswagen in het nieuwe kader vanaf 1 april 2017 in overleg met hun werkgever in hun loonpakket kiezen voor een mobiliteitsbudget (nettoloon) of extra nettoloon in plaats van een bedrijfswagen. Hoewel de praktische details nog niet zijn vastgelegd, zou deze maatregel budgettair neutraal zijn. Zonder wezenlijke vermindering van het aantal bedrijfswagens (momenteel ongeveer 450 000) zijn de milieuvordelen hiervan waarschijnlijk beperkt, en deze verandering maakt het systeem er niet eenvoudiger op.

Grafiek 3.1.4: Lagelonenval voor tweede verdieners, 2015

Bron: Tax and Benefit database; Europese Commissie (2016), EU Tax Policies: 2016 Scoreboard.

Bepaalde kenmerken van het belastingstelsel leiden nog steeds tot werkloosheidsvallen. Zo zorgt de bovengrens om in aanmerking te komen voor het zogenaamde "huwelijksquotiënt" ervoor dat tweede verdieners ontmoedigd worden ⁽¹⁸⁾ om

⁽¹⁸⁾ De gegevens voor tweede verdieners in dit punt hebben betrekking op een tweede verdiener in een gezin met twee kinderen, wiens partner het gemiddelde loon verdient. De lagelonenval houdt een verschuiving in van 33 % naar 67 % van het gemiddelde loon; de inactiviteitsval houdt

uit werken te gaan of om het aantal gewerkte uren op te voeren. De lagelonenval en de inactiviteitsval behoorden in 2015 tot de hoogste in de EU. In beide gevallen was de rol van het belastingstelsel een van de grootste in de EU (grafiek 3.1.4). Dit weerspiegelt echter nog niet de effecten van de belastinghervorming van 2016.

Een aantal Belgische belastingregels kunnen worden gebruikt voor agressieve belastingconstructies. ⁽¹⁹⁾ De afwezigheid van antimisbruikregels ⁽²⁰⁾ en met name de cascademogelijkheid van aftrekken en de aftrek voor risicokapitaal ("notionele intrestaftrek" of "NIA") zijn kenmerkend voor het belastingstelsel en kunnen uitnodigen tot agressieve fiscale planning door multinationals die financiële ondernemingen in België vestigen om hun totale belastingdruk te minimaliseren. ⁽²¹⁾ Wat dat betreft, doen niet alleen de hoge buitenlandse directe investeringen, maar ook de omvang en het patroon van de rentebetalingen ⁽²²⁾ als een percentage van het bbp vermoeden dat bedrijven de nationale belastingregels gebruiken voor een agressieve fiscale planning. In dit verband is het ook belangrijk dat initiatieven op het vlak van de vennootschapsbelasting (bijvoorbeeld de wijziging van de moeder-dochterrichtlijn of de richtlijn

een verschuiving in van inactiviteit naar 67 % van het gemiddelde loon.

⁽¹⁹⁾ Agressieve fiscale planning houdt in dat wordt geprofiteerd van de technische details van een belastingstelsel of van incongruenties tussen twee of meer belastingssystemen met als doel de verschuldigdheid van belasting te verminderen. - bron: Aanbeveling van de Commissie van 6 december 2012 over agressieve fiscale planning (2012/772/EU)). Voor een overzicht van de meest gebruikelijke structuren voor agressieve fiscale planning en de bepalingen (of het ontbreken daarvan) die nodig zijn voor het welslagen van deze structuren, zie Ramboll Management Consulting and Corit Advisory (2016), Study on Structures of Aggressive Tax Planning and Indicators, European Commission Taxation Paper n°61. De landspecifieke informatie in de studie geeft de stand van zaken in mei/juni 2015 weer.

⁽²⁰⁾ Bijvoorbeeld het gebrek aan regels voor gecontroleerde buitenlandse vennootschappen (GBV). Terwijl de fiscus algemeen de strijd aanbindt met hybride leningen en de kwalificatie van de inkomsten (rente of dividend), bestaat er geen koppelingsregeling en zijn er geen regels tegen discrepanties in de fiscale kwalificatie van binnenlandse vennootschappen en die van een vreemde staat.

⁽²¹⁾ Advies van de Hoge Raad van Financiën van juli 2016 (De vennootschapsbelasting in een "Post-BEPS"-omgeving).

⁽²²⁾ In 2015 bedroegen de inkomende en uitgaande buitenlandse directe investeringen respectievelijk 102 % en 100 % van het bbp. De ontvangen interesten liepen bovendien in 2015 op tot 105,3 % van het bbp.

bestrijding belastingontwijking) het antimisbruikkader van de lidstaten zullen versterken en de transparantie van de belastingen zullen verhogen (bijvoorbeeld door de automatische uitwisseling van gegevens over fiscale rulings of over landverslagen).

belastingsplafonds en uitbreiding van de belastinggrondslag tot transacties via buitenlandse handelsplatforms), en de afschaffing van de speculatietaks.

België heeft maatregelen genomen om sommige belastingregels die agressieve fiscale planning in de hand werken te corrigeren. België heeft zijn bestaande regime van aftrek van octrooi-inkomsten gewijzigd om het in overeenstemming te brengen met actie 5 van het grondslaguithollings- en winstverschuivingsproject (OESO, 2015), zoals overgenomen in de Gedragscode inzake de belastingregeling voor ondernemingen.

De federale regering heeft in haar ontwerpbegroting voor 2017 verschillende maatregelen aangekondigd, waaronder een mogelijke hervorming van de vennootschapsbelasting. Het huidige stelsel van vennootschapsbelasting wordt gekenmerkt door een hoog wettelijk tarief van 33,99 % (en een lager tarief voor kmo's) met talrijke vrijstellingen en aftrekken. De hervormingen die in behandeling zijn, zouden gaan in de richting van een stelsel met lagere wettelijke tarieven en minder vrijstellingen, en zouden de belasting op vermogenswinsten mogelijk verhogen en stimulansen creëren om besparingen naar productieve investeringen te sturen. Uit een eerdere beoordeling van de verschillende opties is gebleken dat het moeilijk is een budgettair neutrale hervorming door te voeren die het wettelijke tarief aanzienlijk verlaagt, zelfs wanneer de bestaande vrijstellingen, aftrekken en bijzondere regelingen en met name de notionele intrestaftrek worden afgeschaft. De bespreking van de voorstellen loopt nog. Zowel de budgettaire neutraliteit van mogelijke hervormingen als de gevolgen van nieuwe maatregelen voor de ongelijke behandeling van vreemd en eigen vermogen moeten zorgvuldig worden onderzocht. De begroting van 2017 bevat een verdere stijging van de roerende voorheffing van 27 % naar 30 % ⁽²³⁾, een uitbreiding van de bestaande taks op beursverrichtingen (verdubbeling van de

⁽²³⁾ Deze algemene stijging van het Belgische tarief van roerende voorheffing heeft geen effect op de talrijke vrijstellingen van voorheffing. Bovendien komen bepaalde soorten inkomsten nog steeds in aanmerking voor een verminderd tarief van 15 % voor de roerende voorheffing en voor de inkomstenbelasting.

3.2. FINANCIËLE SECTOR

De financiële sector lijkt vrij degelijk te blijven, maar de lage rentevoeten, de digitalisering, de veranderende voorkeuren van de cliënten en de hevige concurrentie zetten de traditionele bedrijfsmodellen onder druk. Banken en verzekeraars hebben te maken met ingrijpende en soms versturende hervormingen, die niet altijd even zichtbaar zijn. Met een van de hoogste kosten/inkomen-verhouding in de EU zullen verdere hervormingen volgen en zijn consolidaties waarschijnlijk. Wat het bankwezen betreft, kan de minimuminterestvoet op spaarrekeningen (0,11 %) de situatie nog verergeren. Wat verzekeringen betreft, voelt de sector nog steeds de negatieve effecten van de premietaks van 2 % op levensverzekeringen. Als de huidige conjunctuur van zeer lage rentes aanhoudt, kan het voor werkgevers en verzekeraars bovendien moeilijk zijn om over de looptijd van de contracten het gegarandeerde rendement van 1,75 % te halen.

Door de financiële crisis is de Belgische staat met participaties in verschillende banken en verzekeraars blijven zitten. De Belgische staat heeft een belang van ongeveer 10 % in BNP Paribas, 100 % van Belfius bank, 100 % van verzekeraar Ethias (daarin zijn ook de aandelen van de gewesten en de lokale overheden begrepen), en 50 % in Dexia bank. Dexia is in vereffening en het is niet duidelijk hoeveel uiteindelijk gerecupereerd zal kunnen worden, want het duurt nog jaren voor de vereffening wordt afgesloten. Dexia heeft bovendien aanzienlijke latente verplichtingen. Die zijn het gevolg van de Belgische staatswaarborg voor 51,4 % van de verplichtingen van de bank. Deze waarborg, waarvoor slechts beperkte provisies verschuldigd zijn, bedroeg in 2016 gemiddeld 8,3 % van het bbp, tegenover 8,5 % in 2015 en 9,7 % in 2014. Nominaal is de waarborg gestegen van 31,5 miljard EUR eind 2015 tot 36,7 miljard EUR eind 2016. Het is momenteel niet duidelijk wat de plannen van de regering zijn in verband met andere belangen in de financiële sector. BNP Paribas en Belfius leveren de federale begroting dividenden op.

In België golden er in 2016 een aantal nieuw ingevoerde of verlengde macroprudentiële maatregelen. De Nationale Bank van België (NBB) heeft als aangewezen autoriteit niet alleen geleidelijk buffers voor systeembanken ingevoerd, maar heeft ook de maatregel verlengd waarbij

banken een hogere risicofactor moeten toepassen op hypothecaire leningen. De NBB heeft tevens aangekondigd dat zij in 2017 een aanvullende macroprudentiële maatregel wil invoeren om zwakke punten op de residentiële vastgoedmarkt aan te pakken (zie punt 1).

Tabel 3.2.1: **Indicatoren financiële soliditeit (in %)**

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016Q2
Oninbare leningen	3,9	4,2	5,1	5,3	3,3	3,0	2,8
Dekkingspercentage	29,3	31,6	28,1	29,3	45,3	46,3	48,5
Loan-to-depositratio ⁽¹⁾	62,4	60,1	56,6	58,2	59,6	62,4	62,1
Tier 1-ratio	15,5	15,1	15,9	16,4	15,3	16,0	15,7
Rendement op EV	10,5	1,4	3,3	6,2	7,8	10,3	-
Rendement op activa	0,5	0,1	0,2	0,4	0,5	0,7	-

Opmerking: (1) Geaggregeerde balans ECB: de loan-to-depositratio houdt geen rekening met leningen en deposito's aan/van regering en MFI's. De loan-to-depositratio na correctie voor effectivering is ongeveer 90 %

Bron: ECB CBD

De Belgische kapitaalmarkten functioneren goed maar worden gehinderd door factoren die eigen zijn aan het land. Sommige kenmerken van het belastingstelsel bevoordelen risicoloos kapitaal zoals spaarrekeningen en obligaties ten opzichte van risicokapitaal zoals aandelen. De taks op de beursverrichtingen heeft een negatieve invloed op de efficiëntie en de liquiditeit. Het feit dat veel middelen van huishoudens naar spaarrekeningen stromen, is vooral bepaald door cyclische en structurele factoren zoals de risicoaversie met betrekking tot spaargeld, wat een ernstige belemmering zou kunnen vormen om te investeren in grensoverschrijdende fondsen, en de vrijstelling van roerende voorheffing op gereguleerde spaarrekeningen. Het ontbreken van een bedrijfsklimaat dat kmo's bij hun beursgang kan helpen, is een andere mogelijke belemmering voor de uitbreiding van de Belgische kapitaalmarkten.

De inspanningen om de activiteiten en de toegevoegde waarde in de financiële sector te verhogen, zouden kunnen worden toegespitst op de niches waarvoor België reeds een goede concurrentiepositie heeft. Dit zijn onder meer de financiëlemarktinfrastructuur (FMI's, bijvoorbeeld Euroclear), maar ook communicatieproviders zoals SWIFT.

België zet financiële richtlijnen stevast te laat om. Het land behoort tot de lidstaten met het hoogste aantal hangende inbreukprocedures wegens niet-omzetting van financiële richtlijnen na de crisis. België heeft meegedeeld dat de meeste richtlijnen uiteindelijk volledig omgezet zijn, maar

voor vier richtlijnen heeft de volledige omzetting nog steeds achterstand, onder meer in het geval van de richtlijn betaalrekeningen en de richtlijn inzake bekendmaking van niet-financiële informatie. België geeft gevolg aan de adviezen van de door de minister van Financiën opgerichte deskundigenwerkgroep op hoog niveau om het omzettingsproces te verbeteren.

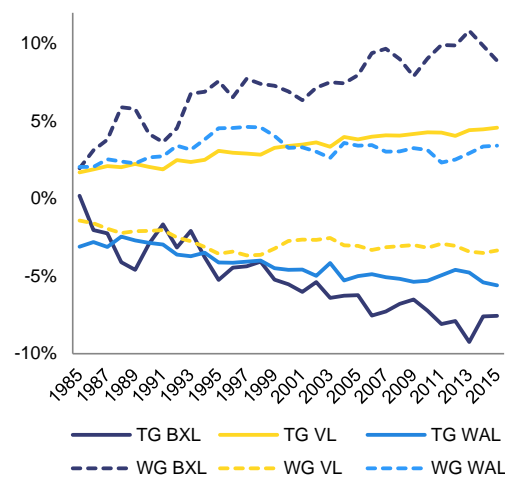
3.3. ARBEIDSMARKT, ONDERWIJS EN SOCIAAL BELEID

3.3.1. ARBEIDSMARKT

De resultaten van de arbeidsmarkt blijven gemengd aangezien tussen de gewesten en tussen subcategorieën van de bevolking grote verschillen blijven bestaan. Met 7,9 % blijft de werkloosheid onder het gemiddelde van de EU en van de eurozone, maar binnen de groep werklozen is het aandeel van langdurig werklozen tussen 2012 en 2015 fors gegroeid en vervolgens op een hoog niveau gestabiliseerd. Tijdens het afgelopen jaar zijn er heel wat banen gecreëerd⁽²⁴⁾, ondanks een aantal ophefmakende aankondigingen van collectieve ontslagen.⁽²⁵⁾ De werkgelegenheidsgraad (67,2 %) en de activiteitsgraad (73,0 %) blijven ver onder het gemiddelde in de EU en in de eurozone.⁽²⁶⁾ Er bestaan echter grote en toenemende verschillen tussen en binnen de gewesten (grafiek 3.3.1);⁽²⁷⁾ De arbeidsmarktresultaten voor laaggeschoolden, jongeren, ouderen en mensen met een migratieachtergrond liggen ver beneden de niveaus die voor gelijkaardige groepen in de andere lidstaten worden opgetekend. Toch ligt het percentage vacatures steevast boven het EU-gemiddelde⁽²⁸⁾, wat erop wijst dat op verschillende niveaus de vraag naar en het aanbod

van arbeidskrachten niet goed op elkaar zijn afgestemd.⁽²⁹⁾

Grafiek 3.3.1: Verschillen in werkgelegenheidsgraad en werkloosheidsgraad (15-64 jaar) op regionaal niveau tegenover het Belgische gemiddelde.

Bron: Eurostat — Arbeidskrachtenenquête

Een relatief groot deel van de bevolking in de beroepsactieve leeftijd werkt niet. Werkloosheid en verschillende types inactiviteit komen voornamelijk voor bij specifieke groepen zoals laaggeschoolde jongeren, ouderen, en arbeidskrachten met een migratieachtergrond uit landen buiten de EU. De trends verschillen tevens van groep tot groep. Zo dalen de activiteitsgraad en de werkgelegenheidsgraad bij laaggeschoolde jongeren (20-24 jaar) terwijl deze bij oudere laaggeschoolde arbeidskrachten net stijgen. Het aantal personen van minder dan 60 jaar in huishoudens met een zeer lage arbeidsintensiteit is een van de hoogste in de EU en neemt nog steeds toe, tegen de gemiddelde Europese trend in. Tegelijkertijd woont een relatief groot deel van de bevolking in huishoudens met een zeer hoge arbeidsintensiteit (grafiek 3.3.2).

⁽²⁴⁾ Volgens de Nationale Bank van België zijn er tussen het vierde kwartaal van 2014 en het derde kwartaal van 2016 bijna 110 000 banen gecreëerd, dat is een stijging met 2,5 %. Veel van deze nieuwe banen zijn voor rekening van de particuliere sector.

⁽²⁵⁾ Zo heeft bijvoorbeeld Caterpillar in 2016 de sluiting van haar fabriek in Gosselies aangekondigd, waardoor 2 000 banen van werknemers verloren gingen en mogelijk 3 000 extra banen bij verschillende leveranciers en onderaannemers. Daarom hebben de Commissie en de Waalse regering een gezamenlijke taskforce opgericht om de herstructurering en de omscholing te ondersteunen, onder meer door in voorkomend geval de verschillende bestaande financieringsinstrumenten van de EU te gebruiken.

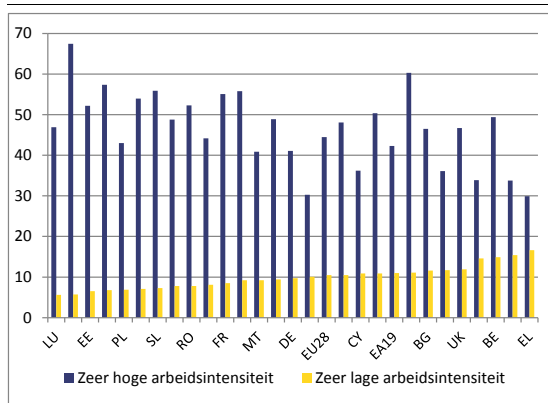
⁽²⁶⁾ Gegevens voor het tweede kwartaal van 2016. Activiteitsgraad (20-64 jaar): EU en eurozone 77,6 %; werkgelegenheidsgraad (20-64 jaar): EU 71,1 %, eurozone 70,0 %; werkloosheidsgraad(15-74 jaar): EU 8,6 %; eurozone 10,0 %;

⁽²⁷⁾ Op het niveau van NUTS 1 varieert de werkgelegenheidsgraad van 58,7 % in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest tot 71,9 % in Vlaanderen. Op het niveau van NUTS 2 zijn er grote verschillen waarneembaar, zowel in Wallonië (58 % in Henegouwen tegenover 69,2 % in Waals-Brabant) als in Vlaanderen (68,7 % in Limburg tegenover 73,6 % in West-Vlaanderen).

⁽²⁸⁾ In het derde kwartaal van 2016 bedroeg het percentage vacatures in België 2,9 % (tegenover een EU-gemiddelde van 1,8 %).

⁽²⁹⁾ Terwijl discrepanties tussen vraag naar en aanbod van vaardigheden verantwoordelijk zijn voor een groot gedeelte van de discrepanties op de Belgische arbeidsmarkt, dragen ook andere factoren zoals de beperkte geografische en professionele mobiliteit en de behoefte aan talenkennis bij aan het probleem.

Grafiek 3.3.2: **Verdeling van de bevolking (0-59 jaar) volgens arbeidsintensiteit in het huishouden — 2015**

Bron: EU-SILC.

Behalve aan het niveau van de kwalificaties is inactiviteit ook sterk gekoppeld aan leeftijd, geslacht en migratieachtergrond (ten opzichte van autochtonen). Voor jongeren (onder 24 jaar) valt inactiviteit vooral te verklaren door onderwijs en opleiding. Voor ouderen is pensionering de belangrijkste reden. Verantwoordelijkheden op het vlak van gezin en zorg zijn belangrijke verklaringen voor vrouwen, maar niet voor mannen. Bovendien worden ziekte en invaliditeit voor arbeidskrachten in de meest actieve leeftijdsgroep steeds belangrijker als reden voor inactiviteit. Bij ingezetenen die buiten de EU geboren zijn is de inactiviteit veel hoger dan bij Belgen zonder migratieachtergrond. Dit heeft te maken met een specifieke combinatie van factoren, met inbegrip van de werking van de arbeidsmarkt, het belasting- en welzijnsbeleid, integratiemaatregelen en, in het bijzonder voor vrouwen, verschillen in genderrollen (FOD Werk, 2015).

Steeds meer mensen doen een beroep of bijstands- en invaliditeitsregelingen. Het aantal personen dat sociale bijstand ontvangt, is in 10 jaar tijd met ongeveer 60 % gestegen, met een opvallende stijging bij werkende jonge volwassenen (20-39 jaar) en bij mannen. De stijging met 10 % in 2009 viel samen met de economische crisis, terwijl de stijging met 13 % van 2014 tot 2015 de inwerkingtreding van de hervorming tot beperking van het recht op een inschakelingsvergoeding voor werkzoekenden weerspiegelt. Van alle personen die uiteindelijk hun recht op de inschakelingsvergoeding verliezen,

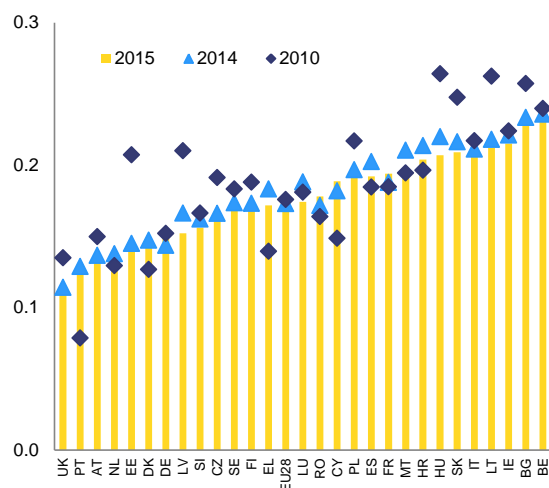
schakelt ongeveer een derde over op de sociale bijstand. Ook het aantal uitbetaalde dagen uit hoofde van arbeidsongeschiktheid en invaliditeit stijgt jaarlijks, met 4-5 % sinds 2006, om te versnellen tot 7 % in 2014 en met 6 % in 2015. Deze stijging weerspiegelt een hoger aantal aanvragen in combinatie met een langere periode waarop de aanvraag betrekking heeft. Het fenomeen is duidelijker uitgesproken bij arbeidskrachten boven de leeftijd van 50 jaar en bij vrouwen.

Hoewel tijdelijke banen en deeltijds werk steeds vaker voorkomen, blijft de segmentering van de arbeidsmarkt naar contracttype relatief beperkt. Terwijl het percentage deeltijds werkenden, in de totale groep van werknemers, boven het EU-gemiddelde ligt (24,3 % tegenover 19,6 %), blijft onvrijwillig deeltijds werk beperkt tot 10 % van het totaal (tegenover 29,9 % in de EU). Het aandeel tijdelijke werknemers op het totaal aan arbeidskrachten is gestegen, van 7,6 % in 2010 tot 8,5 % in 2015. Dit is nog steeds aanzienlijk minder dan het EU-gemiddelde en de cijfers in de buurlanden. Wat betreft het percentage dat de overgang van tijdelijk werk naar vast werk maakt, vallen de cijfers ook positief uit in vergelijking met deze referentiepunten. Dit is zeker het geval voor jongeren, maar niet voor mensen met een migratie achtergrond, die bij de preciaire arbeidscontracten oververtegenwoordigd zijn (FOD Werk, 2015). Het aandeel tijdelijke contracten bij nieuw aangeworven werknemers is gestegen, van 30 % in 2012 tot 40 % in 2016. In de afgelopen vier jaar vertoont de incidentie van tijdelijk werk bij jongeren een gestage en licht versnellende stijgende trend (FOD Economie, 2016). Al bij al lijken deze vaststellingen erop te wijzen dat de afschaffing van de proefperiode voor contracten van onbepaalde duur kan hebben bijgedragen tot een sterkere segmentering naar contracttype, hoewel het fenomeen relatief beperkt blijft.

De Belgische arbeidsmarkt wordt gekenmerkt door grote verschillen in vraag en aanbod van vaardigheden. De relatieve spreiding van de werkgelegenheids- en werkloosheidsgraad in groepen met een bepaald opleidingsprofiel behoort tot de hoogste in de EU en wijst op aanzienlijke verschillen in werkgelegenheidskansen voor personen met een laag, middelmatig of hoog opleidingsprofiel. Dit wijst dan weer op

discrepanties tussen het aanbod aan vaardigheden (indirect weergegeven door de samenstelling van de bevolking in de beroepsgeschikte leeftijd) en de vraag naar vaardigheden (indirect weergegeven door de samenstelling van de werkgelegenheid) (grafiek 3.3.3) (Europese Commissie, 2016a). Terwijl de werkgelegenheidsgraad van afgestudeerden van het tertiair onderwijs relatief hoog is, is de kloof met de werkgelegenheidsgraad van diegenen die enkel secundair onderwijs hebben genoten beduidend groter dan in de buurlanden. De aanzienlijke verschillen tussen vraag en aanbod op het vlak van vaardigheden is het resultaat van verschillende factoren. De achteruitgang van de productie-industrie in België was sneller en forser dan in andere West-Europese landen. Dit draagt bij aan de geringe vraag naar laaggeschoolde arbeidskrachten. Tegelijkertijd kent België een relatief groot percentage voortijdige schoolverlaters, voornamelijk in Wallonië, Brussel en andere stedelijke gebieden, en een hoog percentage jonge volwassenen met een laag onderwijsniveau. Voor levenslang leren bij volwassenen scoort België eveneens opmerkelijk lager dan het EU-gemiddelde en de cijfers in de buurlanden.

Grafiek 3.3.3: Relatieve spreiding van werkgelegenheidsgraad naar onderwijsniveau, 2010, 2014 en 2015

Bron: Eigen berekeningen op basis van Eurostat. Jaarlijks gemiddelde op basis van het gemiddelde van vier kwartalen.

prikkels om te werken en het activeren van oudere arbeidskrachten. De hervorming van de inkomstenbelasting wordt geleidelijk ingevoerd met een aantal maatregelen die het nettoloon bij lage en gemiddelde lonen moeten verhogen. Eerdere hervormingen die het aantal jonge werkzoekenden dat voor een uitkering in aanmerking komt, beperken en het algemene uitkeringsniveau degressief maken, zijn nu volledig doorgevoerd. Wat betreft oudere arbeidskrachten, is de toegang tot het stelsel van werkloosheid met bedrijfstoelag beperkt door geleidelijk het leeftijdsplafond op te trekken en de vereisten inzake loopbaanduur te verscherpen. De overgang zal tegen 2020 zijn afgerond. Tegelijkertijd is beslist om de pensioengerechtigde leeftijd op te trekken van 65 naar 67 jaar, in twee stappen in 2025 en 2030. Recenter nog heeft de federale regering een aantal maatregelen voorgesteld om regelingen voor arbeidsduur flexibeler te maken en interne bedrijfsopleiding te bevorderen. Intussen werken de gewestelijke overheden aan een hervorming van de bestaande activeringsmaatregelen voor specifieke doelgroepen en van de controle- en begeleidingsactiviteiten van hun respectievelijke openbare diensten voor arbeidsvoorziening.

De lopende hervormingen van de belasting- en socialezekerheidsstelsels hebben een positief effect op het nettoloon bij lage en gemiddelde lonen en op de arbeidsparticipatiegraad van oudere arbeidskrachten. Het aantal jongeren met een inschakelingsvergoeding daalt, net als het aantal mensen in een regeling om vervroegd de arbeidsmarkt te verlaten. De werkgelegenheidsgraad van oudere arbeidskrachten neemt toe, van 42,7 % in 2014 tot 44,0 % in 2015⁽³⁰⁾. Het belasting- en uitkeringsstelsel zorgt nog steeds voor zware belastingdruk op verdiemers van een tweede inkomen (doorgaans vrouwen) die geconfronteerd worden met een belastingwieg, die in 2015 tot de grootste van de gehele EU behoorde (zie punt 3.1.4).

⁽³⁰⁾ Wat betreft de activiteitsgraad is de trend vrij gelijkaardig, van 45,1 % in 2014 tot 46,6 % in 2015.

Maatregelen tegen inactiviteit en werkloosheid zijn gericht op het verminderen van de totale loonkosten, het verhogen van de financiële

Tabel 3.3.1: **Omvang van geselecteerde doelgroepen (totale bevolking x 1000)**

	Jongeren (20-24 jaar, uitz. Brussel 20-29 jaar)		LW (25 – 54 jaar)	Oudere arbeidskrachten (55-64 jaar)
	Opl. Niv. Laag	Opl. Niv. Gemiddeld		
Brussel	41	72	50	114
Vlaanderen	41	227	41	847
Wallonië	48	133	79	465
België	108	402	170	1 426
daarvan:				
% geboren buiten EU	14,1%	6,3%	29,9%	6,3%
% in B. geboren met 1 of 2 buiten de EU geboren ouders	14,9%	9,5%	10,0%	0,5%

Bron: Eurostat (2015 Labour Force Survey; LFS ad hoc module: 2014. Migration and labour markets.) — eigen berekeningen

Mensen met een migratieachtergrond vertegenwoordigen een groot deel van de doelgroepen⁽³¹⁾ die voor arbeidsbemiddeling zijn geselecteerd. De werkgelegenheidsgraad van Belgische ingezetenen die buiten de EU geboren zijn, blijft bijzonder laag en de daaruit voortvloeiende kloof met ingezetenen die in België geboren zijn, is een van de grootste in de EU. Die kloof is groter voor vrouwen, wat voornamelijk door de hoge inactiviteitsgraad te verklaren is, in tegenstelling tot mannen die buiten de EU geboren zijn, bij wie de kloof voornamelijk te wijten is aan hogere werkloosheid. De lage werkgelegenheidsgraad zet zich door in de tweede generatie, ook al heeft deze in België onderwijs genoten. Dit is een belangrijk probleem. De groep die buiten de EU geboren is, vertegenwoordigt 8,5 % van de bevolking, maar is goed voor 14 % van de jongeren met een laag opleidingsniveau, en bijna 30 % van de langdurig werklozen in de meest actieve leeftijdscategorie (tabel 3.3.1). Bovendien vertegenwoordigt de tweede generatie met tenminste één buiten de EU geboren ouder 9,5 % van de leeftijdscategorie 20-24 jaar, maar 10 % tot 15 % van de doelgroepen. De tewerkstellingscijfers voor migranten van de eerste generatie lopen wijd uiteen volgens de reden voor migratie en individuele kenmerken zoals leeftijd, geslacht, onderwijsniveau en lees- en schrijfvaardigheid. Zelfs wanneer deze individuele kenmerken gecorrigeerd worden, is de tweede

⁽³¹⁾ Met uitzondering van oudere arbeidskrachten.

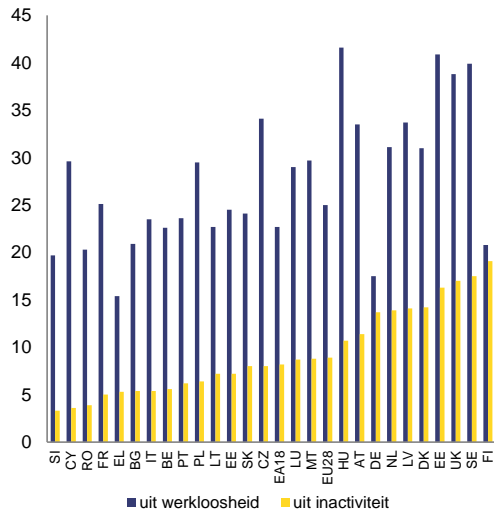
generatie toch beduidend minder vertegenwoordigd in de werkgelegenheid dan ingezetenen zonder migratieachtergrond, hetgeen net als voor de eerste generatie een van de slechtste resultaten is van alle lidstaten waarvoor gegevens beschikbaar zijn (OESO, 2014a). Het niet te verklaren gedeelte van de beperktere werkgelegenheidskansen kan wijzen op discriminatie. Dit wordt bevestigd door teststudies waaruit blijkt dat een vreemde afkomst een rechtstreekse invloed heeft op de waarschijnlijkheid gerekruteerd te worden, bij voor het overige gelijke omstandigheden. (OESO, 2013a). Ondanks de uitgebreide wetgeving ter zake lijkt discriminatie dus nog steeds een belangrijke belemmering voor de arbeidsmarkt te zijn.

Ondanks de aanzienlijke middelen die aan activeringsbeleid worden besteed, blijft het percentage dat aan het werk gaat ver beneden het EU gemiddelde (grafiek 3.3.4). Hoewel België meer dan gemiddeld investeert in actieve arbeidsmarktmaatregelen⁽³²⁾ is het fenomeen van langdurige werkloosheid wijdverspreid, vooral in Brussel en Wallonië en bij specifieke bevolkingsgroepen. Zo ligt de langdurige werkloosheid lichtjes onder het gemiddelde van de EU en van de eurozone bij de beroepsbevolking van de meest actieve leeftijdscategorie, maar relatief hoog bij jongeren en oudere arbeidskrachten. Bij die laatsten is dit gedeeltelijk toe te schrijven aan de vrij gemakkelijke mogelijkheden tot vervroegde uitkering die in het verleden zijn gecreëerd via het stelsel van werkloosheidsuitkeringen. Het percentage langdurig werkloze laaggeschoolde jongere arbeidskrachten in België ligt steeds boven het gemiddelde van de EU en de eurozone⁽³³⁾ en is hoger bij jonge vrouwen dan bij jonge mannen.

⁽³²⁾ België spendeert ongeveer 0,52 % van het bbp aan maatregelen voor een actief arbeidsmarktbeleid; dit is iets meer dan het gemiddelde van de EU en het gewogen gemiddelde van de buurlanden.

⁽³³⁾ In 2015 bedroeg het percentage laaggeschoolde langdurig werkloze jongeren (15-24 jaar) 19%. Het gemiddelde voor de eurozone bedraagt 12 %.

Grafiek 3.3.4: Doorstroming volgens arbeidsstatus

Bron: Eurostat

De maatregelen van de deelstaatregeringen zijn belangrijke vereenvoudigingen van de bestaande werkgelegenheidsregelingen. De zesde staatshervorming heeft de begeleiding van werklozen in 22 gerichte activeringsregelingen overgeheveld naar het deelstaatniveau. Het activeringsstelsel was complex, met definities en procedures die niet altijd overeenstemden, en het succes van bepaalde maatregelen was beperkt (Van Landeghem et al, 2015; VDAB, 2015). In 2016 hebben de drie gewesten en de Duitstalige gemeenschap de verschillende stelsels herzien om de financiële steun te stroomlijnen en te richten op een beperkt aantal prioritaire groepen, en om de arbeidsbemiddeling beter af te stemmen op andere soorten maatregelen om de tewerkstellingskansen te verhogen. De hervormde arbeidsbemiddelingsregelingen zijn in Vlaanderen reeds volledig in werking en zullen in de loop van 2017 in Wallonië en in Brussel van start gaan.

In sommige gevallen kunnen de hervormde regelingen voor arbeidsbemiddeling, onder meer door ruimere doelgroepen en hoge loonplafonds aanleiding geven tot gunstige windfalleffecten en verdringing tot gevolg hebben. Het succes van de nieuwe activeringsmaatregelen zal afhangen van de omvang van die meevallers en de verschuivingen die erdoor ontstaan, en van de vraag of de behoefte aan nieuwe arbeidskrachten zal stijgen of niet. Het is belangrijk dat de doelgroep van jongeren met

middelmatige kwalificaties in Vlaanderen is verruimd, doordat de voorwaarde van 156 dagen werkloosheidsperiode vervalt. Dit kan tot meevallers leiden aangezien werkgevers minder sociale lasten zullen betalen voor iemand die zij anders even goed zouden hebben aangenomen. Het verschuivingseffect is mogelijk beperkt, aangezien werkgevers geen reden hebben om een voorkeur te hebben voor jongeren die zes maanden werkloos zijn geweest. Tegelijkertijd is de financiële steun voor laaggeschoolde jongeren en langdurig werklozen in de leeftijdsgroep 25-54 verminderd.⁽³⁴⁾ Voorts zijn de loonplafonds om in aanmerking te komen voor activeringsmaatregelen of voor lagere sociale bijdragen in alle gewesten hoog: ongeveer 80 tot 90 % van de jongeren en van de oudere arbeidskrachten zou in aanmerking komen, terwijl mensen met een laag loon uit andere leeftijdsgroepen geen extra steun krijgen. Bovendien kunnen er rond die niveaus negatieve drempels ontstaan: wanneer het loon boven het plafond stijgt, zal dit de werkgevers veel meer kosten aangezien de voordelen van de regeling wegvallen.⁽³⁵⁾ De effecten van deze parameters zullen nauwkeurig moeten worden gevolgd om te beoordelen of de recent hervormde regelingen doelgericht en kosteneffectief zijn.

Deze verschillende keuzes kunnen arbeidsmobiliteit van Brussel en Wallonië naar Vlaanderen stimuleren. Er bestaan grote verschillen tussen de gekozen instrumenten. Vlaanderen heeft geopteerd voor een beleid op basis van de plaats van tewerkstelling (dat ook kan gelden voor pendelende werknemers uit andere gewesten), terwijl Wallonië en Brussel hebben geopteerd voor een ruimere mix aan instrumenten die voornamelijk op de woonplaats van de werknemer zijn gebaseerd. Brussel wil ook een opleidingsbudget invoeren voor laaggeschoolde jongeren (jonger dan 30 jaar). Gelet op de hogere werkloosheidsgraad in Wallonië en Brussel in vergelijking met Vlaanderen zijn deze keuzes zinvol. Arbeidsmobiliteit tussen de gewesten wordt echter niet alleen bepaald door de arbeidskosten. Andere

⁽³⁴⁾ De Vlaamse regering heeft besloten een deel van het budget voor de arbeidsbemiddeling voor deze laatste groep over te hevelen van loonkostenbesparing naar maatregelen op het vlak van begeleiding, opleiding en werkervaring.

⁽³⁵⁾ Om dit probleem te verhelpen voorziet de Vlaamse activeringsregeling voor jongeren in een iets hoger loonplafond vanaf het tweede jaar van tewerkstelling.

factoren zoals talenkennis, registratierechten op de aankoop van onroerend goed, transportinfrastructuur (met inbegrip van openbaar vervoer) en ruime bekendmaking van vacatures zijn ook belangrijk.

3.3.2. SOCIAAL BELEID

Het stabiele algehele risico op armoede of sociale uitsluiting, dat onder het EU-gemiddelde maar boven het gemiddelde van de aangrenzende lidstaten ligt, verhult uiteenlopende trends tussen bevolkingsgroepen.

Hoewel het risico op armoede of sociale uitsluiting voor de totale actieve bevolking stabiel blijft, is het gedaald voor ouderen (65+) en gestegen voor jongeren (16-24 jaar), meer bepaald voor laaggeschoolden, gehandicapten of mensen met een migratieachtergrond. De verslechterende sociale situatie van met name laaggeschoolden kan worden verklaard door de dalende arbeidsparticipatie van deze groep en een grotere kans op (zeer) lage arbeidsintensiteit, ondanks een hoog aantal vacatures. Dit geldt ook voor het hoge aandeel niet in de EU geboren migranten die te kampen hebben met armoede of sociale uitsluiting: 50,7 % in 2015 (tegenover 27,5 % voor in de EU maar niet in België geboren personen en 17,0 % voor in België geboren personen), hetgeen hoger is dan voor niet in de EU geboren personen in de EU (40,2 % in 2015). Bovendien bedraagt het verschil in het risico op armoede en sociale uitsluiting tussen personen met en zonder handicap 17,7 procentpunten, hetgeen aanzienlijk meer is dan het EU-gemiddelde van 9,7 procentpunten. België is een van de weinige lidstaten waar de financiële moeilijkheden voor huishoudens in het laagste inkomenskwartiel in de jaarperiode tot het vierde kwartaal 2016 zijn toegenomen (Europese Commissie, 2016). Deze ontwikkelingen wijzen mogelijk op een verschuiving van een "generatiekloof" in armoede naar een opsplitsing tussen de hoog- en de laagopgeleiden binnen de beroepsbevolking.

Dit laat zich voornamelijk verklaren door inactiviteit en werkloosheid, die de kans op armoede aanzienlijk verhogen. Het risico op armoede en sociale uitsluiting van de werkzame bevolking ligt ver onder het EU-gemiddelde. Daartegenover staat dat het risico op armoede en sociale uitsluiting bij de inactieve of werkloze

bevolking hoger is dan het EU-gemiddelde. Niettemin lijkt het armoedeverlagend effect van belastingen en overdrachten voor werkloze huishoudens en huishoudens met niet-conventionele banen in België aanzienlijk te zijn, vooral voor werkloze huishoudens, van wie het armoedeniveau na belastingen en overdrachten meer dan gehalveerd wordt (OESO, 2015a).

Het aandeel kinderen in huishoudens met een zeer lage arbeidsintensiteit overschrijdt de gemiddelden voor de eurozone en de EU. Met 49 % van de kinderen jonger dan 3 jaar en 98 % van de kinderen tussen 3 jaar en de minimale leerplichtige leeftijd in de kinderopvang heeft België de Barcelonadoelstellingen bereikt. Het aantal inkomensgerelateerde plaatsen in de buitenschoolse kinderopvang blijft echter beperkt, vooral in Brussel.

3.3.3. ONDERWIJS EN VAARDIGHEDEN

Het Belgische onderwijsstelsel blijft in internationale vergelijkingen goede gemiddelde prestaties combineren met een aanhoudend hoge onderwijsongelijkheid en grote prestatieverschillen tussen scholen onderling.

De invloed van de socio-economische status op de kennis van basisvaardigheden blijft groter dan het EU-gemiddelde. In vergelijking met 2012 wijzen de PISA-resultaten van de OESO voor 2015 (OESO, 2016a) op een toename van het percentage onderpresterende 15-jarigen (onder niveau twee voor wetenschappen 19,8 %, leesvaardigheid 19,5 % of wiskunde 20,1 %). Dit ligt in de lijn van de nog grotere achteruitgang in de gehele EU. Tussen de gemeenschappen blijven verschillen bestaan wanneer het gaat om gemiddelde resultaten en percentages van top- en onderpresteerders. Ondanks enige verbetering ligt het percentage onderpresteerders in de Franse Gemeenschap (rond 23 % voor wetenschappen en leesvaardigheid en 24 % voor wiskunde) nog steeds hoger dan het nationaal gemiddelde. In de Vlaamse Gemeenschap is het percentage onderpresteerders toegenomen en bedraagt het nu bijna 17 % voor alle geteste vaardigheden; in de Duitse Gemeenschap is dit percentage 14,3%. Hoewel het nationale resultaat met betrekking tot vroegtijdige schoolverlaters iets beter is dan het EU-gemiddelde, blijven grote verschillen tussen de gemeenschappen en gewesten bestaan.

Het stimuleren van uitmuntendheid is van cruciaal belang om het slinkende aandeel toppresterders onder 15-jarige leerlingen weer op te krikken. Volgens de Pisa-resultaten voor 2015 ligt het aandeel toppresterders in België nog steeds boven het OESO-gemiddelde voor de drie geteste vaardigheden, namelijk 15,9 % voor wiskunde (tegenover een OESO-gemiddelde van 10,7 %), 9 % voor wetenschappen (OESO-gemiddelde 7,7 %) en 9,3 % voor leesvaardigheid (OESO-gemiddelde 8,4 %). Sinds 2003 is echter een snel dalende trend merkbaar in het aantal toppresterders voor wiskunde, zelfs na correctie voor de demografische evolutie. Die daling is met name sterk in de Vlaamse Gemeenschap. Het aandeel toppresterders in de Franse en de Duitse Gemeenschap ligt onder het nationaal gemiddelde voor de drie vaardigheden en bedraagt nauwelijks meer dan 5 % voor wetenschappen. Bovendien zou het lage aandeel leerlingen en afgestudeerden in wetenschappen en technologie toekomstige innovatie kunnen afremmen, zoals in het landverslag 2016 wordt aangestipt. Voor meer details over leerlingen en afgestudeerden in wetenschappen, technologie, engineering en wiskunde (STEM), zie punt 3.4.2. over innovatie.

Naast de grotere dan het EU-gemiddelde invloed van de socio-economische status op de prestaties is er ook een grote prestatiekloof tussen in de EU geboren leerlingen en niet in de EU geboren leerlingen of leerlingen met minstens één niet in de EU geboren ouder. Ondanks vooruitgang op dit gebied doet de tweede generatie het maar lichtjes beter dan de eerste, zelfs wanneer rekening wordt gehouden met de socio-economische achtergrond. België heeft een verhoudingsgewijs hoog aandeel 15-jarige leerlingen met een migrantenachtergrond, dat tussen 2012 en 2015 is gestegen van 15,1 % tot 17,7 % (PISA, 2015). Zij zijn echter ongelijk verspreid over de gemeenschappen (dit aandeel bedraagt 14 % in de Vlaamse Gemeenschap). In 2015 bedroeg het aandeel leerlingen van de tweede en eerste generatie met een migrantenachtergrond in België respectievelijk 9,0% en 8,7%. Ten opzichte van 2012 nam het percentage migranten van de eerste generatie met geschoolde ouders toe; de thuistaal en het land van oorsprong verklaren een groot deel van het verschil in basisvaardigheden. Het sinds 2015 toegenomen aantal vluchtelingen heeft de uitdagingen versterkt. De gemeenschappen hebben maatregelen genomen

om de capaciteit van opvangklassen, het aantal taalleerkrachten en het budget ter ondersteuning van nieuwkomers te vergroten (Europese Commissie, 2016c).

Door de toenemende kinderarmoede en de grotere diversiteit in taal, cultuur en familiestructuur zijn de uitdagingen op het gebied van kansengelijkheid groot. Leerlingen worden vaak niet voldoende door hun familie ondersteund ten gevolge van minder sociaal en/of financieel kapitaal, problemen met de onderwijstaal en andere gerelateerde factoren. De familiestructuur is ook van belang: meer dan in andere landen presteren studenten uit eenoudergezinnen slechter (OESO, 2013b). De uiteenlopende armoedeniveaus in de schoolbevolking (Studiedienst van de Vlaamse Regering, 2015; McKinsey, 2015) versterken de verschillen tussen de gemeenschappen en gewesten (Europese Commissie, 2016c). Het probleem is vooral acuut in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Om de kansenongelijkheid op onderwijsgebied aan te pakken, is dus een brede beleidsrespons nodig die verder gaat dan het onderwijs.

De verwachte toename van de leerlingenaantallen is bovendien een van de grootste in Europa en voor kansarme groepen zal het groeitempo zelfs nog sneller zijn, met name voor leerlingen met een migratieachtergrond die grotendeels in de grote steden geconcentreerd zijn (Europese Commissie, 2016d). Er zijn inspanningen geleverd om de vluchtelingen over het land te spreiden. In het verleden is echter gebleken dat zij doorgaans naar de grote steden verhuizen om er samen te komen met mensen met een soortgelijke migratieachtergrond. Er zijn prognoses voor de verschillen in de toename⁽³⁶⁾ van de

⁽³⁶⁾ Volgens een prognose zal de toename van het leerlingenaantal in Franstalig België tussen 2015 en 2025 versnellen en op 7 % uitkomen (+13 % in Brussel en +5 % in Wallonië) (Mc Kinsey, 2015). In Nederlandstalig België (Vlaanderen en Brussel) zal het leerlingenaantal tussen 2015/2016 en 2020/2021 naar verwachting toenemen met 4 % (Nusche, D., et al., 2015). Tussen 2016 en 2026 zal de Vlaamse leerlingenaantal in de kleuter-, basis- en secundaire scholen naar verwachting toenemen met respectievelijk 5 %, 2 % en 11 %. In de Duitstalige Gemeenschap is het aantal leerlingen in de lagere scholen in de laatste jaren aan het stabiliseren, terwijl het aantal leerlingen in de secundaire scholen in de komende jaren naar verwachting zal blijven dalen.

leerlingenaantallen tussen de taalgemeenschappen, de gewesten en de onderwijsniveaus. De toename is het grootst in de Franse Gemeenschap met een voorspelde stijging van 7 % in het volgende decennium.

Daardoor baren de tekorten in de onderwijsinfrastructuur steeds meer zorgen, voornamelijk in de steden. Een geografische verschuiving in de inschrijvingen, de demografische druk en onvoldoende planning hebben in combinatie met de lange termijnen voor renovatie en bouw geleid tot problemen met de capaciteit en de kwaliteit van de infrastructuur. Met 6,6 % ligt het aandeel van de overheidsuitgaven voor schoolinfrastructuur onder het EU-gemiddelde van 7,4 %.

Er beginnen tekorten te ontstaan aan goed gekwalificeerde leerkrachten en leerkrachten zijn niet altijd goed voorbereid op of ondersteund in het omgaan met een steeds diverser wordende schoolbevolking. Hoewel er zich meer dan gemiddeld studenten inschrijven voor een lerarenopleiding, is er een tekort aan gekwalificeerde leerkrachten. De voornaamste redenen zijn de volgende: het blijkt moeilijk om de meest geschikte studenten en kandidaten voor het beroep aan te trekken; zeer veel beginnende leerkrachten stappen uit het beroep; de pensioenvoorwaarden; een aandeel van de leerkrachten is onbeschikbaar om les te geven. Een andere belemmering is het grote verschil in statuut en arbeidsvoorwaarden van beginnende leerkrachten in vergelijking met het statuut en de arbeidsvoorwaarden van de (niet erg mobiele) vastbenoemde leerkrachten (OESO, 2015; Delvaux, B., et al., 2013). Ten slotte is de erkenning van de kwalificaties van buitenlandse leerkrachten een van de obstakels voor leerkrachten met een migratieachtergrond (OESO, 2014b). De deelname aan opleidingen om in een multiculturele of meertalige omgeving les te geven, ligt significant onder het EU-gemiddelde (OESO, 2013b). De diversiteit van de leerlingen komt niet tot uiting in het beroep van leerkracht. Opleiding van leerkrachten op de werkvloer wordt niet goed ingezet om vaardigheden te ontwikkelen, noch erkend met het oog op loopbaanontwikkeling. De contracten van leerkrachten zijn nog altijd alleen op lesuren gebaseerd.

De verschillen in prestaties tussen scholen worden versterkt door de ongelijke toegang tot ervaren leerkrachten, gaan verder dan de thuissituatie en weerspiegelen ook de academische, sociaaleconomische, taal- en migratieachtergrond (Belgisch Rekenhof, 2015; McKinsey, 2015). De scholen met de meest achtergestelde leerlingen slagen er niet in de meest ervaren leerkrachten en schoolhoofden aan te trekken en hebben een groter personeelsverloop bij de leerkrachten. Het gelijkekansenbeleid voor dergelijke scholen heeft niet de verwachte resultaten opgeleverd, ook al is de ratio leerlingen/leerkrachten in die scholen internationaal gezien een van de laagste (OESO, 2013b). Er is weinig monitoring van de resultaten van individuele scholen (OESO, 2016b).

Er zijn grote onderwijshervormingen gestart, om de gelijkheid, de belangrijkste competenties en de kwaliteit en de relevantie van het beroepsonderwijs en de beroepsopleiding te verbeteren. Het hervormingsproces voor de Franse Gemeenschap laat tot dusver een positieve verschuiving zien naar een transparant, op participatie gericht en op feiten gebaseerd beleid. Op basis van de voornaamste richtsnoeren voor de hervorming die midden 2016 door de regering zijn aangenomen, en van een effectbeoordeling wordt in het ontwerpadvies van de stuurgroep voor de hervorming van december 2016 een vijfpuntenstrategie, doelstellingen en prioriteiten voorgesteld, rekening houdend met strenge budgettaire beperkingen. Dit is een belangrijke stap in deze grote hervorming, die het volledige systeem bestrijkt: leerlingen en competenties, leerkrachten, verstrekking van onderwijs en beheer van het systeem. Na een overlegprocedure heeft de Vlaamse regering in januari 2017 de definitieve hoofdmaatregelen van het masterplan voor het secundair onderwijs goedgekeurd. Die zullen vanaf september 2018 geleidelijk worden geïmplementeerd. Een nieuwe ordening van het studieaanbod en een rationalisering van de studiegebieden zijn gepland. De meeste maatregelen zijn facultatief. De opdeling tussen algemeen secundair, technisch en beroepsonderwijs blijft gehandhaafd. In de toekomst is monitoring van belang om ervoor te zorgen dat de huidige ongelijkheidsvallen op onderwijsgebied worden aangepakt. Andere specifieke maatregelen zijn erop gericht het hoge percentage kinderen dat in het bijzonder onderwijs

is ingeschreven, te verminderen door een grotere inclusie in het gewone onderwijs te bevorderen; in 2015/2016 is met name een groot Vlaams initiatief (het "M-decreet") in werking getreden. De volledige implementatie van het decreet zal echter tijd in beslag nemen. De drie gemeenschappen zijn het duaal leren verder aan het ontwikkelen en betrekken ondernemingen bij het secundair onderwijs, en gaan verder met het voorbereiden van de hervorming van de aanvankelijke lerarenopleiding.

De prestaties op school hangen ook af van een groot aantal externe factoren. Een goede kennis van de onderwijstaal op school is een belangrijke factor voor een succesvolle schoolcarrière. Om de kansenongelijkheid op onderwijsgebied aan te pakken, moet er ook worden gekeken naar het werkgelegenheidsbeleid, het sociale beleid, de bestrijding van discriminatie en het migratiebeleid en moeten de maatregelen op die gebieden worden gecoördineerd tussen de verschillende bevoegde autoriteiten. Vooral in Brussel is de governance een grote uitdaging.

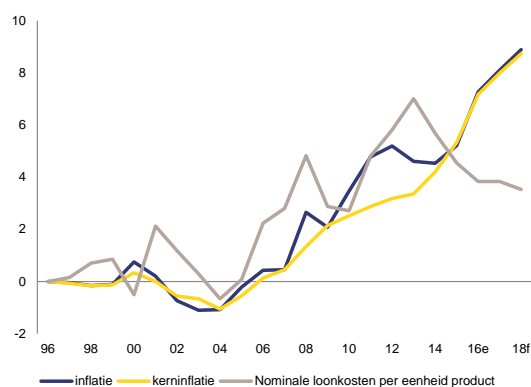
3.4. CONCURRENTIEVERMOGEN EN INVESTERINGEN

3.4.1. PRIJZEN, KOSTEN EN CONCURRENTIEVERMOGEN

Inflatie

De inflatiekloof tussen België en zijn buurlanden is toegenomen. Tussen 2006 en 2016 bedroeg het gecumuleerde inflatieverschil tussen België en de buurlanden ongeveer 7% (grafiek 3.4.1). In dezelfde periode is voor de kerninflatie een vergelijkbaar verschil opgebouwd. Dit inflatieverschil is in de afgelopen jaren aanzienlijk toegenomen. Overeenkomstig de laatste prognoses van de Commissie zou het verschil in 2017-2018 bovendien blijven toenemen.

Grafiek 3.4.1: Verschil cumulatieve (kern)inflatie en nominale loonkosten per eenheid product tussen België en de buurlanden

Bron: Europese Commissie

In 2016 stegen de prijzen met 1,8% ten opzichte van 0,2% in de eurozone en de buurlanden van België. Verhogingen van de indirecte belastingen verklaren slechts een deel van het verschil (zie grafiek 3.4.2). Ook de kerninflatie - exclusief onverwerkte levensmiddelen en energie-items - was aanzienlijk hoger dan vorig jaar. Zij bedroeg 2% ten opzichte van 0,8% in de eurozone en 0,7% in de drie buurlanden, waar de inflatie voor het derde jaar op rij daalde.

De structureel hogere prijsstijgingen in België zouden gevolgen kunnen hebben voor het externe concurrentievermogen. Aangezien in bijna alle Belgische bedrijven de lonen automatisch worden aangepast aan de kosten van het levensonderhoud⁽³⁷⁾, laten hogere

consumentenprijzen zich gevoelen in sneller stijgende arbeidskosten, waardoor de kostencompetitiviteit wordt ondermijnd indien er geen compensatie is in de vorm van een verhoogde productiviteit. Aangezien banen met een geringe productiviteit relatief duurder worden dan banen met een hoge productiviteit, kan zich banenverlies voordoen met in de loop der tijd een neerwaarts effect op de totale arbeidsparticipatie. Uit de grafiek 3.4.1 blijkt dat in België het verschil in nominale loonkosten per eenheid product zich parallel - zij het met enige vertraging - ontwikkelt met het totale inflatieverschil tussen België en zijn buurlanden. Vanaf 2014 is dit parallellisme evenwel doorbroken, toen het loonmatigingsbeleid effect begon te sorteren en de loonkostenkloof per eenheid product begon te verkleinen. Zonder een permanente loonmatiging bestaat evenwel het risico dat de in de voorbije jaren geboekte vooruitgang ongedaan wordt gemaakt door snelle prijsstijgingen. Met de recente hervormingen in het loonvormingsmechanisme (hervorming van de wet van 1996) wordt ernaar gestreefd dit risico aan te pakken door de invoering van een veiligheidsmarge om te voorkomen dat de lonen in België sneller stijgen dan in de buurlanden (zie verder).

Elektriciteitsprijzen hebben aanzienlijk bijgedragen tot de inflatieversnelling in 2015-2016. Elektriciteit alleen was immers verantwoordelijk voor 0,3 procentpunt van de stijging en zelfs voor 0,7 procentpunt van de totale inflatie in 2015 en 2016. Hoewel de energieprijsstijgingen onderworpen zijn aan het "vangnetmechanisme", is de impact van dit prijscontrolemechanisme beperkt, in het bijzonder met betrekking tot de elektriciteitsprijzen. Dit is omdat bijna twee derde van de contracten overeenkomsten tegen vooraf vastgestelde prijs zijn, waarop het mechanisme niet van toepassing is. Voorts zijn de niet-energiegerelateerde onderdelen verantwoordelijk voor een aanzienlijk en nog toenemend percentage van de detailhandelsprijzen voor energie. Ongeveer 75% van de consumptieprijzen van elektriciteit zijn netwerkkosten (distributie- en transmissiekosten), heffingen, belastingen en btw, waarop het prijscontrolemechanisme niet van toepassing is.

⁽³⁷⁾ Alle loonindexeringsstelsels in België zijn gebaseerd op de zogenaamde gezondheidsindex, waarbij geen rekening wordt gehouden met de benzine- en dieselprijzen (en

evenmin met de prijzen voor alcohol en tabak), maar wel met die voor stookolie, gas en elektriciteit.

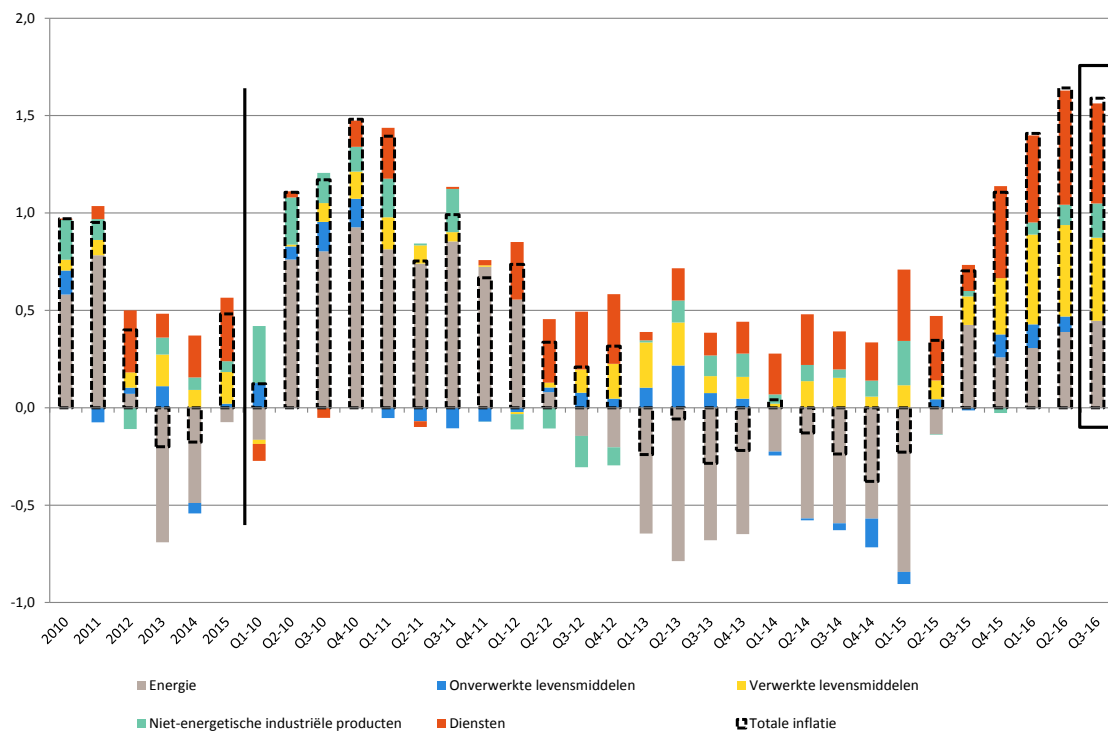
De snelle stijging van de elektriciteitsprijzen voor eindgebruikers wordt veroorzaakt door verhogingen van prijscomponenten die geen betrekking hebben op de opwekkingskosten. De in april 2014 ingevoerde verlaging van het btw-tarief voor huishoudelijk elektriciteitsverbruik van 21% naar 6% is in september 2015 ongedaan gemaakt. De *intercommunales*, waarvan de nutsbedrijven deel uitmaken, worden sinds 2015 aan vennootschapsbelasting onderworpen en hebben bijgevolg de distributiekosten verhoogd. In Vlaanderen zijn eigenaars van groene energie-installaties sinds 2015 verplicht om een vaste toeslag te betalen voor het gebruik van het distributienet. In Vlaanderen is ten slotte in 2016 de algemene energiebijdrage verhoogd en de gratis elektriciteit afgeschaft waarop alle gezinnen aanspraak konden maken.

Grafiek 3.4.2: Inflatie, inflatie tegen constante belastingtarieven en kerninflatie - België en de eurozone (januari 2005 - december 2016)

Bron: Europese Commissie

Grafiek 3.4.3: Bijdrage van de belangrijkste productgroepen aan het inflatieverschil tussen België en zijn belangrijkste buurlanden

Bron: INR - ICN

Hardnekkige kerninflatie tussen 1,5% en 2% is in de eerste plaats het gevolg van dienstenprijzen. Voor de periode 2008-2016 vormen diensten de verklaring voor ongeveer de helft van het verschil in kerninflatie (exclusief energie en onverwerkte levensmiddelen) met de buurlanden, een derde is het gevolg van hogere prijzen voor verwerkte levensmiddelen en het resterende deel is het gevolg van prijsontwikkelingen van industriële goederen met uitzondering van energie. Volgens het Prijzenobservatorium was het grootste deel van het verschil in de prijzen van diensten tussen 2008 en 2016 toe te schrijven aan cafés en restaurants (die een groter gewicht hebben in de Belgische prijsindex), telecommunicatie en cultuur (Prijzenobservatorium, 2016) (grafiek 3.4.3).

Aangezien arbeid de belangrijkste input is voor diensten, zijn de loonkosten de bepalende factor voor de prijzen van diensten. In verscheidene dienstensectoren zijn loonverschillen ontstaan ten opzichte van het gemiddelde voor de drie buurlanden. Dit is met name het geval voor de afgeschermd, niet-verhandelbare dienstensectoren, waar de productiviteitsgroei niet

altijd gelijke tred kan houden met de nominale lonen (zie verder), zoals de informatie- en communicatiesector, cafés, restaurants en logies, detailhandel en transportsector (Europese Commissie, Prijzenobservatorium). De aangehouden loonmatiging van de voorbije jaren lijkt niet te hebben geleid tot prijsaanpassingen in deze sectoren, hetgeen wijst op een neerwaartse prijsstarheid.

Deze prijsstarheid kan worden verklaard door de minder intensieve concurrentie op de dienstenmarkten. Indicatoren die kunnen worden gebruikt als een vervangende maatstaf voor concurrentie zijn onder meer marges (een vervangende maatstaf voor winst), het jaarlijkse percentage van ondernemingen dat de markt verlaat (de som van de ondernemingen die worden opgericht en stopgezet als percentage van het totale aantal actieve ondernemingen), marktconcentratie en regulering, bv. ondernemerschap en administratieve belemmeringen (zie afdeling 3.4.3). Verscheidene belangrijke dienstenmarkten vertonen een hoge mate van concentratie, hetgeen de marktdynamiek zou kunnen belemmeren. Er zijn bijvoorbeeld

slechts een beperkt aantal grote spelers actief op de telecommunicatiemarkt in België. De lage marges zouden ook een effect kunnen hebben in sommige subsectoren; in restaurants en cafés hebben oplopende kosten als gevolg van de regularisatie van arbeidskrachten en de stijging van de voedselprijzen in combinatie met lage marges in 2016 geresulteerd in hogere prijzen. Hoge minimumlonen hebben deze dynamiek versterkt.

Prijzen van gereguleerde diensten worden ook beïnvloed door administratieve beslissingen.

Aangezien gereguleerde diensten 28% van alle diensten in de prijzenkorf ⁽³⁸⁾ voor hun rekening nemen, kan het effect ervan op de totale inflatie aanzienlijk zijn. De Vlaamse overheid heeft bijvoorbeeld in 2015 het studiegeld voor het hoger onderwijs verhoogd, hetgeen heeft geresulteerd in een algemene stijging van de dienstenprijzen met een geraamde 0,4 procentpunt en van de totale inflatie met ongeveer 0,2 procentpunt (Prijzenobservatorium, 2016). Andere gereguleerde diensten die sedert 2015 hebben bijgedragen tot een stijging van de diensteninflatie zijn onder meer rioleringen, medische dienstverlening en ziekenhuiszorg. Een extra factor ter verklaring van de hogere prijzen in de dienstenmarkt, zou kunnen zijn dat sommige diensten in België, zoals notarisdiensten, openbaar vervoer, onderwijs en verzekeringen gekoppeld zijn aan de index - zij het met enige vertraging. Huurverhogingen worden eveneens gereguleerd, maar hebben niet bijgedragen tot het inflatieverschil.

Wat betreft verwerkte levensmiddelen en de detailhandel, kunnen verschillende factoren een verklaring bieden voor het prijsverschil met de buurlanden. Hierbij gaat het onder meer over ongunstige marktomstandigheden met betrekking tot de onderhandelingspositie, de vaardigheden en commerciële strategie van de marktdeelnemers, de loon- en exploitatiekosten, de bedrijfsstrategieën van de distributeur en de consumentenvoorkeuren (zie bv. FOD 2012, Federaal Planbureau 2012). Vestigingsvoorwaarden en operationele voorwaarden voor detailhandelszaken zouden ook een invloed kunnen hebben op de marktwerking en indirect de prijs van (warenhuis)producten kunnen beïnvloeden. Sommige van de factoren waaraan de minder gunstige loonkosten in de Belgische

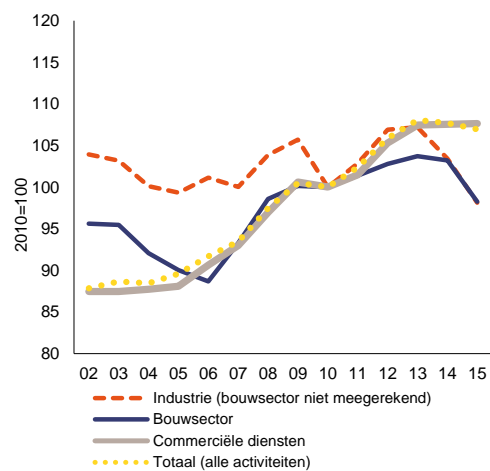
detailhandel te wijten zijn, zijn onder meer: de samenstelling van het personeelsbestand (in België vaak oudere werknemers in voltijds dienstverband), de starheid van de arbeidsmarkt, de fiscale druk en de automatische loonindexering (Centrale Raad voor het Bedrijfsleven 2010, Cornille & Langohr, 2011; FOD, 2010). Deze factoren kunnen weliswaar een verklaring bieden voor de verschillen in prijsniveaus, maar niet voor de hogere prijsgroei, die daarentegen gerelateerd kan zijn aan ontoereikende concurrentie (zie afdeling 3.4.3.).

Loonkostenconcurrentievermogen

Als gevolg van dynamische loonsverhogingen werd het Belgische relatieve loonkostenconcurrentievermogen gedurende bijna een decennium tot 2014 gestaag uitgehold.

Terwijl het loonniveau al zeer hoog lag, overschreden de nominale loonstijgingen in de periode 2004 - 2013 stelselmatig de gemiddelde verhogingen in de buurlanden. Tegelijkertijd bleven de productiviteitsstijgingen achter, waarbij de productiviteit ook al op een hoog niveau lag, in het bijzonder in de periode 2010-2014. Als gevolg hiervan is het totale verschil in nominale loonkosten per eenheid product tussen België en zijn drie grootste buurlanden opgelopen tot 7% in 2013. Daarna is het verschil als gevolg van het loonmatigingsbeleid beginnen af te nemen (grafiek 3.4.1 en 3.4.4).

Grafiek 3.4.4: Loonkosten per eenheid product per sector

Bron: Eurostat

Om het afnemende kostenconcurrentievermogen aan te pakken, heeft de federale regering met succes een

⁽³⁸⁾ Dit is vergelijkbaar met het gemiddelde gewicht in de buurlanden, dat evenwel onderling verschilt: 34% voor Nederland, 25% voor Duitsland en 17% voor Frankrijk.

loonmatigingsbeleid gevoerd. Dat er onverwijd maatregelen moesten worden genomen, bleek met name uit de sterke stijging van de nominale loonkosten ten opzichte van de buurlanden in 2009-2010. Sedertdien zijn de autoriteiten tussenbeide gekomen in het loonvormingsproces om de loongroei te vertragen, waarbij zij in de periode 2011-2016 lagere marges voor reële loongroei hebben vastgesteld. Om de sinds 1996 opgelopen nominale loonkloof met de buurlanden weg te werken, heeft de regering ook in zowel de particuliere als de overheidssector een tijdelijke opschorting van de indexering van de lonen ingesteld⁽³⁹⁾ en worden de socialezekerheidsbijdragen van de werkgevers in het kader van de lopende belastinghervorming geleidelijk verlaagd.

Sinds begin 2014 hebben de genomen maatregelen geresulteerd in een ombuiging van de ongunstige tendensen op het vlak van de loonkosten per eenheid product ten aanzien van de buurlanden. Niet alleen stegen de uurloenen in het Belgische bedrijfsleven minder snel dan in de drie belangrijkste buurlanden⁽⁴⁰⁾, ook de productiviteit wijzigde in gunstige zin. Bijgevolg zijn de loonkosten per eenheid product in 2014 en 2015 gedaald, waardoor een gedeelte van de loonkostenkloof met de buurlanden is weggewerkt (grafiek 3.4.4) Naar verwachting zullen de loonkosten per eenheid product in 2017-2018 in een gematigder tempo toenemen dan in het verleden het geval was.

Om te voorkomen dat de problemen uit het verleden zich in de toekomst opnieuw zouden voordoen, heeft de huidige federale regering bovendien het bestaande loononderhandelingskader aangescherpt. Loononderhandelingen in België worden geregeld door de wet tot bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen van 26 juli 1996.⁽⁴¹⁾

⁽³⁹⁾ De tijdelijke opschorting van de loonindexeringsclausules in collectieve arbeidsovereenkomsten kwam tot stand door de "afgevlakte gezondheidsindex" te blokkeren in de periode van maart 2015 tot april 2016, waardoor de lonen daadwerkelijk met 2% zijn gedaald.

⁽⁴⁰⁾ Volgens het secretariaat van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven is de kloof op het stuk van loonkosten per uur verkleind van 4,1% in 2013 tot 2,9% in 2014, tot 1,5% in 2015 en vervolgens tot -0,3% in 2016.

⁽⁴¹⁾ De wet voorziet in een kader voor tweejaarlijkse loononderhandelingen tussen de organisaties van de sociale partners die zijn vertegenwoordigd in de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven, waarbij zij verplicht zijn bij het overleg over potentiële loonsverhogingen op nationaal,

Zoals hierboven is uiteengezet, heeft deze regeling niet kunnen voorkomen dat er een toenemende loonkostenhandicap is ontstaan, aangezien is gebleken dat de voorspelde reële lonen in de buurlanden vaak werden overschat, terwijl de binnenlandse inflatie geregeld hoger lag dan geraamd (zie hoger). Daarnaast overschreed de loongroei in België geregeld de nominale maximumgrens die voortvloeide uit de loonnorm wegens ramingsfouten en/of effecten van de samenstelling van het personeelsbestand in sommige industrietakken. Om te beletten dat dergelijke overschrijdingen zich in de toekomst opnieuw voordoen, heeft de federale regering de wet van 1996 op verscheidene punten gewijzigd. Vanaf 2017 worden bij de berekening van loonnorm twee voorafgaande aanpassingen in acht genomen. De eerste aanpassing heeft tot doel te voorkomen dat zich op het vlak van loonkosten per uur opnieuw een loonhandicap vormt ten opzichte van de buurlanden in vergelijking met het referentiejaar 1996.⁽⁴²⁾ De tweede aanpassing voorziet in een extra veiligheidsmechanisme van ten minste 0,5% van de berekende marge voor reële loongroei. In tegenstelling tot het bestaande stelsel zou deze nieuwe methode voor het bepalen van de loonnorm ook verder gaan dan het louter wegwerken van de historisch opgebouwde nominale loonhandicap die België sinds 1996 is beginnen op te lopen en dus ook de loonkloof met de buurlanden in absolute termen dichtert. De nieuwe loonnorm voor 2017-2018 is vastgesteld op 1,1%, hetgeen een verdere vermindering van de absolute loonkloof ten opzichte van de referentielanden mogelijk moet maken.

De genomen maatregelen zullen sterk bijdragen tot het voorkomen van een nieuwe loonhandicap in de toekomst en tot het verbeteren van het relatieve kostenconcurrentievermogen van België ten

sectoraal en bedrijfsniveau rekening te houden met het internationale economische klimaat. De wet vereist dat de sociale partners op nationaal niveau bij het vaststellen van de tweejaarlijkse loonnorm - dit is de maximale marge voor reële loonsverhogingen die gelden voor de gehele particuliere sector - rekening houden met de verwachte reële loonontwikkeling in de drie buurlanden, alsook met de geraamde binnenlandse inflatie.

⁽⁴²⁾ Het jaar 1996 is vastgesteld als referentiejaar door de wet die in hetzelfde jaar is aangenomen. De sinds dat jaar opgebouwde loonhandicap bedroeg bijna 5% in 2012. Als gevolg van de loonmatigingsmaatregelen van deze en de vorige federale regeringen, is de loonhandicap geleidelijk afgenomen om in 2016 negatief te worden met een percentage van -0,3%.

aanzien van de belangrijkste handelspartners in de eurozone. Gezien de meer conservatieve basisprognoses en de ingebouwde voorafgaande aanpassingen bij de berekening van de loonnorm zal de marge voor onderhandelde reële loonsverhogingen in de komende jaren wellicht bijzonder klein blijven. Dit zou moeten resulteren in een gestage en aanhoudende vermindering van de nominale loonhandicap ten aanzien van buurlanden. De hervorming van het loononderhandelingskader voorziet ook in meer waarborgen om ervoor te zorgen dat de regeringsmaatregelen om de indirecte loonkosten te verminderen, het kostenconcurrentievermogen daadwerkelijk bevorderen, aangezien bepaald is dat bij de berekening van de marge voor reële loonsverhogingen alle in het kader van de taxshift tussen 2016 en 2020 doorgevoerde verminderingen van de werkgeversbijdragen, niet volledig in aanmerking worden genomen. Deze verminderingen moeten daarentegen worden ingezet om de nominale loonkostenhandicap met de buurlanden verder weg te werken.⁽⁴³⁾ Daarnaast wordt in het hervormde kader de rol van de regering belangrijker om te beletten dat het kostenconcurrentievermogen zich op een nadelige wijze gaat ontwikkelen als gevolg van buitensporige inflatie. Het is aan de regering om corrigerende maatregelen te nemen indien onderhandelde loonindexeringsovereenkomsten of loonschaalverhogingen op sectoraal of bedrijfsniveau resulteren in nominale loonhandicaps die niet binnen een termijn van twee jaar kunnen worden gecorrigeerd. Hoewel in het kader geen formeel verband wordt gelegd tussen loon- en productiviteitsontwikkeling, voorziet het wel in een nauwlettende opvolging van de productiviteitsontwikkeling alsook van de bepalende factoren voor het niet-kostenconcurrentievermogen door de organisaties van de sociale partners die vertegenwoordigd zijn in de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven.

Productiviteit

Hoewel de Belgische economie nog steeds tot de meeste productieve economieën in de eurozone behoort, waren de recente productiviteitsstijgingen gematigd, met name in de dienstensector. Hoewel een tragere stijging van de arbeidsproductiviteit in de dienstensector

niet ongevoel is, is deze ongunstige ontwikkeling meer uitgesproken in België dan in de buurlanden. Dit kan ten dele worden verklaard door de herallocatie van arbeidsfactoren naar sectoren met relatief lagere productiviteitsniveaus en een tragere productiviteitsgroei. Met name in de niet-verhandelbare niet-marktdiensten, zoals vastgoedactiviteiten en onderwijs, gezondheidszorg en overheidsdiensten was de productiviteitsgroei in België in de voorbije 10 jaar zeer traag. Deze trend wordt gedeeltelijk verklaard door de snelle toename sinds 2004 van de diensten voor huishoudelijke hulp die gekenmerkt zijn door een lage productiviteit. Dit is het gevolg van het streven van de regering om de informele economische activiteit terug te dringen en laaggekwalificeerd werk te stimuleren via een systeem van gesubsidieerde dienstencheques voor huishoudelijke hulp.⁽⁴⁴⁾ Daarnaast behoort de productiviteitsgroei van de ICT-diensten volgens de recentste beschikbare gegevens (grafiek 3.4.5) tot de laagste in de EU. De enige dienstensector in België met een gunstigere productiviteitsgroei dan in de buurlanden is de sector van de financiële en verzekeringsdiensten, overigens ook een van de grootste verhandelbare-dienstensectoren. Indien de lonen sneller stijgen dan de productiviteit (dit wil zeggen dat de nominale loonkosten per eenheid product stijgen), kunnen de prijsniveaus stijgen als de ondernemingen de hogere loonkosten doorrekenen - die het leeuwendeel vormen van hun totale productiekosten - in hun product- en dienstprijzen (zie hoger).

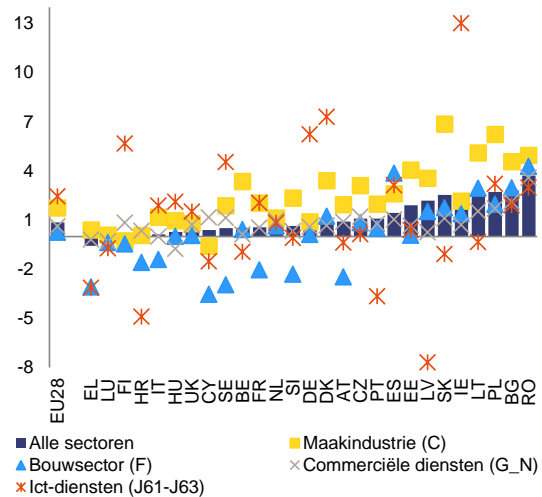
Binnen de brede groep van de maakindustrie doen er zich tussen de afzonderlijke sectoren aanzienlijke verschillen voor op het vlak van de ontwikkeling van de productiviteitsgroei. De meest productieve ondernemingen zijn toonaangevende mondiaal opererende ondernemingen. Deze zogenaamde "global frontier firms" zijn niet zo hard getroffen door de vertraging van de productiviteitsgroei. Zij geven blijk van een meer robuuste productiviteitsgroei dan andere ondernemingen. Er is een zeer sterke productiviteitsgroei in de voedingsnijverheid en sector van de basismetalen, waarbij België toonaangevend is in de voedingsmiddelenindustrie,

⁽⁴³⁾ Aanvullende indirecte verminderingen van de loonkosten die tot stand komen na of bovenop de reeds doorgevoerde verminderingen moeten 50% uitmaken van de wegwerking van de resterende nominale loonhandicap.

⁽⁴⁴⁾ Na het opzetten van de regeling in 2004 is het aantal werknemers in het stelsel van de dienstencheques gedurende 9 jaar snel toegenomen. Op het hoogtepunt in 2012 waren ongeveer 151 000 personen werkzaam in de sector, hetgeen neerkwam op ongeveer 4% van de totale werkgelegenheid in België (Idea Consult, 2014; Marx & Vandellannoote, 2014).

die 15% van de bruto toegevoegde waarde van de verwerkende industrie voor haar rekening neemt. Tegelijkertijd was de productiviteitsgroei minder goed in twee andere toonaangevende bedrijfssectoren: de farmaceutische industrie en de chemiesector. Dit is deels toe te schrijven aan het reeds hoge productiviteitsniveau in deze sectoren en zonder de innovatieaspecten in overweging te nemen, getuigt het van de beperkingen en risico's die een grotendeels op diepte-investeringen gebaseerde strategie met zich brengt. Gezien hun omvang in de verwerkende industrie, waarbij zij goed zijn voor bijna 28% van de toegevoegde waarde en 55% van de O&O-uitgaven van het bedrijfsleven in de maakindustrie, is het essentieel dat de productiviteitsgroei in deze beide sectoren wordt hersteld. Daarnaast kampt België met een lage groei van de arbeidsproductiviteit in sommige sectoren van de maakindustrie, die de sterkste groeipercentages in de EU hebben, zoals de sectoren voor de vervaardiging van auto's, computers, elektronica en optische producten.

Grafiek 3.4.5: Arbeidsproductiviteit in EU-28 (2006-2015) — gemiddelde jaarlijkse procentuele wijziging

Noot: Arbeidsproductiviteit wordt gedefinieerd als de verhouding tussen de toegevoegde waarde in constante prijzen en de arbeidsinput, uitgedrukt in het aantal door werknemers (met inbegrip van zelfstandigen) gepresteerde uren of, indien deze data niet beschikbaar zijn, in de totale werkgelegenheid in personen. Primaire gegevens over toegevoegde waarde en arbeidsinput - zowel in gepresteerde uren als totale werkgelegenheid - zijn bij Eurostat opgevraagd voor de totale EU-28 en de lidstaten afzonderlijk (gegevens over "bruto toegevoegde waarde", in constante prijzen (kettlingindexcijfers volumes) en voor de gegevens arbeidsinput uitgedrukt in "gepresteerde uren" of "personen"). 2006-2014 gemiddelde voor alle industrietakken in CZ en IE, 'C', 'G_N' en 'J61_J63' in EU28, 'J61_J63' in CY, DE, ES, FR, LT, LV, PL, PT, RO, SE; 2008-2014 gemiddelde in HR; 2009-2010 wijziging niet meegerekend in HU wegens wijziging in de methodiek; geen beschikbare data voor MT.
Bron: Eurostat

De recente afzwakking van de totale groei van de arbeidsproductiviteit wijst op een aantal belangrijke problemen. Ten eerste beperkt de reeds sterke kapitaalintensiteit in verschillende sectoren de ruimte voor toekomstige productiviteitswinsten door middel van extra diepte-investeringen, behalve door radicale doorbraken op het vlak van organisatie of e. Op dit vlak lijkt de maakindustrie en in mindere mate de dienstensector minder te hebben geprofiteerd van de door de ICT bewerkstelligde groeihervattingen dan in de meeste buurlanden het geval was (Federaal Planbureau, 2015). Dit zou het groeipotentieel belemmerd kunnen hebben. Algemener gesteld blijven investeringen in onderzoek en kennisgedreven kapitaalaccumulatie grotendeels beperkt tot een handvol sectoren. Een betere verspreiding van de innovatie tussen de bedrijfssectoren zou kunnen bijdragen tot een opwaardering van de producten- en dienstenmix waarmee België concurreert op de wereldmarkten

(zie afdeling 3.4.2). Ten tweede wordt toekomstige productiviteitsgroei in talrijke sectoren vaak gefnuikt door een vaardigheidskloof en een tekort aan arbeidskrachten in bepaalde beroepen. In het kader van snelle technologische veranderingen sinds het begin van deze eeuw is de arbeidsvraag in België snel verschoven naar hooggeschoolde beroepsprofielen (bijna +25% tussen 2000 en 2010) (Maselli, 2012) en werd laaggeschoold werk gehandhaafd, grotendeels ten koste van betrekkingen van werknemers met een middelhoge opleiding (De Mulder & Duprez, 2015). Het arbeidsaanbod heeft zich hierop niet zo snel afgestemd. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het lage aandeel van afgestudeerden met een universitair diploma in exacte wetenschappen, technologie en techniek, en wiskunde (zie afdeling 3.3).

Een efficiëntere toewijzing van middelen, in het bijzonder ten aanzien van de marktdiensten, zou kunnen resulteren in aanzienlijke productiviteitswinsten (Europese Commissie 2015a; Europese Commissie, 2016e). De allocatieve efficiëntie-index maakt gebruik van informatie over werkgelegenheid en de verspreiding van toegevoegde waarde binnen de groottecategorieën van ondernemingen. De index geeft de mate aan waarin productiefactoren voor hun meest productieve toepassingen worden ingezet. Allocatieve inefficiëntie is toegenomen in de vrije beroepen en wetenschappelijke en technische diensten⁽⁴⁵⁾ en ICT-diensten, alsook in de sector voor vervoer en opslag (Europese Commissie, 2015a). Hieruit blijkt dat reguleringsbeperkingen en een gebrek aan marktdynamiek een hinderpaal vormen voor verdere efficiëntieverhogingen en dat het wegnemen van belemmeringen voor innovatie en ondernemerschap en het verbeteren van het algemene ondernemings- en investeringsklimaat positief zouden kunnen bijdragen tot de algemene groeivermogen van de Belgische economie.

Ten slotte wordt de volledige aanpassing van de lonen aan de uiteenlopende productiviteit tussen bedrijven binnen dezelfde sector bemoeilijkt door de wijdverbreide praktijk van loonindexering. Automatische indexering maakt

reële lonen meer rigide en belemmert derhalve aanpassingen op de arbeidsmarkt, waardoor het risico op een verkeerde inzet van arbeid toeneemt, met hoge lonen (en lage werkgelegenheid en toegevoegde waarde) in ondernemingen met een lage productiviteit. Hoewel onder specifieke voorwaarden op bedrijfsniveau kan worden afgeweken van de sectorale overeenkomsten (opt-outs), worden deze opt-outs zelden gebruikt.

3.4.2. NIET-KOSTENCONCURRENTIEVERMOGEN

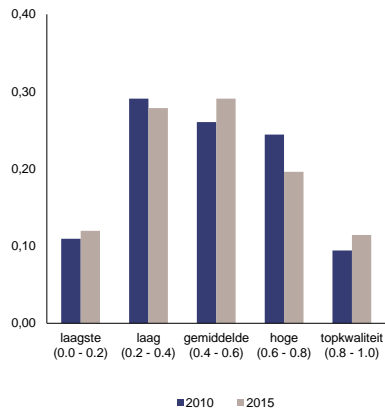
Opwaardering van het productaanbod, uitbreiding van de accumulatie van op kennis gebaseerd kapitaal binnen een breder spectrum van de economie en verbetering van de marktwerking zullen cruciaal zijn voor het waarborgen van de potentiële groei op de lange termijn. Om dit te kunnen realiseren, moet rekening worden gehouden met uiteenlopende voorwaarden, die verband houden met innovatie- en technologie-onderwerpen, de oprichting en groei van bedrijven, product- en procesontwikkeling, de deelname aan handel en factoren die een gunstig ondernemingsklimaat in de hand werken. Deze verschillende factoren die bepalend zijn voor het niet-kostenconcurrentievermogen, komen hierna uitvoeriger aan de orde.

Kwaliteit van de uitvoer

België voert voornamelijk en in toenemende mate producten van een gemiddelde kwaliteit uit. Wat betreft de gemiddelde productkwaliteit, blijkt doorgaans dat vergelijkbare landen beter presteren, hetgeen ook geldt voor de meeste EU-15 landen: Duitsland en Nederland situeren zich in het middensegment en de Franse uitvoer is eerder aan het bovenste uiteinde van het kwaliteitsspectrum geconcentreerd. Grafiek 3.4.6 toont het aandeel van de waarde van de Belgische uitvoer in elk kwaliteitssegment in 2010 en 2015. Hieruit blijkt dat het aandeel van de segmenten "laagste", "gemiddelde" en "top" kwaliteit tussen 2010 en 2015 is toegenomen. Het aandeel van het segment "hoge kwaliteit" is evenwel gedaald. Niettemin blijft België achter bij zijn buurlanden wat betreft de uitvoer van het aantal verschillende producten van topkwaliteit (grafiek 3.4.7).

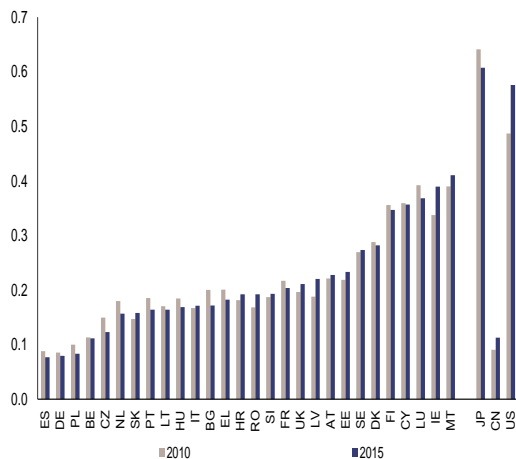
⁽⁴⁵⁾ Deze categorie omvat: wetenschappelijk onderzoek en ontwikkeling; rechtskundige en boekhoudkundige dienstverlening; architectuur en engineering; technische testen en toetsen; hoofdkantoren; managementadviesbureaus; reclamewezen en marktonderzoek; veterinaire diensten; en andere vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten.

Grafiek 3.4.6: Aandeel van de exportwaarde per kwaliteitsranking, België

Bron: COMEXT (Eurostat) en ORBIS

Grafiek 3.4.7: Aandeel van het aantal verschillende uitgevoerde producten van topkwaliteit, EU-28 landen plus Japan, V.S. en China

Bron: COMEXT (Eurostat) en ORBIS

Een algemene opwaardering van het productaanbod of de productmix zou het mogelijk maken de hoge loonkosten te compenseren en zou bevorderlijk zijn voor toekomstige exportgroei. De

productspecialisatie van België in productsegmenten van gemiddelde kwaliteit lijkt niet te stroken met de hoge Belgische loonkosten. Dit geldt in het bijzonder voor de maakindustrie die is blootgesteld aan een hevige mondiale concurrentie en wordt geconfronteerd met een daling in relatieve prijzen: rubber en plastic producten, vervoersmaterieel en in mindere mate textiel, de metaalindustrie, de chemische sector, hout-, papier-, grafische industrie en elektrische uitrusting. De producenten kunnen de hogere

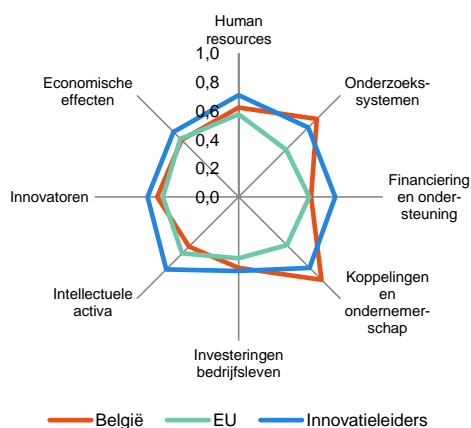
inputkosten niet gemakkelijk doorrekenen in de prijs van hun producten, waarvan de meeste gestandaardiseerd zijn, gemakkelijk gekopieerd kunnen worden en overvloedig voorhanden zijn. De prijselasticiteit van de vraag naar deze producten is ook zeer hoog, aangezien zij gemakkelijk te vervangen zijn. Voorts verliep de ontwikkeling van de toegevoegde waarde in deze bedrijfssectoren ook veel minder gunstig dan in de buurlanden het geval was.

Innovatiecapaciteit

België is een sterke innovator met prestaties boven het EU-gemiddelde, hoewel de innovatiecapaciteit in 2015 licht is gedaald en onder het niveau van de innovatieleiders in de EU blijft (grafiek 3.4.8).⁽⁴⁶⁾ Deze goede prestatie kan worden verklaard door de openheid en de kwaliteit van de Belgische wetenschappelijke basis, hetgeen tot uiting komt in de sterke samenwerking tussen de publieke en de private sector, het hoge percentage publieke O&O dat door het bedrijfsleven wordt gefinancierd en de aantrekkelijkheid van de Belgische universiteiten voor buitenlandse promovendi. De hoge kwaliteit van de wetenschappelijke basis volstaat op zich evenwel niet om op het vlak van innovatie resultaten te boeken. Het aandeel van snelgroeiende innovatieve ondernemingen in de totale economie blijft laag (0,10% ten opzichte van een EU-28-gemiddelde van 0,16%), in het bijzonder in vergelijking met de innovatieleiders in de EU (met een gemiddelde van 0,24%) (Costa e.a., 2016).

⁽⁴⁶⁾ Zweden, Denemarken, Finland, Duitsland en Nederland werden in het Europees Innovatiescorebord 2015 (Europese Commissie, 2016) aangemerkt als "innovatieleiders".

Grafiek 3.4.8: Europees innovatiescorebord - afstand ten opzichte van de innovatieleiders in de EU en het EU-gemiddelde

(1) Een score van 0 wijst op de slechtste prestatie van alle landen in de steekproef, terwijl 1 wijst op toonaangevende goede praktijken.

Bron: Europees innovatiescorebord (2016)

Regionale innovatiestrategieën, in combinatie met fiscale prikkels op federaal niveau, hebben tot doel het innovatiegedreven concurrentievermogen van ondernemingen te bevorderen. Naar aanleiding van de bevindingen in algemene evaluaties is de initiële focus op wetenschap/technologie van de regionale ontwikkelingsstrategieën uitgebreid tot een bredere visie op innovatie. In het kader van hun inspanningen om onderzoeks- en innovatiesteun te stroomlijnen en te vereenvoudigen, hebben Wallonië en Vlaanderen onlangs de hiervoor in hun regio bevoegde agentschappen gefuseerd.⁽⁴⁷⁾ Er is een sterkere focus op het stimuleren van innovatie in kmo's en starters.⁽⁴⁸⁾ Recentelijk heeft de federale regering ook ernaar gestreefd de beschikbaarheid van aandelenfinanciering te verhogen, met de invoering van een tax shelter voor investeringen in starters. De federale fiscale ondersteuning voor de O&O-uitgaven van het

⁽⁴⁷⁾ Met ingang van januari 2016 zijn in Vlaanderen het Agentschap Ondernemen Vlaanderen (OA) en het Agentschap voor Innovatie door Wetenschap en Technologie (IWT) gefuseerd in het Agentschap Innoveren en Ondernemen (VLAIO). In Wallonië zijn in maart 2015 het *Agence de stimulation technologique* en het *Agence de stimulation économique* gefuseerd in het *Agence pour l'entreprise et l'innovation* (AEI).

⁽⁴⁸⁾ Met name de Waalse initiatieven in het kader van de Waalse "Small Business Act", "Creative Wallonia" en "Digital Wallonia", de "Small Business Act" en het gewestelijk innovatieplan in Brussel, het actieplan "Digital Belgium" op federaal niveau. In 2016 heeft de Vlaamse regering ook het door de VLAIO beheerde kmo-groisubsidie programma opgestart.

bedrijfsleven is ook toegenomen tot meer dan 1,2 miljard EUR, hetgeen neerkomt op meer dan twee derde van de totale overheidssteun voor O&O-uitgaven van het bedrijfsleven, in het bijzonder omdat vaker een beroep wordt gedaan op de gedeeltelijke vrijstelling van bedrijfsvoorheffing voor onderzoekers (OESO (2015b; nationaal hervormingsprogramma 2016 van België).

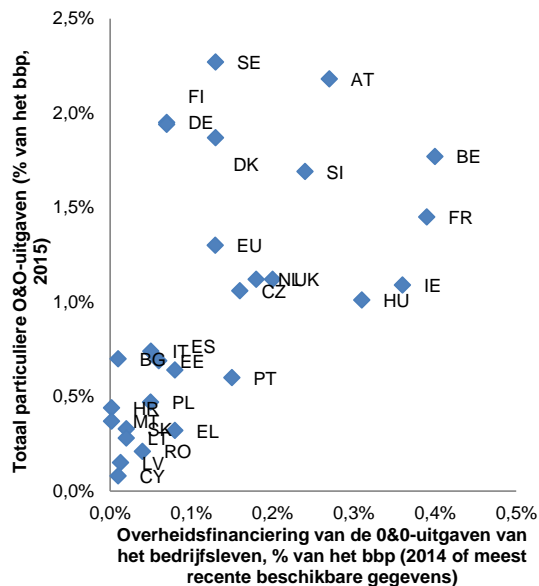
De totale O&O-intensiteit in België bedroeg 2,45% van het bbp in 2015, waardoor de kloof met zowel de Europa 2020-doelstelling (3% van het bbp) als het gemiddelde van de innovatieleiders (3,05%) kleiner is geworden. De publieke O&O-intensiteit⁽⁴⁹⁾ bedraagt evenwel 0,68% en blijft dus laag ten opzichte van het EU-gemiddelde en het percentage van de innovatieleiders⁽⁵⁰⁾, terwijl het bedrijfsleven de voornaamste en toenemende financieringsbron van O&O is gebleven, met uitgaven ten belope van 1,77% van het bbp in 2015 (Belgische Rekenhof, 2013 Dumont, M., 2012; Dumont, M., 2015).

Zorgen voor efficiënte en coherente overheidssteun voor onderzoek en innovatie blijft een uitdaging, in het bijzonder om snelgroeiende innovatieve ondernemingen te stimuleren (grafiek 3.4.9). Met 0,41% van het bbp is de totale overheidssteun voor particuliere O&O-uitgaven momenteel de hoogste in de OESO (OESO, 2016c). Als gevolg van de generieke aard van deze steun en de concentratie van O&O is meer dan 90% van deze fiscale steun evenwel bestemd voor grote ondernemingen, die vaak actief zijn in de hightechsectoren (Belgische Rekenhof, 2013; Dumont, M., 2012). Het ontbreken van een evaluatie van de potentiële overlappings tussen de talrijke ondersteuningsinstrumenten binnen de gewesten en gemeenschappen is een pijnpunt. De mogelijkheden voor meer efficiëntie, doeltreffendheid en samenhang bij de overheidssteun voor O&I in België zijn wellicht aanzienlijk.

⁽⁴⁹⁾ O&O-uitgaven als percentage van het bbp worden gebruikt als indicator van de relatieve mate waarin een economie investeert in de totstandkoming van nieuwe kennis.

⁽⁵⁰⁾ Zweden, Denemarken, Finland, Duitsland, Nederland, zie Europees Innovatiescorebord 2016.

Grafiek 3.4.9: Efficiëntie van overheidsfinanciering voor particulieren O&O-uitgaven

Bron: OESO

Voorts zou een bredere basis van ondernemingen die investeren in op kennis gebaseerd kapitaal⁽⁵¹⁾ kunnen bijdragen tot het bevorderen van innovatie en productiviteitsgroei. België heeft een relatief hoog percentage van op kennis gebaseerd kapitaal (OESO, 2015b), waarvan O&O meer dan de helft vormt. De meeste O&O-investeringen van het bedrijfsleven zijn evenwel geconcentreerd in enkele bedrijfstakken⁽⁵²⁾, waarin een beperkt aantal grote multinationale ondernemingen actief zijn.⁽⁵³⁾ Deze hoge concentratie van O&O-investeringen van het bedrijfsleven geeft aan dat

⁽⁵¹⁾ Volgens de OESO omvat op kennis gebaseerd kapitaal alle activa zonder fysieke vorm. Net zoals fysiek kapitaal genereert op kennis gebaseerd kapitaal evenwel baten die door ondernemingen ten minste in zekere mate voor een periode van langer dan een jaar kunnen worden behouden. Er worden gewoonlijk drie grote categorieën van immateriële activa gemeten: *computerised information* (wat software en gegevensbanken omvat), *innovative property* (O&O, ontwerp, exploratie van minerale reserves, financiële innovaties en originele artistieke producties) en *economic competencies* (reclame, marktonderzoek, eigen maatschappelijk kapitaal en opleiding).

⁽⁵²⁾ In het bijzonder: de farmaceutische sector (28,8% van de totale O&O-uitgaven van het bedrijfsleven in 2013), vervaardiging van informaticaproducten en van elektronische en optische producten (7,1%) en IT en informatiediensten (6,3%) (RIO landenverslag over België 2016 - publicatie wordt verwacht).

⁽⁵³⁾ Zo was ongeveer 30% van de O&O-uitgaven in de farmaceutische sector in 2014 voor rekening van een enkele grote multinational.

ook een aanzienlijk deel van het op kennis gebaseerd kapitaal sterk geconcentreerd is in een beperkt aantal ondernemingen, aangezien O&O-investeringen een van de belangrijkste activa van dit soort kapitaal zijn (Biatour and Kegels, 2015), en dat op het vlak van O&O toonaangevende ondernemingen doorgaans ook meer investeren in andere vormen van immateriële activa (in het bijzonder ICT en vaardigheden). Bovendien is de voorraad van op kennis gebaseerd kapitaal weliswaar aanzienlijk, maar komen de investeringen grotendeels tot stand in innoverende bedrijven met een hoge productiviteit, terwijl het in een groot aantal ondernemingen ontbreekt aan investeringen (OESO, 2015). In de toekomst kan deze daling resulteren in een terugval van de prestaties op het vlak van innovatie in bepaalde sectoren. De vertraging die zich heeft voorgedaan op het vlak van de groei van de totale factorproductiviteit, zou ook gedeeltelijk hieraan kunnen worden toegeschreven. Investerings in op kennis gebaseerd kapitaal zijn een belangrijke aanjager van productiviteit en groei, aangezien zij een steunpijler zijn voor innovaties en hun daaropvolgende uitvoering (Corrado *e.a.*, 2012, Corrado *e.a.*, 2013, en Andrews en Criscuolo, 2013).⁽⁵⁴⁾

Geschoolde arbeidskrachten om de technologie voor nieuwe ideeën en producten te ontwikkelen en gebruiken is ook essentieel om innovatie te stimuleren. Het relatief lage percentage van studenten en afgestudeerden in STEM-richtingen (wetenschap, technologie, engineering en wiskunde) zou een punt van zorg kunnen worden voor het toekomstige innovatievermogen. In vergelijking met andere landen blijkt dat het aantal afgestudeerden uit het tertiair onderwijs in STEM-richtingen (17,8% in 2014) in de voorbije jaren enigszins is toegenomen, maar nog steeds een van de laagste in Europa is. Dit is deels toe te schrijven aan het relatief lage percentage nieuwkomers.⁽⁵⁵⁾ Vlaamse studenten presteren relatief goed op het vlak van engineering en wetenschappen (Lambert, 2015). In de Franstalige gemeenschap behoort

⁽⁵⁴⁾ Investerings in immateriële activa, innovatieactiviteiten en productiviteit lijken allemaal intrinsiek met elkaar verbonden te zijn. Volgens ramingen is een vijfde tot een derde van de groei van de arbeidsproductiviteit toe te schrijven aan investeringen in op kennis gebaseerd kapitaal.

⁽⁵⁵⁾ In vergelijking met de gemiddelden in de EU-21 en OESO-landen, waren de Belgische inschrijvingspercentages 2012 voor nieuwkomers lager in wetenschappen (5% ten opzichte van 11% in de EU-21) en engineering (10% ten opzichte van 15% in de EU-21).

evenwel slechts 5% van de vijftienjarige scholieren tot de uitzonderlijk goed presterende leerlingen. De gemeenschappen en de gewesten nemen maatregelen om de STEM-richtingen aantrekkelijker te maken op de verschillende onderwijs- en opleidingsniveaus (EC, 2015b, 2016c). Uit de monitoring van het Vlaamse STEM-actieplan ⁽⁵⁶⁾ blijkt dat in het hoger onderwijs positieve resultaten worden geboekt, maar dat het actieplan in het secundair onderwijs gemengde resultaten heeft opgeleverd. Het percentage van de bevolking met gevorderde computervaardigheden (24%) ligt onder het EU-gemiddelde (29%) en ver onder het hoogste percentage dat bij de innovatieleiders is vastgesteld. ⁽⁵⁷⁾ Het tekort aan gekwalificeerde ICT-deskundigen zal naar verwachting oplopen van ongeveer 8 000 in 2012 tot 30 000 in 2020 (EC, 2016b).

Op het vlak van de kwaliteit van het rechtsstelsel zijn er ernstige problemen met betrekking tot de monitoringinstrumenten. In recente onderzoeksverslagen van de Groep van Staten tegen Corruptie (Greco) en de Hoge Raad wordt de aandacht gevestigd op een aantal tekortkomingen op het vlak van de betrouwbaarheid, vergelijkbaarheid en uniformiteit van gerechtelijke gegevens en over de toewijzing van rechtszaken. ⁽⁵⁸⁾ Voorts is er ruimte voor verbetering op het vlak van de bijscholing van rechters en de onlinepublicatie van rechterlijke uitspraken (EU-scorebord voor justitie 2017, verschijnt binnenkort). Met de hervormingen die zijn opgenomen in het lopende Justitieplan dat de regering in maart 2015 heeft aangekondigd, zouden enkele van deze pijnpunten kunnen worden aangepakt, zoals de inzet van ICT in de rechtbanken. De impact van dit Justitieplan dient evenwel nauwgezet opgevolgd te worden.

⁽⁵⁶⁾ STEM-actieplan and STEM-monitor 2016.

⁽⁵⁷⁾ Finland (46 %), Denemarken (39 %) en Duitsland (30 %).

⁽⁵⁸⁾ In het rapport van de Greco (2016) werd geconcludeerd dat "België aan geen enkele van de 15 aanbevelingen uit het verslag van de vierde evaluatieronde naar tevredenheid uitvoering of gevolg heeft gegeven."

3.4.3. MEDEDINGING OP DE PRODUCT- EN DIENSTENMARKTEN

Er zijn sterke aanwijzingen dat de werking van dienstensectoren een impact heeft op de volledige economie, niet alleen wegens hun loutere omvang, maar ook als gevolg van hun banden met andere economische sectoren.⁽⁵⁹⁾ Diensten worden gebruikt als input in het productieproces van downstream-ondernemingen, en dienstensectoren zijn op hun beurt een belangrijke afnemer van upstream-producenten. Goed werkende markten voor diensten zullen dus ook een positief effect hebben op de groeiprestaties van de rest van de economie. Het percentage toegevoegde waarde van diensten voorziet in een op output gebaseerde maatstaf voor het bepalen van hun economisch belang, het aandeel van diensten in de werkgelegenheid verstrekt verdere informatie over de inputzijde.

Wat België betreft, zijn de gemiddelde toegevoegde waarde en werkgelegenheidsgroei in de dienstenmarkt teruggelopen sinds de crisis van 2008, maar in tegenstelling tot vele andere landen, bleven zij positief. België heeft het hoogste percentage toegevoegde waarde in het bbp in de subsector van de zakelijke dienstverlening, hetgeen ook het geval is in Nederland en Frankrijk. Daarbij komt dat het percentage van de "prestatieverbeterende zakelijke dienstverlening"⁽⁶⁰⁾ in de bruto toegevoegde waarde in België tot de hoogste van de EU behoort. Er zijn zakelijke dienstverleners met aanzienlijk potentieel om hun productiviteit te verhogen.⁽⁶¹⁾ Rechtskundige en boekhoudkundige

diensten, met een aandeel van meer dan 7%, zijn bijzonder belangrijk in België. Daarna komt computerprogrammering met een aandeel van 2%. De sector van de vrije beroepen vertegenwoordigt ook het hoogste aandeel in de werkgelegenheid, boven het EU-gemiddelde. Hieruit blijkt dat deze sector arbeidsintensiever is.

Marktdiensten, en met name zakelijke dienstverlening, hebben ook uitgebreide toeleveringsconnecties (voorwaartse effecten)⁽⁶²⁾ met de rest van de economie en vormen het grootste deel van de diensten die zijn opgenomen in de uitgevoerde industrieproducten. Zakelijke dienstverlening, groothandel en financiële dienstverlening bevinden zich bovenaan de rangschikking van de essentiële inputs in de economie. De dienstverlenende sectoren bevinden zich ook bovenaan de rangschikking wanneer rekening wordt gehouden met de intermediaire inputs van fabrikanten. Aangezien een toenemend aantal diensten potentieel internationaal verhandelbaar is of indirect wordt verhandeld als onderdeel van de handel in goederen, kunnen hun loonkosten per eenheid product ook het externe concurrentievermogen direct beïnvloeden. Het aantal werknemers dat potentieel wordt blootgesteld aan de internationale handel in diensten kan daadwerkelijk groter zijn dan het desbetreffende aantal in de industrie.⁽⁶³⁾

dienstverlenende activiteiten op het vlak van informatie; activiteiten van architecten en ingenieurs, technische testen en toetsen; wetenschappelijk onderzoek en ontwikkeling; reclame en marktonderzoek; andere vrije beroepen, en wetenschappelijke en technische dienstverlenende activiteiten; en veterinaire diensten.

⁽⁵⁹⁾ De dienstensector speelt een steeds belangrijker rol in de mondiale economie en is van cruciaal belang voor de economische ontwikkeling van een land. Diensten vertegenwoordigen ongeveer twee derde van de bruto toegevoegde waarde en bijna drie kwart van de totale werkgelegenheid in de EU-28 in 2015.

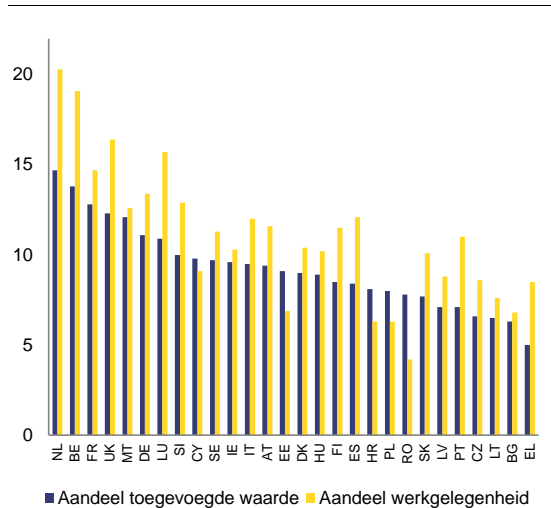
⁽⁶⁰⁾ Zakelijke dienstverlening is het dienstenaanbod voor bedrijven om hun activiteiten te ondersteunen. Hierbij gaat het om meer gestandaardiseerde zakelijke dienstverlening (zoals het verhuren van kantoorgebouwen, aanwervings- en arbeidsvoorzieningsdiensten, beveiliging en industriële reiniging) en kennisintensieve zakelijke dienstverlening (zoals adviesbureaus op het gebied van bedrijfsbeheer, rechtskundige en boekhoudkundige diensten, maar ook meer technische diensten zoals design, architecten- en ingenieursdiensten).

⁽⁶¹⁾ Met prestatieverbeterende zakelijke dienstverlening wordt bedoeld: computerprogrammering, consultancy en

⁽⁶²⁾ Uit voorwaartse effecten blijkt de rol van diensten als intermediaire inputs bij de productie van alle goederen en diensten in de economie. Dit omvat het aandeel van diensten als directe input in de productie van andere goederen en diensten en als indirecte input via andere industrietakken (het "terugkoppelingseffect"). Hoe groter het terugkoppelingseffect, hoe groter de efficiëntiewinsten die door goed werkende dienstensectoren worden gegenereerd.

⁽⁶³⁾ In België is de handel in diensten bijna verdubbeld in de afgelopen tien jaar.

Grafiek 3.4.10: **Aandeel toegevoegde waarde en aandeel werkgelegenheid - vrije beroepen, wetenschappelijke, technische, administratieve en ondersteunende dienstverlenende activiteiten**

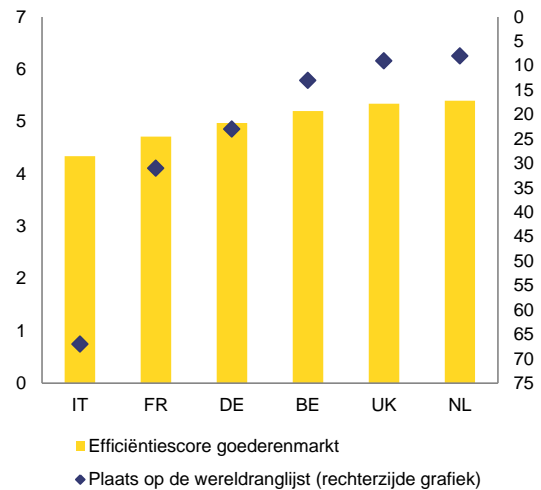
Bron: Eurostat

Het Belgische regelgevingskader voor productmarkten bevindt zich rond het OESO-gemiddelde⁽⁶⁴⁾ In het Global Competitiveness Report van het Wereld Economisch Forum staat België boven vergelijkbare landen op de 13de plaats op een wereldranglijst gerangschikt, met een efficiëntie-index voor de goederenmarkt van 5.2 (grafiek 3.4.10).⁽⁶⁵⁾ De gemiddelde OESO-score is het resultaat van bijzonder geringe handels- en investeringsbelemmeringen (de op één na laagste in de OESO, na Nederland) enerzijds en de relatief aanzienlijke belemmeringen voor het ondernemerschap en de sterke mate van overheidscontrole anderzijds.

⁽⁶⁴⁾ OESO-index voor de productmarktregulering

⁽⁶⁵⁾ Deze index geeft bijvoorbeeld het mededingingsniveau in de lokale markten, de mate van marktdominantie en de doeltreffendheid van het antimonopoliebeleid aan.

Grafiek 3.4.11: **Efficiëntie-indicator van de goederenmarkt, 2016**

1= zeer inefficiënt; 7= zeer efficiënt

Bron: Het Global Competitiveness Report 2016/2017 van het Wereld Economisch Forum.

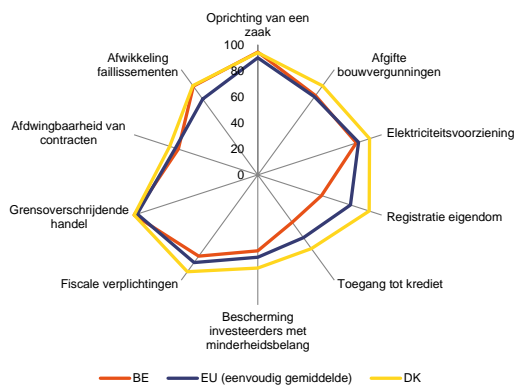
Ondernemingsklimaat en ondernemerschap

Bij het verbeteren van het ondernemingsklimaat is weinig vooruitgang geboekt. Op basis van de bevindingen van de Wereldbank blijft België laag scoren op het vlak van het gemak van het zakendoen.⁽⁶⁶⁾ Daarnaast heeft België - in tegenstelling tot andere landen die op dit punt relatief laag gerangschikt stonden - de voorbije jaren geen aanzienlijke vooruitgang geboekt. Het verschil met de best presterende landen in de wereld blijft voor een aantal indicatoren dan ook zeer aanzienlijk (grafiek 3.4.12). Hoewel er ondertussen maatregelen zijn genomen om dit pijnpunt aan te pakken, worden voor België een van de hoogste percentages inzake kosten en tijdsduur voor het overdragen van een eigendom onder de EU-lidstaten gerapporteerd. Ondanks gunstige financieringsvoorwaarden voor het bedrijfsleven presteert België ook onder het gemiddelde in de indicatoren van de Wereldbank op het vlak van de toegang tot krediet, aangezien de beschikbaarheid van kredietinformatie van particuliere kredietbureaus - en dus niet afkomstig van een openbaar register - beperkter is dan in de buurlanden. Doeltreffende kredietrapportage en

⁽⁶⁶⁾ België staat als 42ste gerangschikt in het rapport *Doing Business 2017* van de Wereldbank, terwijl het op de 43ste plaats stond in de vorige editie. Onder de lidstaten neemt België de 22ste plaats in (Wereldbank - *Doing Business* rapport, 2017)

beschikbaarheid van informatie resulteren in een betere toewijzing van nieuwe kredieten. De wetgeving op het vlak van zekerheden en faillissementen zou moeten worden aangepast om schuldeisers nog beter te beschermen en dus de toegang tot risicokapitaal te bevorderen.

Grafiek 3.4.12: **Gemak van het zakendoen (afstand ten opzichte van toonaangevende goede praktijken), 2017**

Een score van 0 wijst op de slechtste prestatie van alle landen in de steekproef, terwijl 100 wijst op grensverleggende goede praktijken.

Bron: Wereldbank, Doing Business rapport 2017.

Hoewel er nog steeds pijnpunten zijn, maakt België enige vorderingen op het vlak van ondernemerschap.

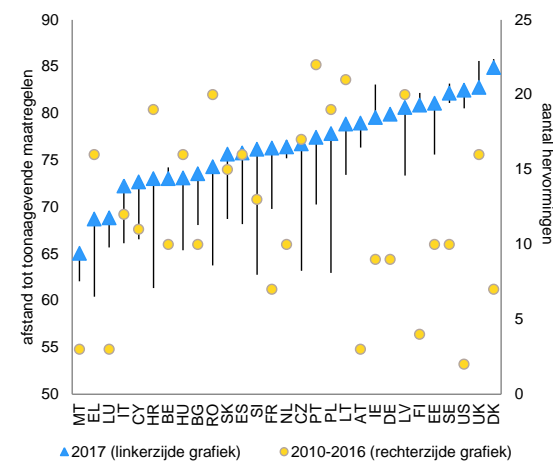
Hoewel recente beleidsinspanningen en talrijke initiatieven om het ondernemerschap te bevorderen, vruchten lijken af te werpen en resulteren in een kleine maar merkbare verandering⁽⁶⁷⁾, zijn de resultaten op het vlak van ondernemersgeest en het aantal nieuwe bedrijven nog voor verbetering vatbaar (grafiek 3.4.13). Startende ondernemingen worden nog steeds geconfronteerd met belemmeringen van regelgevende aard en fiscale hinderpalen, onder meer het feit dat de kosten voor de oprichting van een bedrijf in België nog steeds 60% hoger zijn dan het EU-gemiddelde; de kosten voor de overdracht van eigendom liggen driemaal zo hoog als het EU-gemiddelde en de overdracht duurt meer dan tweemaal zo lang. Op regionaal niveau⁽⁶⁸⁾ zijn verschillende nieuwe beleidsmaatregelen

⁽⁶⁷⁾ Dit blijkt bijvoorbeeld uit een stijging met 15% ten opzichte van vorig jaar van eerste ondernemingsactiviteiten in het algemeen en een stijging met 60% van het aantal nieuwe vrouwelijke ondernemers.

⁽⁶⁸⁾ Hierbij gaat het om: de "Small Business Act 2015-2019: Stratégie du Gouvernement wallon visant à stimuler la création et la croissance des PME" (*de strategie van de Waalse regering met het oog op de stimulering van de oprichting en groei van kmo's*), goedgekeurd in juni 2016;

en strategieën opgezet, maar het is nog niet bekend welke effecten zij zullen hebben. In 2016 heeft de federale regering in het kader van haar initiatief "Digital Belgium" een rechtskader vastgesteld voor de deeleconomie.⁽⁶⁹⁾

Grafiek 3.4.13: **Gemak van het zakendoen en aantal hervormingen, 2010-2016**

Afstand tot toonaangevende praktijken geeft de positie weer ten opzichte van de referentiewaarde van 100. In het verticale segment wordt de variatie voor de indicator tussen 2010 en 2016 weergegeven, met vermelding van het hoogste en laagste niveau dat in deze periode werd bereikt; de ruit geeft de waarde voor 2016 aan en de cirkel het aantal hervormingen dat in dezelfde periode is goedgekeurd.

Bron: Wereldbank, Doing Business database.

Sectorale regelgeving

Een groot gedeelte van de diensteneconomie, en met name de netwerksectoren, de vrije beroepen en tot op zekere hoogte de detailhandel blijven strikt gereguleerd. Het wegwerken van onnodige beperkingen en rigiditeiten is essentieel om de productiviteit te stimuleren. Mededingingsbeperkende regelgeving in de dienstensector kan aanleiding geven tot kosten voor de downstreamindustrieën die een beroep doen op de output van deze sector als intermediaire input in het productieproces en kan aldus inflatie in de hand werken (afdeling 3.4.1).

de Vlaamse strategie om meer en ambitieuzer ondernemerschap te stimuleren; en de in Brussel aangenomen Strategie 2025, waarin een Small Business Act is opgenomen.

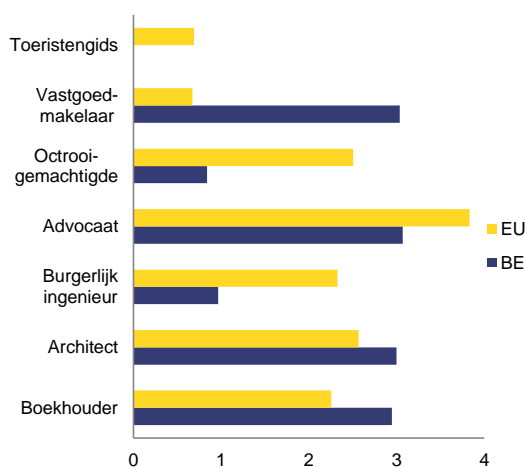
⁽⁶⁹⁾ Programmawet van 1 juli 2016, B.S., 4 juli 2016 (Ed. 2) en Memorie van toelichting van het ontwerp van programmawet van 2 juni 2016 (Kamer van Volksvertegenwoordigers, doc 54 1875/001.)

In sommige netwerksectoren is de overkoepelende regelgeving zeer uitgebreid ten opzichte van andere lidstaten (Égert & Wanner, 2016). Dit is voornamelijk het geval voor de elektriciteits-, gas- en watervoorziening; vervoer en opslag; en postdiensten en telecommunicatie. De hieruit voortvloeiende inefficiënties wegen niet alleen door op de kosten van levensonderhoud, maar beïnvloeden ook het concurrentievermogen van de exportindustrie die gebruik maakt van deze diensten als input.

In sommige vrije beroepen blijven er aanzienlijke belemmeringen van regelgevende aard. ⁽⁷⁰⁾ Een nieuwe door de Europese Commissie ⁽⁷¹⁾ ontwikkelde indicator geeft aan dat de mate van beperking geringer is dan het EU-gemiddelde voor octrooigemachtigden, burgerlijk ingenieurs, juristen en toeristengidsen, terwijl de beperkingen groter zijn voor vastgoedmakelaars, architecten en boekhouders (grafiek 3.4.14). Voorts is voor al deze beroepen (met uitzondering van de octrooigemachtigden, waarvoor geen cijfers beschikbaar zijn) het opzeggingspercentage (of het verloop) ⁽⁷²⁾ aanzienlijk lager dan het EU-gemiddelde. Dit lijkt te wijzen op een relatief beperkte dynamiek en mededinging in de sector van de vrije beroepen in België. In het door België ingediende nationale actieplan voor de wederzijdse evaluatie in de sector van de vrije beroepen worden zeer weinig veranderingen voorgesteld. Het afbouwen van deze belemmeringen zou kunnen zorgen voor een scherpere concurrentie doordat meer bedrijven toegang krijgen tot de

markt. Het zou ook kunnen leiden tot voordelen voor consumenten in de vorm van lagere prijzen, als gevolg van de lagere winstmarges. Uit recent onderzoek blijkt dat minder beperkingen in de dienstensector zou kunnen resulteren in een verhoging van de arbeidsproductiviteit (Van der Marel *e.a.*, 2016).

Grafiek 3.4.14: Restrictiviteitsindicator 2016, België en de EU

Noot: Een getalwaarde op een schaal van 0 tot 6 wordt toegekend voor elke beperking/variabele. Hoe hoger de score, hoe restrictiever volgens de beoordeling. Voor het beroep van burgerlijk ingenieur is de gemeten beperking de bescherming van de beroepstitel.

Bron: Diensten van de Europese Commissie

Verschillen tussen regio's met betrekking tot de regelgeving die van toepassing is op de deeleconomie, kunnen de ontwikkeling ervan belemmeren. De regelgeving voor de deeleconomie verschilt in België per gewest, gaande van een facilitering van nieuwe bedrijfsmodellen tot een zeer conservatieve aanpak. Deze versnippering en divergentie leiden tot ongelijkheden tussen dienstenverstrekkers. Wat logies betreft, hebben Vlaanderen en Wallonië een rechtskader vastgesteld om de ontwikkeling van de markt voor accommodaties voor kort verblijf in de deeleconomie te bevorderen. Daar staat tegenover dat het Brussels gewest onlangs een complex regelgevingskader inzake toeristische accommodatie heeft goedgekeurd, met verschillende voorwaarden voor markttoegang voor verschillende categorieën dienstenverstrekkers. Sommige van de vereisten lijken de ontwikkeling van kortetermijnverhuur van eerste verblijven in de weg te staan, aangezien zij soortgelijke voorwaarden opleggen als die

⁽⁷⁰⁾ Hierbij gaat het bijvoorbeeld onder meer over beroepen of commerciële activiteiten die alleen door een bepaalde beroepscategorie mogen worden uitgeoefend; vereisten inzake aandeelhouderschap en stemrecht; beperkingen op het combineren van bepaalde beroepen of commerciële activiteiten; verplicht lidmaatschap van een branche- of beroepsvereniging; vergunningstelsels; en specifieke vereisten op het vlak van beroepsaansprakelijkheidsverzekeringen.

⁽⁷¹⁾ De Europese Commissie heeft een nieuwe samengestelde restrictiviteitsindicator ontwikkeld van de meeste bestaande belemmeringen om toegang te krijgen tot de vrije beroepen en om vrije beroepen uit te oefenen. De indicator is gebaseerd op bij de lidstaten verzamelde gegevens, aangevuld door deskresearch. Deze nieuwe indicator vertoont talrijke gelijkenissen met de in 2015 gepubliceerde indicator van de Commissie van belemmeringen in de zakelijke dienstverlening, maar verschilt hiervan ook in bepaalde aspecten (SWD (2016) 436 final).

⁽⁷²⁾ Het opzeggingspercentage wordt berekend als de verhouding van de som van de nieuw opgerichte en stopgezette ondernemingen en het totale aantal ondernemingen in het jaar t. Voor de activiteiten van octrooigemachtigden zijn geen gegevens beschikbaar.

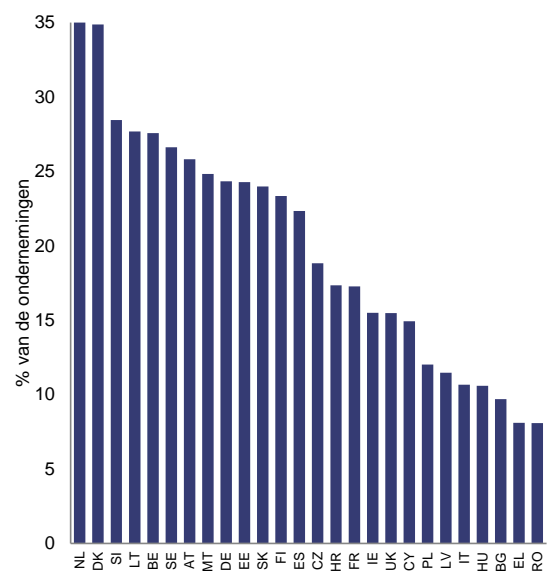
welke gelden voor professionele logiesverstrekkers. België heeft een maximum vastgesteld voor het inkomen dat verdiend kan worden met het verstrekken van diensten in de deeleconomie. Er geldt een verlaagd belastingtarief van 10% voor een brutojaarinkomsten onder een maximum van 5 000 EUR.

De stijgende detailhandelsprijzen kunnen wijzen op regelgevingsbarrières en een geringe mate van concurrentie. In 2016 was de inflatie in België hoger dan in de buurlanden voor zowel verwerkte als onverwerkte levensmiddelen. De prijsstijgingen van deze laatste categorie producten kan gedeeltelijk worden verklaard door hogere accijnzen op alcohol en tabak (Prijzenobservatorium, 2016). Ramingen voor de EU-27 wijzen op relatief hoge, maar afnemende marges ⁽⁷³⁾ in België in de detailhandel (Thum-Thyssen en Canton, 2015), waarbij in 2013 alleen in Luxemburg de marges hoger waren. Deze abnormale meeropbrengsten zouden verband kunnen houden met een afscherming van concurrentie. De marktwerking wordt ook beïnvloed door de regelgeving (bv. met betrekking tot de vestiging van de detailhandel en operationele beperkingen), die ook zou kunnen leiden tot hogere consumptieprijzen. Volgens de OESO-indicatoren over de productmarktregulering (OESO, 2017) is België de op een na (na Luxemburg) meest restrictieve lidstaat op het vlak van regelgeving voor de detailhandel. Voorts scoort België ook zeer hoog in de evaluatie van de Commissie inzake de restrictiviteit op het vlak van de vestiging van detailhandelszaken. De regionalisering van de bevoegdheden voor de vestiging van detailhandelszaken heeft de regelgeving enigszins vereenvoudigd, maar de inhoudelijke voorwaarden voor het verlenen van vergunningen in de nieuwe gewestelijke wetgeving laten veel ruimte voor interpretatie. De concrete implementatie van deze regels zal ook van belang zijn om te voorkomen dat er geen belemmeringen voor toetreding tot de markt worden opgeworpen.

De mogelijkheden van e-commerce zijn aanzienlijk en moeten verder worden benut. De ontwikkeling van nieuwe technologieën weegt op tegen het effect van belemmeringen voor marktintegratie in de dienstensector. Nu de verkoop langs meerdere kanalen toeneemt in de

detailhandel, vormt e-commerce een uitdaging voor traditionele vormen van detailhandel in verschillende sectoren, inclusief de subsector van de kruidenierszaken. In België ligt het aantal kmo's dat online verkoopt, boven het EU-gemiddelde. Dit blijkt uit een het hoger dan gemiddeld aandeel van de e-commerce in de detailhandelsomzet. Belgische detailhandelaars hebben sneller dan andere retailers in verscheidene lidstaten de kansen gegrepen die worden geboden door de digitale technologie en zijn intensieve gebruikers van digitale technologieën en processen (grafiek 3.4.15) Terwijl het percentage klanten dat online aankoopt iets onder het EU-gemiddelde ligt, doen Belgen meer dan andere EU-burgers online aankopen in webwinkels van andere lidstaten. Door de e-commerce verder te stimuleren en het ondernemingsklimaat en een regelgeving die positief staat ten opzichte van de ontwikkeling van e-commerce, te bevorderen zou België kunnen bijdragen tot meer keuze voor de consument. Door een recente wetwijziging is nachtwerk in de e-commerce mogelijk geworden.

Grafiek 3.4.15: **Ondernemingen met een hoge digitale intensiteit - Detailhandel, met uitzondering van motorvoertuigen en motorfietsen. (2015)**

Bron: Europese Commissie, Digitaal scorebord.

3.4.4. INVESTERINGEN

Het totale investeringspercentage in België is solide en is de afgelopen jaren resistent gebleken. Tussen 2000 en 2008 bedroeg het

⁽⁷³⁾ Het verschil tussen de prijs die voor goederen of diensten in rekening wordt gebracht en de kostprijs van deze goederen of diensten. Het is een bepaalde factor voor de meerwaarde voor gebruikers en producenten.

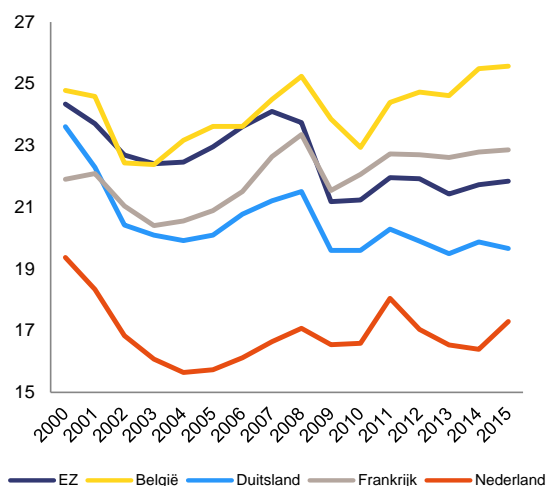
gemiddeld 22,1 % van het bbp. In 2015 was dit opgelopen tot 23 % en in 2016 en 2017 zal dit cijfer naar verwachting nog licht verbeteren.

De bedrijfsinvesteringen waren veerkrachtig en de niet-financiële vennootschappen bereikten tussen 2009 en 2015 een gemiddelde bruto-investeringsquote van 24,5 % (grafiek 3.4.16).⁽⁷⁴⁾ Hoewel investeringen in de particuliere sector nog steeds tegen algemene en sectorspecifieke belemmeringen aanbotsen⁽⁷⁵⁾, zijn de bedrijfsinvesteringen, met name in de bouw en andere investeringen (bv. O&O en software), anders dan in veel andere landen over het algemeen stabiel gebleven sinds de financiële crisis. De totale investeringen in O&O liggen boven het EU-gemiddelde (als percentage van het bbp), maar lopen achter ten opzichte van de best presterende geavanceerde landen. Sinds de jaren 2000 wordt steeds meer in diensten en minder in de verwerkende industrie geïnvesteerd, als gevolg van een algemene verschuiving richting diensten en een daling van het concurrentievermogen of van het effect van specialisatie in bepaalde categorieën producten die problemen hebben ondervonden.

⁽⁷⁴⁾ Tegenover een gemiddelde van 22,5 % voor Frankrijk, 19,8 % voor Nederland en 16,9 % voor Duitsland (Eurostat).

⁽⁷⁵⁾ Vak 1.1 in het landverslag van België van vorig jaar bevat een overzicht van de belangrijkste belemmeringen, onder meer hogere arbeids- en energiekosten, tekorten aan vaardigheden en wettelijke voorschriften.

Grafiek 3.4.16: **Bruto-investeringsquote van niet-financiële vennootschappen (2000-2015)**

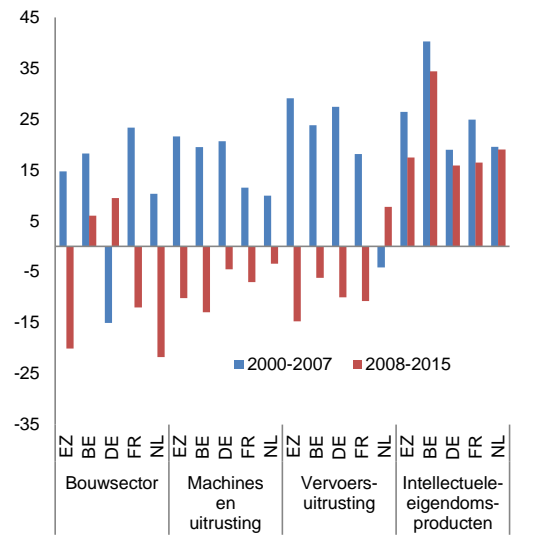

Bron: Eurostat

De bouwsector en intellectuele-eigendomsproducten zijn de veerkrachtigste sectoren sinds de crisis (grafiek 3.4.17). In vergelijking met andere landen van de eurozone heeft vooral de categorie "gebouwen met uitzondering van woningen" de investeringen omhoog geduwd. Wat investeringen in kennis betreft, zet België zwaar in op buitenlandse octrooien, hetgeen voor een deel de snelle toename van immateriële⁽⁷⁶⁾ investeringen als percentage van het bbp verklaart. De relatief omvangrijke sector van de zakelijke dienstverlening in België verklaart ook voor een deel het grote percentage immateriële activa (met inbegrip van geautomatiseerde informatie, wetenschappelijke en creatieve goederen en vaardigheden) en ICT. De minst veerkrachtige component sinds de crisis zijn investeringen in machines en apparatuur. Deze verminderden van gemiddeld 8,9 % van het bbp tussen 2000 en 2008 tot 7,5 % van het bbp tussen 2009 en 2015.

⁽⁷⁶⁾ Met inbegrip van vaste activa zoals O&O, exploratie van minerale reserves, software en databanken, oorspronkelijke werken op het gebied van literatuur en beeldende kunsten, enz.

Grafiek 3.4.17: **Bruto-investeringen in vaste activa per soort actief – evolutie 2000-2007 en 2008-2015 (% van kettingindexcijfers volume 2010)**

Bron: Eurostat

Ondanks het potentieel van overheidsinvesteringen om economische groei op de lange termijn aan te zwengelen⁽⁷⁷⁾, staan ze op een erg laag niveau volgens Europese normen, vooral in verhouding tot de totale overheidsuitgaven (grafiek 3.4.18). De gemiddelde netto-overheidsinvesteringen schommelen rond nul sinds de jaren negentig van vorige eeuw. Daardoor is het publieke kapitaal van België niet alleen bij de laagste in Europa, maar is ook de kwaliteit van de infrastructuur erop achteruitgegaan. Al te vaak werd gekozen voor investeringen in overheidsgebouwen ten koste van investeringen die toekomstige groei kunnen aanjagen. Gezien de zeer strakke budgettaire beperkingen voor alle bestuursniveaus kan alleen voldoende ruimte voor investeringen worden bewaard door openbare diensten en beleidsmaatregelen efficiënter te maken en de

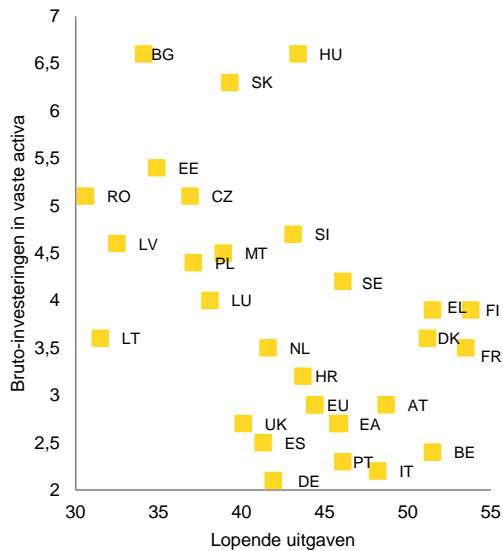
⁽⁷⁷⁾ Volgens een op 27 januari 2017 gepubliceerde simulatie van het Federaal Planbureau zou een verhoging van de overheidsinvesteringen van 2,5 % tot 2,9 % van het bbp (of 2 miljard EUR in 2017) het bbp tijdens het eerste jaar met 0,24 % doen stijgen dankzij een grotere vraag naar goederen en diensten. Na twintig jaar zou de extra groei oplopen tot 2,77 %. Het totale effect op de economie zou echter sterk afhangen van hoe deze investeringen worden gefinancierd en hoe de gevolgen voor de inflatie worden opgevangen.

snelle stijging van sommige overheidsuitgaven om te buigen.⁽⁷⁸⁾

De investeringsbehoeften zijn het meest urgent op het gebied van infrastructuur (onderwijs, energie, vervoer) en in mindere mate in andere netwerksectoren (digitalisering). Deze sectoren zijn van cruciaal belang voor de verdieping van de interne markt, de transitie naar een koolstofarme samenleving en de digitalisering van onze economieën. Energie- en vervoersinfrastructuur (ook voor het beheer van de vraag) zijn van essentieel belang voor het economisch concurrentievermogen van België, gezien de positieve wisselwerking tussen deze infrastructuur, de totale factorproductiviteit en economische groei (Brons *et al.*, 2014). Door de aanwezigheid van internationale organisaties en zijn centrale ligging heeft België heel wat distributiecentra, logistieke centra en hoofdkantoren van internationale ondernemingen weten aan te trekken. Maar mede door de versnipperde ruimtelijke ordening en een gestage toename van de bevolking neemt het fileprobleem tijdens de spitsuren almaar toe, hetgeen de aantrekkelijkheid van België voor buitenlandse investeringen ondermijnt en aanzienlijke economische, sociale en milieukosten veroorzaakt.

⁽⁷⁸⁾ De sociale uitgaven zijn hoog en behoren tot de hoogste in de OESO. De afgelopen tien jaar zijn de sociale uitgaven met meer dan 5 procentpunten van het bbp gestegen. In het recente verleden waren de stijgingen bijzonder uitgesproken in de ziekte- en invaliditeitsuitkeringen, de pensioenen en de gezinstoelagen (zie punt 3).

Grafiek 3.4.18: **Lopende uitgaven t.o.v. bruto-investeringen in vaste activa, 2015 (% van het bbp)**

Bron: Eurostat

De premier heeft in zijn septemberverklaring gepleit voor een "nationaal pact voor strategische investeringen". Net als het Europese investeringsplan roept dit pact particuliere en publieke investeerders op tot samenwerking om investeringen in een aantal belangrijke strategische sectoren, zoals energie, veiligheid, vervoer en de digitale economie, te stimuleren. Het pact beoogt tevens het investeringsbeleid te versterken, met inachtneming van de bevoegdheidsverdeling tussen de verschillende overheidsniveaus. Om de financiering van groeibevorderende projecten te verzekeren, wil de premier een onafhankelijk selectiecomité en een stuurgroep voor monitoring en ondersteuning van het pact oprichten. Hij is voornemens in 2017 gedetailleerde regels in een beleidsnota vast te leggen. Wanneer het pact operationeel is, zal het voorzien in steun voor de uitvoering van het in 2017 overeen te komen interfederaal energiepact, en voor een eventuele toekomstige interfederale mobiliteitsstrategie op lange termijn, zoals gevraagd door de staatssecretaris voor Mobiliteit. Het voorstel voor een nationaal pact voor strategische investeringen zal maatregelen en acties behelzen waarvoor de verantwoordelijkheden en bevoegdheden bij de verschillende overheidsniveaus liggen en zal in overleg tot stand komen.

Kader 3.4.1: **Uitdagingen voor investeringen en hervormingen in België****Deel 1 Macro-economische perspectief**

De totale investeringen in België (gemeten in bruto-investeringen in vaste activa) blijken de crisis vrij goed te hebben doorstaan. Gunstige financieringsomstandigheden en de ten opzichte van soortgelijke landen verbeterde concurrentiekracht stimuleren de bedrijfsinvesteringen, terwijl de risico's in verband met dit positieve vooruitzicht voornamelijk van externe aard zijn. Ook de investeringsactiviteit in de bouwsector is dynamisch gebleken dankzij huisvestings- en infrastructuurprojecten, zoals schoolgebouwen. Terwijl historisch lage rentetarieven en het betrekkelijk lage rendement van alternatieve beleggingsactiva maken dat verder wordt geïnvesteerd in woningbouw, zal de investeringscyclus van lokale overheden naar verwachting de overheidsinvesteringen bevorderen.

Deel 2 Beoordeling van belemmeringen voor investeringen en lopende hervormingen

Overheids-administratie/ ondernemings klimaat	Regelgevingsdruk/administratieve last		Financiële sector/belastingen	Belastingen	LSA
	Overheidsadministratie			Toegang tot financiering	
	Overheidsaanbestedingen/PPP's		O&O&I	Samenwerking tussen universiteiten, onderzoek en het bedrijfsleven	
	Gerechtigd apparaat			Financiering van O&O&I	
	Insolventiekader		Sector-specifieke regelgeving	Zakelijke dienstverlening/gereguleerde beroepen	LSA
Concurrentie- en regelgevingskader		Detailhandel		LSA	
Arbeidsmarkt/ onderwijs	Arbeidsbeschermingswetgeving en kader voor arbeidsovereenkomsten			Bouw	
	Lonen en loonvorming	LSA		Digitale economie/telecom	
	Onderwijs	LSA		Energie	LSA
			Vervoer	LSA	

Legende:

	Geen investeringsbelemmering vastgesteld		Enige vooruitgang
LSA	Investeringsbelemmering waarvoor een LSA bestaat		Aanzienlijke vooruitgang
	Geen vooruitgang		Probleem opgelost
	Bepaalde vooruitgang		

Over het algemeen valt het goed mee met de belemmeringen voor particuliere investeringen in België, zoals wordt bevestigd in de beoordeling van de Europese Commissie. Er werd aanzienlijke vooruitgang geboekt bij de loonvorming. Er is ook enige vooruitgang geboekt op het gebied van onderwijs. Een meer ingrijpende liberalisering van de gereguleerde beroepen, de zakelijke dienstverlening en de detailhandel zou investeringen in de betrokken sectoren alsook in de gehele economie kunnen stimuleren.

Voornaamste belemmeringen voor investeringen en lopende prioritaire acties:

1. Ongerechtvaardigde belemmeringen in de dienstensectoren leiden tot lage productiviteit en niet-concurrerende prijzen die ook de kosten en prestaties van de ontvangende sectoren beïnvloeden.
2. Overheidsinvesteringen blijven een grote uitdaging, zowel qua omvang als oriëntatie om de potentiële groei van het land te bevorderen. Sinds de jaren tachtig is niet alleen het totale investeringsniveau gedaald, maar heeft ook een verschuiving plaatsgevonden van netwerkinfrastructuur naar bouwactiviteiten. Dit heeft ruimte heeft geschapen om overheidsinvesteringen in de richting van meer productieve projecten te stuwten.
3. De ruimte voor overheidsinvesteringen wordt beknod door een discrepantie tussen de beschikbare middelen van de verschillende overheden en hun individuele investeringsverantwoordelijkheden. België moet zichzelf op institutioneel vlak organiseren in het licht van de budgettaire beperkingen. Er is ook ruimte om de efficiëntie en de samenhang van de overheidssteun voor onderzoeks- en innovatiebeleid te verbeteren.

3.4.5. VERVOER

Gezien de hoge concentratie economische activiteit rond de hoofdstad en de havensteden schuilt de grootste uitdaging in het verbeteren van de basisinfrastructuur voor spoor- en wegvervoer. De huidige capaciteitsbenutting kan worden geoptimaliseerd door middel van maatregelen aan de vraagzijde, intelligente vervoerssystemen (ITS) en verschuivingen tussen vervoerswijzen, en door de ontbrekende schakels tussen de belangrijkste economische centra weg te werken. Investerings in binnenlandse waterwegen, het oplossen van knelpunten en een betere benutting van het dichte waterwegennet kunnen de overstap naar andere vervoerswijzen mogelijk maken. Hoewel België hieraan werkt, is het steeds erger wordende fileprobleem op de wegen op korte termijn nog niet verbeterd.

Binnen de vervoersinfrastructuur lijkt de prioriteit te liggen bij het onderhoud, een beter gebruik van de bestaande infrastructuur en een zo snel mogelijke uitvoering van de geplande investeringen in het spoornet (bv. GEN), en niet zozeer bij een uitbreiding van de omvang van de netwerken, aangezien België nu al over een uitermate dicht wegen- en spoornet beschikt. De indruk overheerst dat de kwaliteit van de vervoersinfrastructuur in België minder goed is dan in de buurlanden en sneller aftaktelt, voornamelijk door een gebrek aan investeringen in onderhoud en door de veroudering van de netwerken (IMF, 2016). De consument heeft geen hoge pet op van de spoordiensten. Volgens het scorebord van de consumentenmarkten voor 2016 gaven de Belgische consumenten de op vier na laagste score voor treindiensten in de EU.

België blijft het meest dichtgeslibde land van Europa inzake verloren uren en vertragingen, vooral rond Antwerpen en Brussel. Het vervoer veroorzaakt ook aanzienlijke problemen met luchtvervuiling. Het was in 2014 verantwoordelijk voor 22,2 % van de emissie van broeikasgassen (20,8 % in de EU28), 54,6 % van de NO_x-emissies (45,4 % in de EU28) en 16,4 % van de PM_{2,5}-emissies (14,92 % in de EU28). Een in 2011 uitgevoerde studie van CE Delft (Van Essen *et al.*, 2011), waarnaar wordt verwezen in het economisch onderzoek van België door de OESO, raamt de kosten van het fileprobleem op 1 à 2 %

van het bbp. Sindsdien zijn de structurele files meer dan verdubbeld. In 2013 gebeurde 78,5 % van het vervoer per auto (FPB, 2016) en in Vlaanderen gebruikt 75 % van de pendelaars nog steeds de eigen auto (Europese Commissie, 2014, blz. 5-6). De vraag naar vervoer zal in 2030 naar verwachting met nog eens 11 % voor passagiers en 44 % voor goederen gestegen zijn (Federaal Planbureau, 2015). Intussen kent België volgens de OESO-gegevens over investeringen in vervoersinfrastructuur en onderhoudsuitgaven een van de laagste quotes in de EU voor investeringen in binnenlandse vervoersinfrastructuur. Gedurende de periode 2000-2014 lagen de jaarlijkse investeringen in binnenlandse vervoersinfrastructuur (0,44 % van het bbp) ruim onder het EU-gemiddelde (1,01 %).

Het in de federale en gewestelijke regeerakkoorden aangekondigde voornemen om de files aan te pakken, moet nog altijd concreet vorm krijgen. Er is sprake van positieve ontwikkelingen, zoals de invoering van rekeningrijden voor vrachtwagens, de uitbreiding van de autovrije zone in het centrum van Brussel, de groene belasting in Brussel op bovenmatige parkeerplaatsen voor kantoorgebouwen, een toename van het autodelen – voornamelijk in Brussel, Antwerpen, Gent en Leuven – en initiatieven om steden te helpen duurzamer te worden.⁽⁷⁹⁾ Antwerpen heeft in februari 2017 een lage-emissiezone ingevoerd, Gent wil zijn voetgangerszone uitbreiden in 2017 en Brussel bereidt zich voor op de invoering van een lage-emissiezone in het volledig hoofdstedelijk gewest. Bovendien zal de komende tien jaar in Brussel 5,2 miljard EUR worden geïnvesteerd via een meerjarig investeringsplan voor openbaar vervoer.

Verscheidene activiteiten gericht op intelligente vervoerssystemen lopen al of staan op stapel, met toepassingen voor optimaal weggebruik, verkeers- en reisgegevens en verkeersveiligheid. Vlaanderen neemt tevens deel aan drie projecten in het kader van de financieringsfaciliteit voor Europese verbindingen betreffende coöperatieve ITS-diensten, en werkt aan de standaardisering van deze diensten in Europa met het oog op de continuïteit van de dienstverlening. Deze coöperatieve systemen kunnen de

⁽⁷⁹⁾ Stadsontwikkelingsprojecten; duurzaamheidsmeter; natuur in je buurt.

verkeersveiligheid verbeteren en het fileprobleem verminderen, twee kwesties die met elkaar verweven zijn (door de verzadiging van de Belgische wegen veroorzaakt zelfs een klein ongeval enorme vertragingen). Hoewel al enkele maatregelen zijn genomen tegen het bovenmatig gebruik van bedrijfswagens, blijft de vooruitgang op dit gebied beperkt. Er is niet besloten rekeningrijden uit te breiden tot personenauto's.

Het waterwegennet in België, een van de dichtste in de EU, is aan grootschalige infrastructuurwerken toe. Zo valt veel te zeggen voor het vernieuwen van sluizen en kanalen en het moderniseren van bruggen en faciliteiten voor vrachtbehandeling, om het zware vrachtverkeer tussen de Benelux, Frankrijk en Duitsland aan te kunnen. Uitblijvende investeringen dreigen de kwaliteit van de dienstverlening aan te tasten en de chronische files rond de belangrijkste productiecentra (Antwerpen, Gent en Brussel in het bijzonder) nog te verergeren.

3.4.6. ENERGIE, HULPBRONNEN EN KLIMAATACTIE

Een toereikende en voortaan flexibelere stroomvoorziening, in overeenstemming met de in het kader van de overeenkomst van Parijs en de vijf dimensies van de energie-unie aangegane verbintenissen, blijft een grote uitdaging voor België. De verlenging van de operationele levensduur van de kernreactoren Doel 1 en 2 en Tihange 1 heeft de bezorgdheid omtrent de energievoorziening op korte termijn slechts kortstondig verminderd. De tijdelijke stillegging van 22 kerncentrales in Frankrijk en twee in België heeft in combinatie met het koude weer geleid tot veel hogere dagprijzen voor stroom dan in de buurlanden, met uitzondering van Frankrijk. Op de langere termijn heeft België grote investeringsbehoeften⁽⁸⁰⁾, mede gelet op de kernuitstap die nu tussen 2022 en 2025 moet plaatsvinden. Er zouden structurele tekorten kunnen ontstaan als investeringen in nieuwe en vervangingscapaciteit verder worden uitgesteld,

⁽⁸⁰⁾ In zijn publicatie van 2014 over energie- en emissieprognoses voor 2050 heeft het Federaal Planbureau de investeringsbehoeften en de algemene tendens in de energiesector in het referentiescenario becijferd op 62 miljard EUR in 2050. Dit zou oplopen tot 71 miljard EUR in een hoog bbp-scenario.

maar doordat het tijdschema voor de kernuitstap herhaaldelijk is herzien, zijn investeerders afgeschrikt - vooral diegenen die willen investeren in energiecentrales op hernieuwbare energie en gas - en is een klimaat geschapen dat weinig bevorderlijk is voor beslissingen inzake langetermijninvesteringen. Er is een strategische reserve aangelegd, waardoor in de mottenballen gelegde centrales aan het stroomnet gekoppeld blijven en aan vraagsturing wordt gewerkt. In 2016 bedroeg het interconnectieniveau van België 17 % van de geïnstalleerde productiecapaciteit en met de lopende projecten zal dit percentage verder toenemen.

Om de indicatieve nationale doelstellingen inzake energie-efficiëntie voor 2020 te halen, moet het primaire en eindverbruik van energie naar omlaag. Ondanks enige maatregelen blijft de vooruitgang beperkt. Er is een strategische reserve aangelegd, waardoor in de mottenballen gelegde centrales aan het stroomnet gekoppeld blijven en aan vraagsturing wordt gewerkt. In 2016 bedroeg het interconnectieniveau van België 17 % van de geïnstalleerde productiecapaciteit en met de lopende projecten zal dit percentage verder toenemen. Momenteel wordt het idee van een "energienorm" (naar analogie met de loonnorm) bestudeerd. In 2015 had België een primair energieverbruik van 45,7 Mtoe⁽⁸¹⁾, nog steeds ver onder het indicatieve streefcijfer voor 2020 van 43,7 Mtoe. Er zijn enige verbeteringen geconstateerd in de eindenergie-intensiteit van de industrie en het eind-energieverbruik per m² in de residentiële sector. Niettemin zijn maatregelen in het vervoer en andere sectoren noodzakelijk om de energie-efficiëntie in de periode 2014-2020 sneller te verbeteren dan in de periode 2005-2013. Er is enige vooruitgang geboekt betreffende het streefcijfer voor hernieuwbare energie van 13 % voor 2020. Met 8 % van het bruto-eindverbruik van energie in 2014 is het percentage hernieuwbare energie in België hoger dan de tussentijdse doelstelling voor 2013/2014 van 5,4 % en de tussentijdse doelstelling voor 2015/2016 van 7,1 %, maar er moet worden nagegaan of de instrumenten toereikend en efficiënt zijn om de doelstelling voor 2020 te halen. De gewesten hebben overeenstemming bereikt over de verdeling van de verantwoordelijkheid voor het halen van de

⁽⁸¹⁾ Eurostat: bruto binnenlands verbruik van energie, 1990-2014.

doelstelling van 13 %, maar de uitvoering van de subdoelen moet goed worden gemonitord.

Het ontbreekt momenteel aan een geschikt rechtskader om de vereiste toename van productiecapaciteit, interconnecties, slimme netwerken, andere maatregelen aan de vraagzijde en het koolstofarm maken van het hele energiesysteem te bevorderen. De aanlooptijd voor grote projecten in de energiesector is aanzienlijk, evenals de behoefte aan vervangingscapaciteit in de komende tien jaar. Het federaal ministerie van Energie werkt aan een nieuwe studie waarin verdere stappen in de richting van een duurzame energievoorziening in 2050 worden onderzocht. Daarnaast werd een stuurgroep met federale en gewestelijke vertegenwoordigers belast met de taak om een geïntegreerd klimaat- en energieplan voor 2030 voor te bereiden, zoals vastgesteld in de strategie voor de energie-unie. Ook de gewestelijke autoriteiten bereiden hun eigen visie op energie voor. In Vlaanderen gebeurt dat in de vorm van een participatief proces (*stroom-versnelling*). Vijf werkgroepen onder voorzitterschap van de toezichthouder voor de elektriciteitssector VREG en met vertegenwoordigers van het maatschappelijk middenveld buigen zich over de behoefte aan flexibiliteit, financiering, hernieuwbare energie, energie-efficiëntie en governance. Ook burgers worden geraadpleegd door middel van een reeks workshops en online instrumenten. De energievisie van Wallonië zal worden gebaseerd op het in april aangenomen *Plan air, climat, énergie 2030*. In 2017 zullen deze visies moeten worden verenigd in een gemeenschappelijke visie die aan het eind van het jaar moet resulteren in een pact met gemeenschappelijke doelstellingen en complementaire, elkaar versterkende maatregelen en een algehele beleidsvisie voor de energiesector.

De maatregelen om de gasvoorziening zeker te stellen, zijn momenteel toereikend. In geval van een grote verstoring van de gastoevoer kan een zeer hoge vraag worden gedekt (246 %). Net als andere lidstaten krijgt België te maken met een nieuwe uitdaging doordat de leveringen van Nederlands gas (afkomstig uit het Groningenveld) geleidelijk afnemen. De prijsdalingen in de gassector zijn in overeenstemming met die in andere lidstaten, en de markt voor gas functioneert goed.

België heeft aanzienlijke vooruitgang geboekt inzake de bevordering van de circulaire economie. De federale routekaart voor 2014 (FOD Volksgezondheid & FOD Economie, 2014) heeft 21 regeringsvoorstellen opgeleverd in 2016. Het in mei 2015 ingediende *Marshallplan 4.0*, dat schone energie en de circulaire economie bevordert, is een van de vijf prioritaire gebieden voor actie. In maart 2016 heeft Vlaanderen een beleid voor transitie goedgekeurd, "Visie 2050", met de circulaire economie als een van de zeven voorgestelde transitiegebieden. Het beleid wordt ontwikkeld met de voortzetting van het Vlaamse Materialenprogramma als platform voor een circulaire economie, met de nadruk op innovatie. In maart 2016 heeft de Brusselse Hoofdstedelijke Regering een gewestelijk programma voor circulaire economie goedgekeurd, dat een overgangsstrategie omvat met 111 maatregelen op vier gebieden.

België behoort tot de koplopers in de EU wanneer het gaat om afvalbeheer, met een recyclingpercentage voor huishoudelijk afval van 55 % in 2014 (gemiddeld 44 % in de EU in 2014). **Tezelfdertijd blijft de luchtkwaliteit in België aanleiding geven tot ernstige bezorgdheid omtrent de volksgezondheid, hetgeen ook een grote invloed heeft op de begroting** (EEA, 2016). De aanzienlijke overschrijdingen van de EU-luchtkwaliteitsnormen⁽⁸²⁾ zijn het gevolg van het nationale beleid op het gebied van bedrijfsauto's en brandstoffen. De uitbreiding van de autovrije zone in het centrum van Brussel en de geplande lage-emissiezones in Antwerpen en Brussel zijn positieve maatregelen in dit verband. Ook is het aantal door alternatieve brandstoffen aangedreven voertuigen in België de afgelopen jaren sterk gestegen, hoewel dat aantal in absolute cijfers nog steeds erg laag is en de regionale verschillen groot zijn. Voor zowel het aantal voertuigen op alternatieve brandstoffen als de bijbehorende infrastructuur zijn voor 2020 doelstellingen vastgelegd.

De verwachting is dat België zijn reductiedoelstelling voor broeikasgasemissies voor 2020 ten opzichte van 2005 met 5

⁽⁸²⁾ [Richtlijn 2008/50/EG](#) en [Richtlijn 2004/107/EG](#).

procentpunten zal missen. ⁽⁸³⁾Het ontbreken van een intern klimaatakkoord tussen de federale en gewestelijke autoriteiten stond lange tijd een doortastender optreden in de weg. Dit akkoord is pas in december 2015 tot stand gekomen. Op 11 oktober 2016 hebben de federale en gewestelijke autoriteiten overeenstemming bereikt over de juridische omzetting van dit eerder bereikte politieke interne klimaatakkoord. Nu een juridisch bindend akkoord een feit is, zullen de totale inkomsten uit veilingen van emissierechten in het kader van de EU-regeling voor de handel in emissierechten (volgens de eigen rapportage voor circa 354 miljoen EUR) worden verdeeld onder de federale en gewestelijke overheden om voor klimaatgerelateerde doeleinden te worden gebruikt. Voor kwesties zoals het koolstofarm maken van de energiesector bestaat geen beleidsvisie op de lange termijn. De autoriteiten streven naar overeenstemming over een "energiepact" voor de komende 20 à 25 jaar, maar tot dusver is daarmee weinig vooruitgang geboekt. Het is essentieel de interne klimaatovereenkomst voor 2020 uit te voeren, de bestaande beleidsmaatregelen in het licht van die overeenkomst te actualiseren en een beleidsvisie op lange termijn te ontwikkelen.

⁽⁸³⁾ In het kader van de EU 2020-strategie heeft België zich ertoe verbonden zijn broeikasgasemissies in de niet onder de EU-emissiehandelsregeling vallende sectoren uiterlijk in 2020 met 15 % onder het niveau van 2005 te verminderen.

BIJLAGE A

Overzichtstabel

Landspecifieke aanbevelingen (LSA) van 2016

Toezeggingen	Samenvattende beoordeling ⁽⁸⁴⁾
LSA 1: In 2016 en in 2017 een jaarlijkse budgettaire aanpassing van ten minste 0,6 % van het bbp realiseren in de richting van de begrotingsdoelstelling op middellange termijn. Meevallers aanwenden teneinde de schuldquote van de overheid op een passend neerwaarts pad te brengen. Overeenstemming bereiken over een afdwingbare verdeling van begrotingsdoelstellingen over alle overheidsniveaus. Het belastingstelsel vereenvoudigen en versturende belastinguitgaven afschaffen.	België heeft beperkte vooruitgang gemaakt bij het aanpakken van landspecifieke aanbeveling 1 (deze algemene beoordeling van landspecifieke aanbeveling 1 omvat geen beoordeling van de naleving van het stabiliteits- en groeipact): Er is beperkte vooruitgang geboekt richting een afdwingbare verdeling van de begrotingsdoelstellingen over de verschillende overheidsniveaus. Het gebrek aan enige formele verbintenis van de gewesten en de gemeenschappen om op eigen kracht afzonderlijke begrotingstrajecten te volgen ondermijnt de geloofwaardigheid van Belgjes totale begrotingstraject en staat inspanningen om de schuld te verminderen in de weg. Er is enige vooruitgang geboekt in de hervorming van het belastingstelsel: • De federale regering heeft aangekondigd dat zij voornemens is de vennootschapsbelasting te hervormen in

⁽⁸⁴⁾ De volgende categorieën worden gebruikt om de vooruitgang in de uitvoering van de landspecifieke aanbevelingen van 2015 te beoordelen:

Geen vooruitgang: De lidstaat heeft geen geloofwaardige maatregelen aangekondigd of goedgekeurd om gevolg te geven aan de landspecifieke aanbeveling. Hieronder volgen een aantal daarvoor in aanmerking komende niet-exhaustieve typische situaties, die in elk geval afzonderlijk geïnterpreteerd moeten worden rekening houdend met landspecifieke omstandigheden:

- er zijn geen wettelijke, bestuursrechtelijke of begrotingsmaatregelen aangekondigd in het nationaal hervormingsprogramma of in enige andere officiële mededeling aan het nationaal parlement / bevoegde parlementaire commissies, de Europese Commissie, of in het publiek aangekondigd (bv. in een persbericht, een mededeling op de website van de regering);
- er zijn geen wetgevingshandelingen ingediend door de regering of een wetgevende instantie;
- de lidstaat heeft de eerste stappen ondernomen om gevolg te geven aan de landspecifieke aanbeveling, zoals een opdracht voor een studie of de oprichting van een studiegroep om de noodzakelijke maatregelen te analyseren (tenzij de landspecifieke aanbeveling uitdrukkelijk vraagt om oriënterende of verkennende activiteiten), maar er zijn geen duidelijk omschreven maatregelen voorgesteld om gevolg te geven aan de landspecifieke aanbeveling.

Beperkte vooruitgang: De lidstaat heeft:

- een aantal maatregelen aangekondigd maar hiermee wordt slechts in beperkte mate gevolg gegeven aan de landspecifieke aanbeveling; en/of
- in de regerende of wetgevende instanties wetgevingshandelingen voorgesteld maar deze zijn nog niet goedgekeurd en er is nog aanzienlijk meer niet-wetgevend werk noodzakelijk vooraleer de landspecifieke aanbeveling is uitgevoerd;
- niet-wetgevingshandelingen voorgesteld, maar zonder verdere vervolgactiviteit voor de implementatie die nodig is voor de landspecifieke aanbeveling.

Enige vooruitgang: De lidstaat heeft maatregelen goedgekeurd waarmee gedeeltelijk gevolg wordt gegeven aan de landspecifieke aanbeveling en/of de lidstaat heeft maatregelen goedgekeurd om gevolg te geven aan landspecifieke aanbeveling, maar er is nog tamelijk veel werk nodig om volledig gevolg te geven aan de landspecifieke aanbeveling aangezien slechts enkele van de goedgekeurde maatregelen zijn uitgevoerd. Bijvoorbeeld: aangenomen door het nationaal parlement; bij ministerieel besluit; maar er zijn geen uitvoeringsmaatregelen genomen.

Aanzienlijke vooruitgang: De lidstaat heeft maatregelen goedgekeurd waarmee in grote mate gevolg is gegeven aan de landspecifieke aanbeveling, en de meeste daarvan zijn uitgevoerd.

Volledige uitvoering: De lidstaat heeft alle maatregelen uitgevoerd die noodzakelijk zijn om op passende wijze gevolg te geven aan de landspecifieke aanbeveling.

	de zin van een vermindering van de nominale aanslagvoet. In juli 2016 werd een verslag van de Hoge Raad van Financiën gepubliceerd met een analyse van de opties. Tot op heden zijn er geen concrete plannen voorgesteld. • Maatregelen in het ontwerpbegrotingsplan: – een verdere verhoging van de roerende voorheffing, van 27 % naar 30 %; – een verhoging (het plafond is verdubbeld) en verbreding (buitenlandse platforms worden ook belast) van de beursbelasting; – de afschaffing van de "speculatietaks"; – de invoering van een mobiliteitsbudget voor werknemers als alternatief voor de bedrijfswagen en van een vaste heffing voor werkgevers op bedrijfstankkaarten . • Andere wetgeving of aangekondigde maatregelen sinds juli 2016: – afschaffing van de bestaande aftrekregeling voor octrooiinkomsten (1 juli 2016); goedkeuring door de ministerraad van een ontwerpwet inzake fiscale aftrek voor innovatie-inkomsten (2 december 2016); – wetgeving voor een specifieke fiscale behandeling van inkomsten van particulieren die onder bepaalde voorwaarden diensten aanbieden in de deeleconomie (1 juli); – onlineweddenschappen en -gokken niet langer vrijgesteld van btw (1 augustus); – één nieuwe jaarlijkse taks op bankinstellingen ter vervanging van vier bestaande taksen (wet van 3 augustus 2016).
LSA 2: De voorgenomen herziening doorvoeren van de wet van 1996 tot bevordering van de werkgelegenheid en vrijwaring van het concurrentievermogen in overleg met de sociale partners. Ervoor zorgen dat lonen gelijke tred kunnen houden met de productiviteit. Zorgen voor een doeltreffend	België heeft aanzienlijke vooruitgang gemaakt bij het aanpakken van landspecifieke aanbeveling 2. Er is aanzienlijke vooruitgang gemaakt om de loonvorming beter af te stemmen op de ondernemingscyclus en veranderingen in de productiviteit. De wet tot herziening van de wet van 1996 inzake de werkgelegenheid en het concurrentievermogen zal in februari 2017 door het parlement worden aangenomen. Hiermee is reeds rekening gehouden in het interprofessioneel akkoord tussen de sociale partners van 31 januari 2017.

activeringsbeleid voor de arbeidsmarkt. Verder werk maken van hervormingen op het gebied van onderwijs en beroepsopleiding en voorzien in opleidingsondersteuning voor achtergestelde groepen, met name personen met een migratieachtergrond.	Er is enige vooruitgang geboekt om het activeringsbeleid voor de arbeidsmarkt doeltreffender te maken. • De belasting op arbeid wordt geleidelijk verminderd en de voorwaarden om in aanmerking te komen voor brugpensioen en pensionering worden geleidelijk verscherpt. Deze lopende hervormingen brengen positieve gevolgen mee voor het nettoloon van mensen met een laag en middelhoog loon, alsook voor de participatiegraad van oudere werknemers. • De wet op werkbaar en wendbaar werk omvat een aantal maatregelen om arbeidstijdregelingen flexibeler te maken en om opleiding in de onderneming te bevorderen. Ook wordt de mogelijkheid van een lager minimumloon voor jongeren opnieuw ingevoerd. • De drie gewesten en de Duitstalige Gemeenschap van België zijn van start gegaan met hun hervorming van de bevoegdheden inzake activering die hun recent zijn overgedragen. De bestaande activeringsprogramma's worden gerationaliseerd om de financiële steun af te stemmen op een beperkt aantal prioritaire groepen en om de steun voor arbeidsstimulansen beter te integreren met andere soorten activeringsmaatregelen. De hervormde stelsels voor arbeidsbegeleiding zijn reeds operationeel in Vlaanderen sinds januari 2017 of zullen in Wallonië en Brussel volledig operationeel worden in de loop van 2017. • In november 2016 is het geïndividualiseerd project voor maatschappelijke integratie van de federale regering verplicht geworden voor alle nieuwe leefloontrekkers. • Eind 2016 heeft de federale regering een reeks maatregelen ingevoerd om werkhervatting na arbeidsongeschiktheid financieel aantrekkelijker te maken. Er is enige vooruitgang geboekt in de hervorming van onderwijs en beroepsopleiding. • In mei 2016 heeft de Vlaamse Gemeenschap twee conceptnota's gelanceerd, namelijk "Modernisering secundair onderwijs. Maatregelen basisonderwijs en eerste graad" en "Tweede en derde graad secundair onderwijs". Hiermee is het startsignaal gegeven voor de definitieve maatregelen van het masterplan voor de hervorming van het secundair onderwijs. • Na overleg heeft de Vlaamse regering in januari 2017 de definitieve maatregelen goedgekeurd voor de modernisering van het secundair onderwijs in Vlaanderen. Centraal staan de geplande maatregelen voor een nieuwe

	opbouw van het studieaanbod en de rationalisering van 29 naar 8 studiedomeinen. In 2017 zal een eerste ontwerp van dit nieuwe wetgevingsvoorstel voor de modernisering van het secundair onderwijs aan de regering worden voorgelegd. Het wetgevende kader wordt opgesteld met het oog op de geleidelijke invoering schooljaar na schooljaar vanaf 1 september 2018 (startend met het eerste leerjaar van de eerste graad). • Wat de leerresultaten betreft, zijn uit het maatschappelijk debat van 2016 over de eindtermen slotverslagen voortgekomen die aan het Vlaams Parlement zijn overhandigd. Bij de gefaseerde invoering van de vernieuwde eindtermen zal in 2017 van start worden gegaan met de aanpassing en ontwikkeling van een aantal reeksen eindtermen voor het basisonderwijs en de eerste graad van het secundair onderwijs. • De Franse Gemeenschap heeft een proces ingezet om haar leerplichtonderwijssysteem te hervormen in de periode 2015-2030 (<i>Pacte pour un Enseignement d'Excellence</i>). Op basis van de medio 2016 goedgekeurde centrale beleidslijnen van de regering en de effectbeoordeling worden in het ontwerpadvies van de stuurgroep van december 2016 de vijf strategische assen, doelstellingen en prioriteiten voorgesteld. Er wordt veel aandacht geschonken aan voorschoolse educatie. De initiële beroepsopleiding wordt beperkt tot één filière met minder studieopties en leerlingopleidingen die geïntegreerd zijn in het schoolstelsel. Na een overlegperiode van twee maanden wordt het advies begin 2017 naar verwachting afgerond en aan de regering ter goedkeuring voorgelegd. De periode voor invoering is verlengd van 2025 tot 2030. • Los van het "<i>Pacte</i>" zijn de eerste maatregelen van het zogenoemde "<i>Décret fourre-tout</i>" van 2016 goedgekeurd. In september 2016 is de verplichte ondersteuning van startende leerkrachten ingevoerd. Elke school zal tegen 2018/2019 een modelplan van zes jaar moeten opstellen met doelstellingen in meer dan tien sleutelgebieden. Schoolhoofden van slecht presterende scholen moeten een remediëeringsplan opstellen met de steun van hun overkoepelende schoolmacht. • De twee gemeenschappen gaan verder met het voorbereiden van de aanvankelijke lerarenopleiding waarmee de vorige regeringen van start waren gegaan. Wat het beroep van leerkracht betreft, zijn de Vlaamse minister van onderwijs en de sociale partners nog steeds aan het onderhandelen over een "loopbaanpact". De hervorming van het beroep van leerkracht maakt deel uit

	van de onderwijshervorming in de Franse Gemeenschap.
LSA 3: Verbeteren van de capaciteit om te innoveren, met name door het bevorderen van investeringen in op kennis gebaseerd kapitaal. Vergroten van de concurrentie in de sector van de zakelijke dienstverlening en de detailhandelssector door het afschaffen van onnodige operationele restricties en vestigingsbeperkingen. Verhelpen van tekortkomingen op het gebied van investeringen in vervoersinfrastructuur en energieopwekkingscapaciteit.	België heeft beperkte vooruitgang gemaakt bij het aanpakken van landspecifieke aanbeveling 3. Er is beperkte vooruitgang geboekt in het verbeteren van de capaciteit om te innoveren. • Grote meerjarenplannen voor O&I bevatten opeenvolgende versies van het "Marshall-plan", aangevuld met "Creative Wallonia" en "Digital Wallonia" in Wallonië, het gewestelijk innovatieplan in Brussel en "Visie 2050: Een langetermijnstrategie voor Vlaanderen" in Vlaanderen. Deze belangrijke regionale strategieën tonen dat er een breed politiek engagement bestaat om de productiviteit te stimuleren en maatschappelijke problemen aan te pakken door middel van onderzoek en innovatie. • In juli 2016 heeft het Brussels gewest zijn innovatiestrategieplan voor de periode 2016-2020 geactualiseerd. • In juli 2016 heeft de federale regering een belastingregeling ingevoerd voor mensen die in de deeleconomie werken. Deze regeling werd getroffen in het kader van "Digital Belgium", een initiatief dat ondernemerschap en nieuwe economische activiteiten wil stimuleren, binnen een duidelijk wettelijk kader. De regeling voorziet in een bronbelasting van 10 % voor brutotoekomst van minder dan 5 000 EUR voor personen die diensten aanbieden via een erkend samenwerkingsplatform (programmawet van 1 juli 2016 en twee koninklijke besluiten van 24 januari 2017). • De Belgische "octrooi-boxregeling" is daadwerkelijk afgeschaft op 1 juli 2016. Zij zal gepaard gaan met een overgangsregeling voor vijf jaar. De federale regering is aan het werken aan een nieuwe regeling, de zogenoemde "aftrek voor octrooiinkomsten" om deze in overeenstemming te brengen met de "modified nexus approach", zoals ingevoerd door de OESO (BEPS/actie 5). Het wetsontwerp is ter advies voorgelegd aan de Raad van State. De goedkeuring wordt verwacht voor begin 2017. • Vlaanderen en de Franse Gemeenschap hebben overeenstemming bereikt over de toekomst van de interuniversitaire attractiepolen, waarvoor de financieringsverbintenissen in september 2017 verstrijken (beheerd op federaal niveau vóór de zesde staatshervorming). Een nieuw programma zal van start gaan in 2018, onder gemeenschappelijk beheer van FWO

	en CNRS, met een eigen toegewezen budget van 17,7 miljoen EUR (Vlaanderen) en 13,9 miljoen EUR (Franse Gemeenschap) vanaf 2018. • De <i>Small Business Act</i> van Brussel is een plan/visie gestructureerd rond 77 maatregelen binnen vijf ontwikkelingspijlers die tussen 2016 en 2025 uitgevoerd moeten worden. Dit plan wil een ondernemersvriendelijke omgeving creëren, ongeacht de levensfase of het model van de onderneming; de toegang tot financiering verbeteren, door gebruik van kredietbemiddeling (ontwikkeling van een regionale strategie voor microkrediet, toename van de microfinancieringscapaciteit); inzetten op de diversiteit van ondernemers en bedrijven door gesegmenteerde maatregelen; de relaties tussen kmo's en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest verbeteren door het bestuur "ondernemersvriendelijker" te maken; en ondernemingen ondersteunen in hun ontwikkeling (innovatie, internationalisering, digitalisering, kringlooeconomie). Het grootste deel van de uitvoering moet starten in 2017. • In oktober 2016 heeft het Vlaamse Gewest een nieuw actieplan voor innovatieve overheidsopdrachten aangenomen. Het nieuwe actieplan is gebaseerd op een combinatie van precommercieel innovatief aankopen (PCP) en overheidsopdrachten voor innovatie (PPI). Het voorziet in medefinanciering voor Vlaamse aanbestedende diensten om in 2017 van start te gaan met 5 nieuwe PCP- en 10 PPI-pilootprojecten. • Zoals aangekondigd in de begroting van 2017 zal Vlaanderen zijn begroting voor O&O bij de overheid structureel verhogen, hoofdzakelijk ten behoeve van openbare onderzoeksorganisaties, in overeenstemming met de verbintenis om de openbare O&O-intensiteit in Vlaanderen op 1 % te brengen (momenteel 0,78 %). Er is beperkte vooruitgang geboekt om de concurrentie in de sector van de zakelijke dienstverlening en de detailhandel te verhogen. Eind 2016 werd een voorstel voor een wet tot omzetting van Richtlijn 2013/55/EU aangenomen in het Belgisch Parlement. Met het oog op een consistente aanpak in België zal een samenwerkingsovereenkomst worden opgesteld. Voor Vlaanderen werd uitvoeringswetgeving voorgelegd aan het Vlaams Parlement. Volgens de Waalse afgevaardigde werd aan de Waalse regering een oriëntatienota voorgelegd met een nadere analyse van de bestaande wetgeving op het gebied van gereguleerde beroepen. In het Brusselse gewest moet de gewestregering een besluit nemen over de voorgestelde

	uitvoeringswetgeving. Er is beperkte vooruitgang gemaakt in het afschaffen van onnodige operationele restricties en vestigingsbeperkingen in de detailhandel: • Na de overheveling van bevoegdheden inzake de vestiging van detailhandel, ten gevolge van de zesde staatshervorming, hebben de drie gewesten wetgeving terzake aangenomen (Vlaanderen heeft als laatste gewest de desbetreffende wetgeving aangenomen in juli 2016; de bepalingen met betrekking tot de vergunningen voor kleinhandelszaken zullen niet vóór 2018 in werking treden). De nieuwe wetgeving van de gewesten voorziet in enige vereenvoudiging van administratieve procedures maar de inhoudelijke voorwaarden voor het verlenen van vergunningen laten veel ruimte voor interpretatie. De concrete implementatie van deze regels zal ook van belang zijn om te voorkomen dat er geen belemmeringen voor toetreding tot de markt worden opgeworpen. • Wat elektronische handel betreft, heeft het koninkrijk besluit van maart 2016 nachtarbeid voor onlineverkoop in de retailsector mogelijk gemaakt. Er is enige vooruitgang gemaakt in het verhelpen van tekortkomingen op het gebied van investeringen. • In september 2016 heeft de federale overheid de invoering van een nationaal pact voor strategische investeringen voorgesteld, waarin opgeroepen wordt tot samenwerking tussen particuliere en publieke investeerders om de investeringen op te voeren in een aantal belangrijke strategische sectoren, namelijk energie, vervoer, veiligheid en de digitale economie. Het plan zal naar verwachting worden ontwikkeld over de periode 2017-2030. De beleidslijnen en bestuurskeuzes zullen nader worden vastgesteld in samenwerking met de betrokken bestuursniveaus om te komen tot een snelle uitvoering van het plan, waarbij de bevoegdheidsverdeling tussen de verschillende entiteiten in acht wordt genomen. Een stuurgroep om het pact te monitoren en te ondersteunen zal worden opgericht binnen de kanselarij (van de eerste minister). De nadere regels worden in 2017 bepaald op basis van een beleidsnota.
Europa 2020 (nationale doelen en vooruitgang)	
Arbeidsparticipatie (20-64): 73.2 %.	De participatiegraad voor werknemers van 20-64 jaar daalde zwak van 67,3 % in 2014 tot 67,2 % in 2015, en blijft daarmee bijna 3 procentpunten onder het

	Europese gemiddelde. Tekenen van verbetering in banencreatie zijn zichtbaar sinds 2015. Als deze trend zich verder doorzet, kan dit bijdragen tot een versterking van de arbeidsparticipatie. Het doel van 73,2 % blijft in dit stadium echter onbereikbaar en kan een economische opleving met een sterke banencreatie vereisen.
O&O: 3 % van het bbp.	De O&O-intensiteit is verder blijven stijgen tot 2,45 % in 2015. Dit is te danken aan stijgende particuliere O&O (1,77 %) terwijl de publieke O&O relatief stabiel blijft (0,68 %).
Broeikasgasemissies: -15 % in 2020 in vergelijking met 2005 (in de sectoren die niet onder het EU-emissiehandelssysteem (ETS) vallen).	Volgens de jongste nationale prognoses die aan de Commissie zijn voorgelegd, en rekening houdend met bestaande maatregelen zal de doelstelling naar verwachting worden gemist: -10 % in 2020 in vergelijking met 2005 (dit is een verwacht tekort van 5 procentpunten).
Hernieuwbare energie: 13 %, met een aandeel van hernieuwbare energie dat in alle vervoerswijzen gelijk is aan 10 %.	Het aandeel hernieuwbare energie in België is gedaald van 8 % in 2014 tot 7,1% in 2015. ⁽⁸⁵⁾
Energie-efficiëntie: 43,7 Mtoe primair energieverbruik en 32,5 Mtoe finaal energieverbruik	Het primair energieverbruik in België is toegenomen van 45,2 Mtoe in 2014 tot 45,7 Mtoe in 2015. Het finaal energieverbruik in België is toegenomen van 34,2 Mtoe in 2014 tot 35,8 Mtoe in 2015.
Schooluitval: 9,5 %.	De schooluitval blijft onder het EU-28-gemiddelde (10,1 % in vergelijking met 11,0 %) maar boven de 2020-doelstelling van 9,5 %. • 11,0 % in 2013; • 9,8 % in 2014; • 10,1 % in 2015. Dit gemiddelde maskeert grote verschillen tussen subgroepen van de bevolking en tussen gewesten. Het uitvalpercentage is bij jongeren met een migratieachtergrond dubbel zo hoog als het algemene uitvalpercentage. De percentages zijn duidelijk hoger

⁽⁸⁵⁾ De aandelen hernieuwbare energie voor 2015 zijn geen officiële gegevens maar benaderingen, die de beschikbare gegevens weerspiegelen (04.10.2016). Zie het verslag van Öko-Institut: Study on Technical Assistance in Realisation of the 2016 Report on Renewable Energy, <http://ec.europa.eu/energy/en/studies>.

	in Wallonië (13,1%) en Brussel (15,8%) dan in Vlaanderen (7,2%).
Tertiair opleidingsniveau: 47 % van de bevolking tussen 30 en 34 jaar.	Het Belgische percentage is significant hoger dan het EU-gemiddelde (38,7% in 2015): 42,7 % in 2013; • 43,8 % in 2014; • 42,7 % in 2015. • Het cijfer van 42,7 % in 2015 blijft 4,3 procentpunten onder de nationale doelstelling van 47 % voor 2020. De vrouwen doen het beter dan de mannen met 48,7 % tegenover 36,7 % – deze genderkloof is breder dan het EU-gemiddelde. De kloof tussen de studenten die in de EU en die welke niet in de EU geboren zijn, verkleint weliswaar maar blijft hoog met 44,8 % tegenover 35,6 %.
Doelstelling voor vermindering van het aantal personen met risico op armoede of sociale uitsluiting: - 380 000 tegenover 2008.	Het aantal personen met risico op armoede of sociale uitsluiting is gestegen. Het cumulatieve verschil sinds 2008 bedroeg (in duizenden): • +92 in 2013; • + 146 in 2014; • + 143 in 2015. Het is daarom onwaarschijnlijk dat België zijn doelstelling van vermindering met 380 000 zal halen.

BIJLAGE B

PMO-scoreboard

Tabel B.1: **PMO-scorebord voor België**

			Drempels	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Externe onevenwichtig- heden en concurrentie- vermogen	Lopende rekening betalingsbalans (% bbp)	driejarig gemiddelde	-4%/6%	-0,1	-0,1	0,2	-0,5	-0,3	-0,2
	Internationale netto-investeringspositie (% bbp)		-35%	65,2	60,9	51,8	51,9	59,4	61,3
	Reële effectieve wisselkoers - 42 handelspartners, HICP deflator	driejarig gemiddelde % verandering	±5% & ±11%	0,5	-1,6	-4,2	-0,2	-0,6	-1,2
	Exportmarktaandeel - % mondiale export	vijfjarig gemiddelde % verandering	-6%	-11,1	-7,2	-14,9	-12,4	-12,1	-11,3
	Nominale stijging loonkosten per eenheid product (2010=100)	driejarig gemiddelde % verandering	9% & 12%	7,5	5,3	5,6	8,6	5,5	1,5
Interne onevenwichtig- heden	Gedefleerde huizenprijzen (jaarlijkse verandering in %)		6%	1,4	1,0	0,2	0,3	-1,3	1,3p
	Kredietstroom particuliere sector als % bbp (geconsolideerde gegevens)		14%	3,2	21,3	14,4	9,4	0,9	4,5
	Schuld particuliere sector als % bbp (geconsolideerde gegevens)		133%	161,6	174,1	186,7	163,8	163,5	166,3
	Schuld sector algemene overheid als % bbp		60%	99,7	102,3	104,1	105,4	106,5	105,8
	Werkloosheidspercentage	driejarig gemiddelde	10%	7,7	7,8	7,7	7,7	8,2	8,5
	Totale verplichtingen financiële sector (jaarlijkse verandering in %)		16.5%	-0,5	7,4	-6,3	-1,3	3,5	-1,0
Indicatoren nieuwe werkgelegenheid	Arbeidsparticipatie - % totale bevolking 15-64 jaar (driejarige verandering in pp)		-0.2%	0,6	-0,4	0,0	-0,2	1,0	0,7
	Langdurige werkloosheid - % totale beroepsbevolking 15-74 jaar (driejarige verandering in pp)		0.5%	0,2	0,2	-0,1	-0,1	0,8	1,0
	Jeugdwerkloosheid - % totale beroepsbevolking 15-24 jaar (driejarige verandering in pp)		2%	3,6	0,7	-2,1	1,3	4,5	2,3

1) Werkloosheidscijfer: voor 2005 = terugrekening van Eurostat om rekening te houden met de census van 2011.

2) Jeugdwerkloosheidscijfer: voor 2005 = terugrekening van Eurostat om rekening te houden met de census van 2011.

3) b: onderbreking in tijdreeks.

Noot: Vermelde cijfers zijn cijfers die buiten de drempels van het waarschuwingsmechanismeverlag van de Europese Commissie vallen. Voor de REER en de LEP is de eerste drempel van toepassing op de lidstaten van de eurozone.

Bron: Europese Commissie, Eurostat en directoraat-generaal Economische en financiële zaken (voor reële effectieve wisselkoers) en Internationaal Monetair Fonds.

BIJLAGE C

Standaardtabellen

Tabel C.1: **Indicatoren financiële markten**

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Totale activa banksector (in % bbp)	316,7	280,1	260,8	274,9	261,6	264,2
Aandeel activa grootste vijf banken (in % totale activa)	70,8	66,3	64,0	65,8	65,5	-
Buitenlandse participatie in bankwezen (in % totale activa)	64,3	64,1	65,4	65,6	63,3	-
Indicatoren financiële soliditeit: ¹⁾						
- dubieuze leningen (% van totale leningen)	4,2	5,1	5,3	3,3	3,0	2,8
- solvabiliteitsratio (%)	18,5	18,2	18,7	17,6	18,7	18,3
- rendement eigen vermogen (%) ²⁾	1,4	3,3	6,2	7,8	10,3	4,9
Particuliere kredietverlening (jaarlijkse verandering in %)	-1,4	-1,2	6,2	9,9	7,0	5,9
Woningkredieten (jaarlijkse verandering in %)	-1,9	6,0	10,1	19,5	12,1	8,9
Verhouding uitstaande leningen/deposito's	60,1	56,6	58,2	59,5	62,3	65,2
CB-liquiditeit als % van passiva	6,9	5,4	2,5	1,6	1,0	1,8
Particuliere schuld (% van het bbp)	174,1	186,7	163,8	163,5	166,3	-
Externe brutoschuld (% van het bbp) ¹⁾ - overheid	50,1	55,0	56,6	67,7	65,5	70,3
- particuliere sector	103,6	103,3	103,8	102,4	103,8	112,4
Langerenteverschil t.o.v. Duitse bunds (basispunten)*	162,5	150,5	84,0	55,0	34,4	38,8
Kredietverzuiwingspreads voor overheidspapier (5 jaar)*	173,2	124,8	36,3	31,0	30,0	28,8

1)Recentste gegevens Q2 2016.

Kwartaalgegevens zijn niet geannualiseerd.

* Uitgedrukt in basispunten.

Bron: Europese Commissie (langetermijnrente); Wereldbank (externe brutoschuld); Eurostat (particuliere schuld); ECB (overige indicatoren).

Tabel C.2: Arbeidsmarkt- en sociale indicatoren

	2011	2012	2013	2014	2015	2016 ⁴
Arbeidsparticipatie (% van de bevolking van 20-64 jaar)	67,3	67,2	67,2	67,3	67,2	67,2
Toename werkgelegenheid (verandering in % t.o.v. voorafgaande jaar)	1,4	0,4	-0,3	0,4	0,9	1,2
Arbeidsparticipatie vrouwen (% vrouwelijke bevolking van 20-64 jaar)	61,5	61,7	62,1	62,9	63,0	62,5
Arbeidsparticipatie mannen (% mannelijke bevolking van 20-64 jaar)	73,0	72,7	72,3	71,6	71,3	72,0
Arbeidsparticipatie ouderen (% van de bevolking van 55-64 jaar)	38,7	39,5	41,7	42,7	44,0	45,1
Deeltijdarbeid (in % totale werkgelegenheid, van 15-64 jaar)	24,7	24,7	24,3	23,7	24,3	24,6
Arbeid voor bepaalde tijd (% werknemers met contract bepaalde tijd, van 15-64 jaar)	8,9	8,1	8,1	8,6	9,0	9,0
Overgang van tijdelijk naar vast werk	32,5	43,2	38,2	33,4	35,2	:
Werkloosheidscijfer ¹ (% actieve bevolking, leeftijdsgroep 15-74 jaar)	7,2	7,6	8,4	8,5	8,5	8,1
Langdurige werkloosheid ² (% beroepsbevolking)	3,5	3,4	3,9	4,3	4,4	4,2
Jeugdwerkloosheid (% van de bevolking van 15-24 jaar)	18,7	19,8	23,7	23,2	22,1	20,6
NEET-percentage onder jongeren ³ (% bevolking van 15-24)	11,8	12,3	12,7	12,0	12,2	:
School- en opleidingsuitval (% bevolking van 18-24 jaar die lager secundair onderwijs als hoogste opleidingsniveau heeft en geen verder onderwijs of verdere opleiding volgt)	12,3	12,0	11,0	9,8	10,1	:
Tertiair opleidingsniveau (% van de bevolking van 30-34 jaar die hoger onderwijs met succes heeft doorlopen)	42,6	43,9	42,7	43,8	42,7	:
Officiële opvangregelingen (30 uur en meer, % van de bevolking van minder dan 3 jaar)	20,0	27,0	25,0	26,0	:	:

1 Werklozen zijn alle personen die geen werk hebben, actief naar werk zoeken en bereid zijn onmiddellijk of binnen een termijn van twee weken aan het werk te gaan.

2 Langdurig werklozen zijn personen die gedurende ten minste 12 maanden werkloos zijn.

3 Die geen werk hebben en geen onderwijs of opleiding volgen.

4 Gemiddelde eerste drie kwartalen 2016. Gegevens totale werkloosheid en jeugdwerkloosheidscijfers zijn seizoensgecorrigeerd.

Bron: Europese Commissie (EU-arbeidskrachtenenquête).

Tabel C.3: Arbeidsmarkt- en sociale indicatoren (vervolg)

Expenditure on social protection benefits (% of GDP)	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ziekte/gezondheidszorg	8,0	8,1	8,2	8,3	8,4	:
Invaliditeit	2,1	2,1	2,2	2,4	2,4	:
Ouderdom en nabestaanden	11,0	11,3	11,3	11,7	11,7	:
Gezin/kinderen	2,2	2,2	2,1	2,2	2,2	:
Werkloosheid	3,7	3,6	3,4	3,4	3,4	:
Huisvesting	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	:
Sociale uitsluiting, n.e.g.	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	:
Totaal	27,9	28,4	28,3	28,9	29,0	:
waarvan: inkomensafhankelijke uitkeringen	1,4	1,4	1,5	1,5	1,5	:
Indicatoren voor sociale inclusie	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Personen die armoede- of uitsluitingsrisico lopen ¹ (% totale bevolking)	20,8	21,0	21,6	20,8	21,2	21,1
Armoede- of uitsluitingsrisico voor kinderen (% personen van 0-17 jaar)	23,2	23,3	22,8	21,9	23,2	23,3
Armoederisico ² (% totale bevolking)	14,6	15,3	15,3	15,1	15,5	14,9
Ernstige materiële deprivatie ³ (% totale bevolking)	5,9	5,7	6,3	5,1	5,9	5,8
Percentage personen in huishoudens met lage werkintensiteit ⁴ (% personen van 0-59 jaar)	12,7	13,8	13,9	14,0	14,6	14,9
Percentage werkenden die armoederisico lopen (in % werkenden)	4,5	4,2	4,5	4,4	4,8	4,6
Effect sociale overdrachten (exclusief pensioenen) op vermindering armoede	45,3	45,0	44,8	42,6	43,6	44,2
Armoededrempels, uitgedrukt in nationale valuta tegen constante prijzen ⁵	10979	11029	10815	11164	11140	11061
Bruto beschikbaar inkomen (huishoudens; groei %)	0,7	2,0	1,9	0,9	1,0	1,0
Ongelijkheid van inkomensverdeling (verhouding inkomenskwintielen S80/S20)	3,9	3,9	4,0	3,8	3,8	3,8
GINI-coëfficiënt vóór belastingen en overdrachten	48,1	49,0	49,3	48,7	49,5	:
GINI-coëfficiënt na belastingen en overdrachten	26,0	26,3	26,5	25,9	25,9	:

1 Personen die een armoede- of uitsluitingsrisico lopen: personen die een armoederisico lopen en/of met ernstige materiële deprivatie kampen en/of deel uitmaken van een huishouden met een werkintensiteit die nul of bijzonder laag is.

2 Armoederisicopercentage: percentage van de bevolking met een gestandaardiseerd beschikbaar inkomen dat minder bedraagt dan 60 % van het nationale gestandaardiseerde mediaaninkomen.

3 Percentage van personen die met ten minste vier van de volgende vormen van deprivatie kampen omdat zij het zich niet kunnen veroorloven i) de huur- of energierekeningen te betalen; ii) hun woning voldoende te verwarmen; iii) onverwachte uitgaven te doen; iv) om de twee dagen vlees, vis of even proteïnerijk voedsel te eten; v) één keer per jaar een week met vakantie te gaan; of zich een vi) auto; vii) een wasmachine; viii) een kleurentelevisie, of ix) een telefoon aan te schaffen.

4 Personen in huishoudens met zeer lage werkintensiteit: percentage 0-59-jarigen die deel uitmaken van huishoudens waar de volwassenen (met uitzondering van afhankelijke kinderen) de voorbije 12 maanden minder dan 20 % van hun totale potentiële arbeidstijd hebben gewerkt.

5 Voor EE, CY, MT, SI en SK, drempels in nominale waarde in EUR; geharmoniseerd indexcijfer van de consumptieprijzen = 100 in 2006 (onderzoek van 2007 heeft betrekking op inkomens van 2006).

Bron: ESSPROS voor de uitgaven voor socialezekerheidsuitkeringen; EU-SILC voor sociale inclusie.

Tabel C.4: Indicatoren voor de prestatie van productmarkten en beleidsindicatoren

Prestatie-indicatoren	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Arbeidsproductiviteit (reëel, per werknemer, j-o-j)						
Arbeidsproductiviteit in industrie	6,86	-0,32	-0,06	2,56	6,00	5,07
Arbeidsproductiviteit in bouw	0,47	-1,69	1,48	0,25	0,02	4,08
Arbeidsproductiviteit in marktdiensten	1,74	0,22	-1,31	-0,22	0,92	0,37
Loonkosten per eenheid product (LEP) (volledige economie, j-o-j)						
LEP in industrie	-5,56	2,82	3,86	0,28	-3,59	-5,24
LEP in bouw	-0,14	1,36	1,40	0,87	-0,49	-4,90
LEP in marktdiensten	-0,62	1,46	3,71	2,03	0,06	0,08
Ondernemingsklimaat	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Tijd nodig om naleving contracten af te dwingen ¹ (dagen)	505,0	505,0	505,0	505,0	505,0	505,0
Tijd nodig om bedrijf te starten ¹ (dagen)	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0
Uitkomst aanvragen kmo's voor bankkredieten ²	0,45	0,48	0,68	0,54	0,36	0,46
Onderzoek en innovatie	2010	2011	2012	2013	2014	2015
O&O-intensiteit	2,05	2,16	2,36	2,44	2,46	2,45
Totale overheidsuitgaven voor onderwijs (in % bbp), voor alle onderwijsniveaus samen	6,58	6,55	6,59	6,67	nb	nb
Aantal mensen werkzaam in wetenschap en technologie als % totale werkgelegenheid	50	50	50	50	52	51
Aandeel bevolking die hoger onderwijs met succes heeft doorlopen ³	31	30	31	32	33	33
Jongeren die tweede fase middelbaar onderwijs hebben afgesloten ⁴	83	82	83	83	84	84
Handelsbalans hoogtechnologische producten als % bbp	0,37	0,22	0,14	0,33	0,52	0,50
Product- en dienstenmarkten en concurrentie				2003	2008	2013
OESO productmarktregulering (PMR) ⁵ , totaal				nb	1,52	1,39
OESO PMR ⁵ , detailhandel				4,68	4,56	4,06
OECD PMR ⁵ , vrije beroepen				2,52	2,47	2,47
OECD PMR ⁵ , netwerkindustrieën ⁶				2,84	2,08	1,84

1 De methodologie, met inbegrip van de aannames, voor deze indicator wordt in detail beschreven op de website:

<http://www.doingbusiness.org/methodology>.

2 Gemiddelde antwoorden op vraag Q7B_a. "[Bankkrediet]: Indien u een aanvraag hebt ingediend en hebt proberen te onderhandelen voor dit soort financiering in de laatste zes maanden, wat was dan de uitkomst?" De antwoorden waren als volgt gecodeerd: 0 indien alles ontvangen, 1 indien meeste ontvangen, 2 indien alleen beperkt deel ontvangen, 3 indien geweigerd of verworpen en behandeld als ontbrekende waarde indien de aanvraag nog hangende is of weet niet.

3 Aandeel bevolking 15-64 jaar die hoger onderwijs met succes heeft doorlopen.

4 Aandeel bevolking 20-24 jaar die ten minste hoger onderwijs heeft doorlopen.

5 Index: 0 = niet gereguleerd; 6 = sterkst gereguleerd. De werkwijzen voor het opstellen van de OESO-indicatoren voor productmarktregulering zijn in detail beschreven op de volgende website:

<http://www.oecd.org/competition/reform/indicatorsofproductmarketregulationhomepage.htm>

6 Geaggregeerde OESO-indicatoren inzake regulering op gebied van energie, vervoer en communicatie.

Bron: Europese Commissie; Wereldbank — Doing Business (voor afdwinging contracten en nodige tijd om bedrijf te starten); OESO (voor indicatoren productmarktregulering); SAFE (voor uitkomst aanvragen kmo's voor bankkredieten).

Tabel C.5: Groene groei

Prestaties groene groei		2010	2011	2012	2013	2014	2015
Macro-economisch							
Energie-intensiteit	kgoe / €	0,21	0,21	0,20	0,20	0,19	0,19
Koolstofintensiteit	kg / €	0,73	0,72	0,68	0,66	0,64	-
Hulpbronnenintensiteit (tegenpool hulpbronnenproductiviteit)	kg / €	1,19	1,19	1,10	1,17	1,10	1,09
Afvalintensiteit	kg / €	0,08	-	0,09	-	0,10	-
Energiehandelsbalans	% bbp	-3,8	-5,4	-5,6	-5,1	-4,0	-
Weging energie in HICP	%	12,14	13,19	14,47	15,74	16,49	14,86
Verschil tussen verandering energieprijzen en inflatie	%	6,1	0,3	11,4	2,6	-0,2	-2,7
Reële energiekosten per eenheid	toegevoegde waarde	18,2	18,9	20,3	19,8	20,0	-
Milieuheffingen in verhouding tot belasting op arbeid	verhouding	0,24	0,23	0,22	0,24	0,26	-
Milieuheffingen	% bbp	3,7	3,3	3,2	3,5	3,9	-
Sectoraal							
Energie-intensiteit industrie	kgoe / €	0,22	0,21	0,19	0,20	0,19	-
Reële energiekosten per eenheid voor be- en verwerkende industrie, excl. Raffinage	toegevoegde waarde	12,3	13,3	13,0	13,0	13,3	-
Aandeel energie-intensieve industrieën in de economie	% bbp	-	-	-	-	-	-
Elektriciteitsprijzen voor middelgrote industriële verbruikers	€ / kWh	0,09	0,09	0,09	0,09	0,09	0,09
Gasrijzen voor middelgrote industriële verbruikers	€ / kWh	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04
Overheidsuitgaven O&O voor energie	% bbp	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Overheidsuitgaven O&O voor het milieu	% bbp	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Recyclingpercentage huishoudelijk afval	%	-	-	-	-	-	-
Aandeel broeikasgasemissies dat onder ETS valt*	%	38,6	38,6	37,5	37,0	36,7	37,2
Energie-intensiteit vervoer	kgoe / €	1,11	1,13	1,17	1,24	1,22	-
Koolstofintensiteit vervoer	kg / €	3,20	3,22	3,28	3,46	3,42	-
Bevoorradingszekerheid energie							
Afhankelijkheid van energie-invoer	%	46,6	49,4	48,9	47,0	43,8	48,3
Geaggregeerde concentratie-index leveranciers	HHI	27,7	26,2	19,8	28,3	19,7	-
Diversificatie energiemix	HHI	0,29	0,27	0,27	0,28	0,28	-

Alle macro-intensiteitsindicatoren zijn uitgedrukt als een verhouding van een fysieke hoeveelheid tot het bbp (in prijzen van 2005):

Energie-intensiteit: bruto binnenlands energieverbruik (in kgoe) gedeeld door bbp (in EUR).

Koolstofintensiteit: broeikasgasemissies (in kg CO₂-equivalenten) gedeeld door bbp (in EUR).

Hulpbronnenintensiteit: binnenlands verbruik grondstoffen (in kg) gedeeld door bbp (in EUR).

Afvalintensiteit: afval (in kg) gedeeld door het bbp (in EUR).

Energiehandelsbalans: verhouding tussen export en import energie, uitgedrukt als % bbp.

Weging energie in HICP: aandeel "energie"-items in consumptiemandje gebruikt voor berekening HICP. Verschil tussen verandering energieprijzen en inflatie: energiecomponent HICP, en totale HICP-inflatie (jaarlijkse verandering in %).

Reële energiekosten per eenheid: reële energiekosten als percentage van totale toegevoegde waarde voor de economie.

Milieuheffingen en belastingen op arbeid: uit gegevensbank van de Europese Commissie, "Taxation trends in the European Union".

Energie-intensiteit van industrie: finale energieconsumptie van de industrie (in kgoe) gedeeld door de bruto toegevoegde waarde van de industrie (in EUR 2005). Reële energiekosten per eenheid voor be- en verwerkende industrie: reële kosten als percentage van totale toegevoegde waarde voor sectoren be- en verwerkende industrie.

Aandeel energie-intensieve industrieën in economie: aandeel van bruto toegevoegde waarde van energie-intensieve industrieën in bbp. Elektriciteits- en gasprijzen voor middelgrote industriële verbruikers: verbruikscategorie 500–20 000 MWh en 10 000–100 000 GJ; gegevens excl. btw.

Recyclingpercentage huishoudelijk afval: verhouding gerecycled en gecomposteerd afval tegenover totaal afval.

Overheidsuitgaven O&O voor energie of milieu: overheidsuitgaven voor O&O voor deze categorieën als % bbp. Aandeel broeikasgasemissies onder EU-emissiehandelsregeling (ETS): gebaseerd op door lidstaten aan Europees Milieuagentschap gemelde broeikasgasemissies (excl. landgebruik, verandering in landgebruik en bosbouw).

Energie-intensiteit vervoer: totaal energieverbruik vervoer (in kgoe) gedeeld door bruto toegevoegde waarde vervoerindustrie (in EUR 2005).

Koolstofintensiteit vervoer: broeikasgasemissies in vervoer gedeeld door bruto toegevoegde waarde van de vervoersector.

Afhankelijkheid van energie-invoer : netto-invoer van energie gedeeld door bruto binnenlands energieverbruik incl. verbruik van internationale bunkerbrandstoffen.

Geaggregeerde concentratie-index leveranciers: omvat olie, gas en kolen. Kleinere waarden wijzen op grotere diversificatie en dus lager risico.

Diversificatie energiemix: Herfindahl-index voor aardgas, totaal petroleumproducten, nucleaire warmte, hernieuwbare energie en vaste brandstoffen.

* Europese Commissie en Europees Milieuagentschap

Bron: Europese Commissie (Eurostat) tenzij anders aangegeven.

REFERENTIES

Belgisch Rekenhof (2013), *Onrechtstreekse federale steunmaatregelen voor onderzoek en technologische ontwikkeling (O&O)*, Verslag van het Rekenhof aan de Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, augustus 2013.

Belgisch Rekenhof (2015), *Werkingsbudgetten voor het gewoon basis- en secundair onderwijs. Toekenning en aanwending*,

https://www.ccrek.be/docs/2015_22_Werkingsbudgetten.pdf

Belgische federale regering, *Belgisch nationaal hervormingsplan 2016*,

http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2016/nrp2016_belgium_en.pdf

Biatour B. en Kegels C. (2015), *Labour productivity growth in Belgium*, Working paper 6-15, Brussel, Federaal Planbureau.

Brons, M., Kalantzis, F., Maincent, E. en Arnoldus, P. (2014), *Infrastructure in the EU: Developments and Impact on Growth*, European Economy, Occasional Papers 203, Europese Commissie, december 2014.

Centrale Raad voor het Bedrijfsleven (2010), *Studie over het concurrentievermogen in de distributiesector*, Documentatienota CRB 2010-1290, Brussel, 2010.

Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers (2016), *Begrotingen van ontvangsten en uitgaven voor het begrotingsjaar 2017*, Algemene toelichting, Sensitiviteitsanalyse, blz. 56.

<http://www.dekamer.be/FLWB/PDF/54/2107/54K2107001.pdf>

Hoge Raad voor de Justitie (2016), *Bijzonder onderzoek - Hoven van beroep*, 22 juni 2016.

Cornille, D., en J. Langohr (2011), *De distributiesector en de impact ervan op de prijzen in het Eurogebied*, Economisch Tijdschrift van de NBB, Nationale Bank van België, Brussel, december 2011, blz. 39-57.

Corrado, C., Haskel, J., Jona-Lasino, C., en Iommi, M. (2012), *Intangible Capital and Growth in Advanced Economies: Measurement Methods and Comparative Results*, IZA Discussion Paper No 6733, juli 2012.

Corrado, C., Haskel, J., Jona-Lasino, C., and Iommi, M. (2013), *Innovation and intangible investment in Europe, Japan and the United States*, Oxford Review of Economic Policy 29 (2): 261-286.

Corrado, C., Haskel J., en Jona-Lasino, C. (2014), *Knowledge Spill-overs, ICT and Productivity Growth*, IZA Discussion Paper No 82 74, juni 2014.

Andrews, D. en Criscuolo, C. (2013), *Knowledge based capital, innovation and resource allocation*, Economics Department Working Papers No. 1046, Parijs: OESO.

Costa, P., Ribeiro, A., van der Zee F. en Deschryvere M. (2016), *Framework Conditions for High Growth Innovative Enterprises (HGIEs)*, Bureau voor publicaties van de Europese Unie, Luxemburg (publicatie verwacht in februari 2017).

Delvaux, B., Desmarez, P., Dupriez, V., Lothaire, S. et Veinstein, M. (2013), *Les enseignants débutants en Belgique francophone: trajectoires, conditions de travail et postions sur le marché de travail*, Les Cahiers de recherche du Girsef N°92, Université Catholique de Louvain, Louvain, 2013.

De Mulder, J. en Duprez, C. (2015), *Has the reorganisation of global production radically changed demand for labour?*, NBB Economic Review, december 2015.

Dumont M. (2012), *Impact des subventions et des incitations fiscales sur la recherche et le développement des entreprises en Belgique (2001-2009)*, Federaal Planbureau, Working Paper 8-12, juni 2012, blz. 52-53.

Dumont, M. (2015), *Evaluation of federal tax incentives for private R&D in Belgium: An update*, Working Papers 05-15, Federaal Planbureau, België.

Lambert, J-P. (2015), *Choix des orientations d'études et besoins de la société*, Reflets et perspectives de la vie économique 4/2015 (Tome LIV), blz. 121-152, <http://www.cairn.info/revue-reflets-et-perspectives-de-la-vie-economique-2015-4-page-121.htm>.

Égert, B., en Wanner, I. (2016), *Regulations in services sectors and their impact on downstream industries. The OECD 2013 Regimpact Indicator*, OECD Economics Department Working Papers, No 1303.

EPC Working Group on Ageing Populations and Sustainability (2015), *2015 Pension Fiches for the 2015 Ageing Report*,

[http://europa.eu/epc/sites/epc/files/docs/pages/belgium - country fiche on pensions.pdf](http://europa.eu/epc/sites/epc/files/docs/pages/belgium_-_country_fiche_on_pensions.pdf)

Europees Comité voor systeemrisico's (2016), *Warnings on medium-term vulnerabilities in the residential real estate sector*, ESRB/2016/06, 22 september 2016.

Europese Commissie (2012), *Aanbeveling van de Commissie van 6 december 2012 over agressieve fiscale planning* (2012/772/EU).

Europese Commissie (2014), *Programma Vlaanderen*, Europees Fonds voor regionale ontwikkeling (EFRO), 2014-2020,

http://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2014-2020/belgium/2014be16rfop002

Europese Commissie (2015a), *Single market integration and competitiveness in the EU and its Member States. Report 2015*, Bureau voor publicaties van de Europese Unie, Luxemburg.

Europese Commissie (2015b), *Challenges to Member States' Investment Environments*, SWD (2015) 400 final.

http://ec.europa.eu/europe2020/challenges-to-member-states-investment-environments/index_en.htm

Europese Commissie (2016a), *European Semester Thematic Factsheet: Skills for the Labour Market, 2016*. Bureau voor publicaties van de Europese Unie, Luxemburg.

Europese Commissie (2016b), *Employment and Social Developments in Europe Quarterly Review - Autumn 2016*, Bureau voor publicaties van de Europese Unie, Luxemburg.

Europese Commissie (2016c), *Education and training monitor 2016 – Country report Belgium*, Bureau voor publicaties van de Europese Unie, Luxemburg.

Europese Commissie (2016d), *Education and training monitor 2016*, Bureau voor publicaties van de Europese Unie, Luxemburg.

Europese Commissie (2016e), *Single market integration and competitiveness report 2016*, Bureau voor publicaties van de Europese Unie, Luxemburg.

Europese Commissie (2016f), *European Innovation Scoreboard 2016*, Directoraat-generaal voor Interne markt, industrie, ondernemerschap en midden- en kleinbedrijf.

Europese Commissie (2016g), *SBA Fact Sheet Belgium 2016*, Directoraat-generaal voor Interne markt, industrie, ondernemerschap en midden- en kleinbedrijf. <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/21188>.

Europese Commissie (2016h), *Bijlage bij het document Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's inzake aanbevelingen voor hervorming van de reglementering van professionele dienstverlening*, COM(2016) 820 final.

Europese Commissie (2017), *EU Justice Scoreboard* [verwacht].

Europees Milieuagentschap, 2016, *Air Quality in Europe – 2016 Report*, No. 28/2016.

<http://www.eea.europa.eu/publications/air-quality-in-europe-2016>

Federaal Planbureau (2009), *Analyse de l'impact de différents schémas théoriques d'une taxe routière en Belgique*, Working Paper 14-09.

Federaal Planbureau ((2012), *Consumer prices in Belgium and its neighbouring countries: Policy Issues*, Federal Planning Bureau, Brussel, 2012.

Federaal Planbureau (2015), *Labour productivity growth in Belgium - Long-term trend decline and possible actions*, Working Paper 6-15.

Federaal Planbureau (2016), *Balans van de vooruitgang van België naar de duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen van de VN, Balans 2016*, Brussel, juni 2016.

FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg (2015), *Socio-economische monitoring 2015: arbeidsmarkt en origine*, Federale Overheidsdienst Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg, Interfederaal Gelijkekansencentrum, Brussel, 2015.

GRECO (2017), *Compliance Report Belgium*, RC4 (2016)9, 11 januari 2017.

Hoge Raad van Financiën (2016), *De vennootschapsbelasting in een "Post-BEPS"-omgeving*, Advies van de Hoge Raad van Financiën, juli 2016.

Idea Consult (2014), *Evaluatie van het stelsel van de dienstencheques voor buurtdiensten en -banen 2013*, Studie voor de federale overheidsdienst Werkgelegenheid, 2014.

- IMF (2016), *Making public expenditure more efficient*, IMF Country Report Belgium 16/78.
- Instituut voor de Nationale Rekeningen, *Analyse van de prijzen 2016. Jaarverslag 2015 van het INR*, Prijzenobservatorium, Instituut voor de Nationale Rekeningen, FOD Economie, Brussel, 2016.
- Marx, I. en Vandelannoote, D. (2014), *Matthew runs amok: The Belgian Service Voucher Scheme*, Centrum voor sociaal beleid (IZA), DP 8717, 2014.
- Maselli, I. (2012), *The Evolving Supply and Demand of Skills in the Labour Market*, Intereconomics: review of European economic policy, vol. 47, 2012, 1, blz. 22-30.
- McKinsey (2015), *Contribuer au diagnostic du système scolaire en FWB, Rapport à la Vice-Présidente, Ministre de l'Education, de la Culture et de l'Enfance 2015*, Fédération Wallonie-Bruxelles, Brussel, 2015.
- OESO (2013a), *International Migration Outlook 2013*, OECD Publishing, Parijs.
- OESO (2013b), *PISA 2012 Results: Excellence through Equity (Volume II): Giving Every Student the Chance to Succeed*, OECD Publishing, Parijs.
- OESO (2014 a), *International Migration Outlook 2014*, OECD Publishing, Parijs.
- OESO (2014 b), *PISA 2013 Results: An International Perspective on Teaching and Learning*, OECD Publishing, Parijs.
- OESO (2015a), *In It Together: Why Less Inequality Benefits All.*, OECD Publishing, Parijs.
- OESO (2015b), *OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2015: Innovation for growth and society*, OECD Publishing, Parijs.
- OESO (2016a), *PISA 2015 Results Volume I: Excellence and Equity in Education*, OECD Publishing, Parijs.
- OESO (2016b), Belgium, in *Education at a Glance 2016: OECD Indicators*, OECD Publishing, Parijs.
- OESO (2016c), *Science, Technology and Innovation Outlook 2016*, OECD Publishing, Parijs.
- RVA (2015), *Activering en opleiding van werklozen: actualisering van de resultaten (2de semester 2013)*, Directie statistieken, begroting en studies, Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening, Brussel, 2015.
- Prijzenobservatorium (2016), *Rapport intermédiaire du 30 novembre 2016 sur l'inflation des services*.
- FOD Economie (2012), *Prijsniveau in supermarkten*, FOD/SPF Economie, Brussel, 2012.
- FOD Economie (2016), *Enquête naar de arbeidskrachten*, Publicatie van de Algemene Directie Statistiek – Statistics Belgium, FOD/SPF Economie, Brussel, 2016.
- FOD Volksgezondheid; FOD Economie (2014), *België als Voortrekker van de circulaire economie*, http://economie.fgov.be/nl/binaries/Belgie_als_voortrekker_van_de_circulaire_economie_tcm325-259697.pdf.
- Studiedienst van de Vlaamse Regering (2015), *Vlaamse Armoedemonitor 2015*, Studiedienst van de Vlaamse Regering, Diensten voor het Algemeen Regeringsbeleid, Brussel, 2015.

Thum-Thyssen A., Canton E. (2015), *Estimation of service sector mark-ups determined by structural reform indicators*, European Economy Economic Papers 547.

Van der Marel, J., Kren, en Iootty, M. (2016), *Liberalizing Services in the EU: What Regulatory Barriers Benefit Productivity? Multiple-country Firm-level Evidence*, Background paper.

van Essen, H., Schrotten, A., Otten, M., Sutter, D., Schreyer, C., Zandonella, R., Maibach, M. en Doll, C. (2011), *External Costs of Transport in Europe*, CE Delft.

Van Landeghem, G., Coomans, S. & Struyven, L. (2015), *Incitants à l'emploi pour les groupes cibles en Région de Bruxelles-Capitale. Inventaire, analyse et recommandations pour une politique des groupes cibles de la Région de Bruxelles-Capitale*, Centre for Sociological Research, Research Group Labour Market, KU Leuven Hiva Publishing, Leuven, 2015.

Wereldbank (2016), *Doing Business 2017 Report - Equal Opportunity for All*.